

Tysk, russisk eller både og?

*Nasjonal identitet hjå volgatyskarane i
Saratov oblast*

Ida Therese Hillmann Laneteig

Materoppgåve i Russlandstudiar
Institutt for litteratur, områdestudiar og europeiske språk
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2014

© Ida Therese Hillmann Langeteig

2014

Tysk, russisk eller både og? Nasjonal identitet hjå volgatyskarane i dagens Russland

Ida Therese Hillmann Langeteig

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Samandrag

Tsarina Katarina den store inviterte tyske bønder og handverkarar til Det russiske imperiet for å drive jordbruk på slutten av 1700-talet. Mange slo seg ned kring breiddene av elva Volga og fekk tilnamnet volgatyskarar. Dei tok i stor grad vare på kulturen, tradisjonen og språket sitt. I Sovjetunionen fekk dei sin eigen tyske autonome republikk. Under andre verdskrig vart den tyske minoriteten deportert til fjerntliggjande område i Sovjetunionen og den autonome republikken vart avvikla. Dei vart plasserte i arbeidsleirar og spesialbusetnadar og fekk ikkje flytte attende til Volga-området før 1972. Med oppløysinga av Sovjetunionen vart tilhøva i Russland på 90-talet prega av økonomisk og politisk uvisse. Tyske styresmakter la til rette for emigrasjon for den tyske minoriteten, og svært mange valde å flytte til Tyskland. Samstundes ynskte mange å gjenopprette ein tysk autonom republikk slik at dei kunne ta vare på sin tyske identitet, det tyske språket og å halde fram med å bu i Russland.

Det sentrale spørsmålet i denne oppgåva er kva for kollektiv identitet den tyske minoriteten som vart verande ved Volga har i dag. Oppgåva vil klargjere om deira identitet har endra seg sidan 90-talet då så mange i den tyske minoriteten valde å emigrere til Tyskland. Har dei framleis ein tysk identitet og er denne tyske identiteten nasjonal eller etnisk? Ved å operasjonalisere nasjonal identitet i kulturell identitet og politisk lojalitet har eg gjennom intervju med den tyske minoriteten undersøkt deira identitet. For å undersøkje kulturell identitet har eg sett på språk, media, religion, felles historiske hendingar og andre faktorar som dei definerer som viktige for deira kulturelle identitet. For å undersøkje politisk lojalitet har eg sett på forholdet mellom den tyske minoriteten, Tyskland og Russland og om gruppa er politisk aktive.

Forord

Eg vil takke veiledar Pål Kolstø for konstruktive og gode innspel. Spesielt vil eg takke mamma som heile vegen har sagt at dette går bra. Ein stor takk til Morten som har støtta meg, vore tolmodig og motivert meg heile vegen. Takk til resten av familien. Og ein takk til andre medstudentar på Blindern som har vore støttande, inspirerande og som har bidrege til gode diskusjonar. Eg vil takke alle som har støtta meg og vist interesse for arbeidet med masteroppgåva. Det har vore både utfordrande og lærerikt.

I denne oppgåva har eg vald å bruke Chicago-stilen for referansar og kjelder.¹ Russiske sitat vil eg gjengi direkte fordi ved omsetjing kan enkelte nyansar i språket gå tapt. Dei russiske sitata vil bli delvis omsette og kommenterte. Russiske namn vil transkriberast i litteraturlista for å gjera den meir oversiktleg. Russiske titlar i litteraturlista vil ikkje bi transkriberte. Der russisk blir transkribert, fylgjer eg Språkrådets retningslinjer.²

Alle eventuelle feil og manglar i oppgåva tek eg sjølv ansvar for.

Ida Therese Hillmann Langeteig

Oslo, mai 2014

¹ UiO si heimeside. ”Retningslinjer for henvisning”. Revidert 14.1.09. <http://ub-prod01-imgs.uio.no/UB/sitat/chicago.pdf> (oppsøkt 2.4.14)

² Språkrådet si heimeside, ”Transkripsjon av russisk” 6.2.05 <http://www.sprakradet.no/upload/Rettskriving%20og%20ordlister/russ.pdf> (oppsøkt 2.4.14)

Forkortingar

BMI - Bundesministerium des Innern

BVA - Bundesverwaltungsamt

FNKA – Organisasjonen for føderal nasjonal-kulturell autonomi for Russlandstyskarane

FT – Forbundsrepublikken Tyskland

JDR – Jugendring der Russlanddeutschen

LMDR – Landsmannschaft der deutschen aus Russland

RF – Den russiske føderasjon

RFSFR – Den russiske sovjetiske republikk

Innhaldsliste

1. Introduksjon.....	1
1.1 Bakgrunn for val av tema.....	1
1.2 Hypotese og avgrensning.....	2
1.3 Omgrepstyparar.....	3
1.3.1 Kollektiv identitet.....	3
1.3.2 Diaspora	4
1.3.3 Russlandstyskarar og volgatyskarar, tysk og Tyskland	5
1.3.4 Etnisitet og nasjonal	5
1.3.5 Assimilering og integrering.....	6
1.4 Historiografi.....	6
1.4.1 Historiografi for nasjon og nasjonal identitet.....	6
1.4.2 Historiografi for volgatyskarane.....	8
1.5 Metode og kjelder.....	9
1.6 Struktur.....	9
2. Teoretisk rammeverk.....	11
2.1 Nasjonen	11
2.1.1 To ulike forståingar av nasjonen: statsborgarleg og etnisk.....	13
2.2 Nasjonal identitet.....	15
2.3 Endring av nasjonal identitet.....	16
2.4 Nasjonsbygging.....	18
2.5 Diaspora.....	20
2.5.1 Kategorisering av diasporagrupper.....	20
2.5.2 Organisering og struktur i diasporasamfunn.....	21
2.5.3 Det triangulære samspelet mellom diasporaen, heimlandet og vertslandet.....	23
2.5.4 Identitet i diasporafellesskap	25
3. Metode.....	27
3.1 Design.....	27
3.2 Geografisk område.....	28
3.3 Rekruttering av informantar	28
3.4 Etikk.....	28
3.5 Gjennomføring og vanskar	29
3.6 Gyldigheita av data.....	30
4. Historie.....	32
4.1 Frå invitasjon til jordbrukskoloni.....	32
4.2 Sovjetunionen.....	33
4.3 Postsovjetisk tid.....	38
4.4 Utvandring til Tyskland	39
4.5 Russlandstyskarar i Russland.....	41
5. Tilhøyrsla til nasjonen.....	42
5.1 Det nasjonale spørsmålet og nasjonal identitet i Sovjetunionen	42

5.2 Nasjonsbygging og nasjonal identitet i Den russiske føderasjon.....	45
5.3 Den tyske nasjonen og statsborgarskapslovgiving.....	47
6. Kulturell identitet.....	50
6.1 Kategorisering av gruppa som arbeids- og offerdiaspora med statstilknyting.....	50
6.2 Tilhørsle til diasporagruppa.....	52
6.3 Diasporaen i Saratov oblast.....	53
6.4 Felles historiske hendingar.....	54
6.5 Språk som ein del av kulturell identitet.....	55
6.5.1 Språk i Sovjetunionen.....	55
6.5.2 Nasjonal gjeonoppvakning.....	56
6.5.3 Språk i dag.....	57
6.6 Betydinga av etnisitet.....	59
6.7 Betydinga av religion.....	61
6.8 Tilgang til tyskspråkleg media.....	63
6.9 Arenaer for kulturell deltaking.....	64
6.10 Heimland.....	66
6.11 Førestilt heimland.....	67
6.12 Nettverk i Tyskland.....	68
6.13 Ein tysk identitet som ressurs eller belastning.....	69
6.14 Oppsummering.....	71
7. Politisk lojalitet.....	73
7.1 Det triangulære samspelet mellom Russland, Tyskland og den tyske diasporagruppa	73
7.2 Forholdet mellom diasporaen og det eksterne heimlandet.....	77
7.3 Forholdet mellom diasporaen og vertslandet.....	79
7.4 Organisering av russlandstyskarane	83
7.4.1 Ulike politiske organisasjoner.....	84
7.5 Strategien og fokuset til diasporagruppa.....	86
7.6 Oppsummering.....	86
8. Konklusjon.....	88
Litteraturliste.....	95

1. Introduksjon

På slutten av 1700-talet valde mange tyskarar å flytte til område rundt elva Volga i Det russiske imperiet for å drive jordbruk etter invitasjon frå tsarina Katarina den store. Dei slo seg ned på begge sider av breiddene av elva Volga. Bakgrunnen for utvandringa var stor uro i Europa av politisk, økonomisk og religiøs karakter. I Det russiske imperiet vart immigrantane fritekne frå verneplikt og skattlegging samt at dei vart innvilga full religionsfridom.

Tyskarane som slo seg ned kring elva Volga fekk tilnamnet volgatyskarar. Dette er nemninga på den største tyske minoriteten i det russiske imperiet.

I dag bur det langt færre tyskarar ved Volga sine breidder. I 1941 vart nærmast alle deporterte til Kasakhstan, Sibir og andre fjerntliggjande område i Sovjetunionen på grunn av at Nazi-Tysklands invaderte Sovjetunionen. Etter at attendeflyttungsrestriksjonane vart oppheva i 1972, valde mange å flytte attende til Volga. Endå fleire valde å flytte til Tyskland fordi tyske styresmakter la til rette for emigrasjon. Tyskland hadde undervurdert talet på søkerarar, og langt fleire enn venta søkte om tysk statsborgarskap og utvandra til Tyskland.

Volgatyskarane har til ein viss grad klart å halda på tyskkunnskapane sine, men etter deportasjonen i 1941 var det ikkje lenger lov å undervise på tysk, og dette førte til at mange mista kjennskap til språket, medan russiskunnskapane vart langt betre.

Dei manglande språkkunnskapane blant emigrantane viste seg å bli problematisk for integreringa inn i det tyske samfunnet. Ein låg grad av integrering og ein realitet som ikkje svarte til forventningane volgatyskerane hadde til Tyskland, førte til at enkelte som immigrerte til Tyskland valde å vende attende til Russland. I Russland hadde dei alltid blitt sett på som tyskarar og i Tyskland vart dei sett på som russerar. I Russland definerte dei seg i sterkt grad mot Tyskland, i Tyskland vesentleg mot det russiske. Kva er i dag den nasjonale identitet deira?

1.1 Bakgrunn for val av tema

Bakgrunnen for val av tema går heilt attende til vidaregåande skule då eg var på utveksling i Tyskland og vart overraska over det store talet russarar i landet. Det vekte hjå meg ei interesse for kvifor så mange av dei eg trudde var russarar hadde valt å reise til nettopp Tyskland. Etter

å ha fått kjennskap til dei tyske minoritetane i Russland og andre tidlegare sovjetrepublikkar, vart eg svært fascinert over korleis dei hadde klart å halde på kjennskapen sin til tysk kultur etter 200 års isolasjon frå landet dei utvandra i frå. Tyskkunnskapane mine er også ei medverkande årsak til val av tema, og utan dei ville tilgangen på litteratur ha vore langt meir avgrensa.

1.2 Hypotese og avgrensing

Formålet med oppgåva er å gi eit bilet av den nasjonale identiteten for volgatyskarane i Saratov oblast i dag. Definerer dei seg framleis som tyske, volgatyske, russiske eller alt på éin gong? Dersom volgatyskarane i dag framleis har ein tysk identitet, er det her snakk om ein nasjonal eller etnisk identitet? Er identiteten deira eit hinder eller ein ressurs? Fordi eg vil undersøkje identiteten til den tyske minoriteten som framleis bur i Russland, vil eg undersøkje den russiske nasjonale identiteten og om han er ekskluderande eller inkluderande overfor den tyske minoriteten.

Med oppløysinga av Sovjetunionen opplevde innbyggjarane store samfunnsmessige endringar. 90-talet var ei turbulent tid prega av økonomisk og politisk ustabilitet. Samstundes vart kontakt med det eksterne heimlandet mogleg i langt større grad for tyskarane i Russland. Den tyske staten sette i gang bilaterale prosjekt for å sponse regionar der den tyske diasporaen budde og for å gjenopprette Den autonome volgatyske republikk. På den politiske arenaen og i media vart det snakka om kor viktig ein autonom republikk var for at tyskarane i Russland kunne ta vare på sin tyske nasjonale identitet. På 90-talet vart det sett fram klare krav om at ein autonom republikk måtte gjenopprettast ved Volga. Mange organiserte seg og det verka som at den tyske identiteten vart svært viktig for mange, viktigare enn han nokon gong hadde vore. Mange gav uttrykk for at dei i stor grad identifiserte seg med Tyskland. Var det snakk om å verne om ein tysk etnisk eller nasjonal identitet, eller låg det ein økonomisk motivasjon bak med von om å flytte til det økonomiske stabile Tyskland? Svært mange reiste til Tyskland, og diasporagruppa vart kraftig redusert. Er identiteten annleis i dag, 20 år etter for dei som vart att i Russland? Og er identiteten blant unge annleis enn hjå eldre generasjonar?

For å avgrense omfanget til oppgåva, vil eg ikkje ta med tysk diaspora i dei andre postsovjetiske republikkane, og heller ikkje tyskarar som utvandra frå Russland til Nord- og Sør-Amerika. Tyske immigrantar som busette seg på russisk territorium i ulike bølgjer og

andre tyskarar som kom som kjøpmenn, ekspertar o.s.v. til Russland, vil ikkje bli tekne med. I oppgåva vil det bli fokusert på historia til volgatyskarane generelt, før oppgåva vil omhandle tyskarane i Saratov oblast spesielt. I oppgåva vil det ikkje bli fokusert på om den tyske minoriteten som bur i Saratov oblast er etterkommarar av dei opphavlege volgatyskarane ettersom mange ikkje kjenner til familiehistoria si.

1.3 Omgrepssdefinisjonar

Termane for å omtale nasjonal identitet nyttast i mange ulike samanhengar og er ofte ikkje presise nok. Derfor ser eg det som naudsynt å forklare kva eg meiner med dei ulike sentrale omgrepene i oppgåva. Omgrepet *nasjon* vil definerast i teorikapittelet for å gi ein betre kontekst til å forstå omgrepet og for å unngå repetisjon.

1.3.1 Kollektiv identitet

Omgrepet identitet kan verke enkelt og har blitt brukt mykje og vilkårleg. Identitet nyttast ulikt innan psykologi og områdeforskning. Innan psykologien snakkar ein om personleg identitet, då om sjølvbilete og dei særtrekka som skil eit menneske frå eit anna. Innan områdeforskning snakkar ein om kollektiv identitet som sosial identitet som skil ei gruppe frå ei anna. Kollektive identitetar er på ingen måte lette å analysere ettersom ei gruppe aldri vil vera fullstendig homogen og inne i gruppa kan det vere store variasjonar. Kollektiv identitet gir ei kjensle av å vere knytt til eit større fellesskap på bakgrunn av eit sett ulike kriteriar som er felles for medlemmane av dette kollektivet. Kollektive identitetar er mangfaldige, og ein kan ha ulike identitetar i ulike relasjoner.

Kollektive identitetar er merkelappar som menneske gir seg sjølve eller som blir gitt dei av andre når dei ynskjer medlemsskap i ein sosial kategori som dei eller andre ser som plausibel knytt til historia eller framferda si.³ Kollektiv identitet gir stabilitet, tryggleik og historisk kontinuitet i form av at ein finn tilhøyrslse i tid og rom. Samstundes gir kollektiv identitet eit bilet av kven me er i ein større samanheng.

³ David Laitin, *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the New Abroad*, (Itacha: Cornell Paperbacks, 1998), 16

1.3.2 Diaspora

Omgrepet diaspora vart opphavleg brukt om jødane etter at dei vart fordrevne frå Palestina i seinantikken, men er i dag eit omgrep som også blir brukt om ei gruppe menneske som bur utanfor sitt heimland og som framleis har sterke kjensler til heimlandet. Diaspora som fenomen er ikkje noko nytt, men har fått auka merksemd innan forsking spesielt dei siste 30 åra.⁴ Sjølv om mange statar har ignorert diasporagrupper innan territoria sine eller forsøkt å minimere deira kulturelle, sosiale, politiske og økonomiske rolle, samt å trekke i tvil deira evne til å halde fram sin eksistens, har diaspora vist seg å vere eit vedvarande fenomen. Deira evne til å ta vare på sin etniske identitet over svært lang tid og deira evne til overleving gjennom to eller tre hundreår vitnar om deira uthald og historiske betyding.⁵ Diaspora kan definerast av andre eller av minoriteten sjølv.

(..) belonging to a diaspora depends primarily on one's self-definition rather than one the way that host societies and governments define and perceive those formations.⁶

Det er først og fremst ynsket hjå medlemmane i diasporaen sjølv om å halde på sin etno-nasjonale identitet som gjer at dei identifiserer seg som ein diaspora eller ikkje. Sheffer brukar omgrepet etno-nasjonal diaspora for å poengtere at ein diaspora kan rekne seg som tilhøyrande ein nasjon med felles etnisk og nasjonale særtrekk, identitetar og slektsskap.⁷

Russlandstyskarane er både ein etnisk minoritet og ein diaspora. Eg vil fylgje Robin Cohen som definerer ein diaspora slik:

Dispersal from an original homeland, often traumatically, to two or more foreign regions; alternatively, the expansion from a homeland in search of work, in pursuit of trade or to further colonial ambitions; a collective memory and myth about homeland, including its location, history and achievements; an idealization of the putative ancestral home and a collective commitment to its maintenance, restoration, safety and prosperity, even to its creation; the development of a return movement that gains collective approbation; a strong ethnic group consciousness sustained over long time and based on a sense of distinctiveness, a common history and the belief in a common fate; a troubled relationship with host societies,

⁴ Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics: at home abroad*, first printed 2003, Paperback edition, (New York: Cambridge University Press, 2006), 4

⁵ Ibid., 1–2, 242–243

⁶ Ibid., 90

⁷ Ibid., 11

suggesting a lack of acceptance at the least or the possibility that another calamity might befall the group; a sense of empathy and solidarity with co-ethnic members in other countries of settlement and; the possibility of a distinctive creative, enriching life in host countries with tolerance for pluralism.⁸

Denne definisjonen av diaspora gjer det mogleg å skilje mellom dei gruppene som har flytta til Russland og andre etniske minoriteter som alltid har budd på territoriet som i dag høyrer til i Den russiske føderasjon.

1.3.3 Russlandstyskarar, volgatyskarar, tysk og Tyskland

Volgatyskarane var den første store gruppa som reiste til Russland etter invitasjonen frå tsarina Katarina den store. Denne gruppa slo seg ned i områda rundt elva Volga, derav namnet. I ulike tidsperiodar vandra grupper ut frå det som i dag er Tyskland og slo seg ned i ulike delar av det som i dag er Russland. Desse gruppene er ulike i og med at dei utvandra i ulike tidsperiodar og dermed hadde ulik kulturell bagasje, dei høyrde til ulike religiøse samfunn og har teke vare på identiteten sin på ulikt vis. Russlandstyskarar er ei samlenemning på alle tyske minoritetar i Russland.

I oppgåva vil eg nytte ordet *tysk* utan at det har koplingar til statsborgarskap eller dagens Tyskland. Eg vil nytte dette ordet fordi diasporaen sjølv nyttar det om seg sjølve, sine tradisjonar, sin kultur, og liknande av den grunn at ”tyskskapen” deira har sitt opphav i det historiske Tyskland. Utifrå kontekst vil eg presisere om *tysk* står i samanheng med den tyske diasporaen, dagens Tyskland eller det historiske Tyskland.

Både Tyskland og Forbundsrepublikken Tyskland (FT) vil nyttast i oppgåva. FT nyttast der blir tala om den tyske staten.

1.3.4 Etnisitet og nasjonal

Etnisitet i vid forståing er eit følt felles opphav, mot smal forståing av omgrepet som er faktisk opphav, dvs. genetiske band.⁹ I denne oppgåva vil den vide forståelsen av omgrepet bli nytta.

⁸ Robin Cohen, *Global diasporas: An introduction*, First published 1997, (Londond: UCL Press 1999), 26

⁹ Anthony D. Smith, *The Cultural Foundations of Nations: Hierachy, Covenant, and Republic*, (Malden: Blackwell Publishing, 2008), 30

Ordet nasjonal blir ofte brukt der det ville vore meir passande med «stats», som til dømes nasjonalbank osv. I oppgåva vil omgrepet nasjonal bli brukt i forståing av det som høyrer til nasjonen.

1.3.5 Assimilering og integrering

Assimilering er ofte brukt som eit negativt lada uttrykk, medan integrering blir for det meste brukt positivt. Assimilering er i utgangspunktet ikkje negativt, men det er viktig å skilje mellom tvungen og frivillig assimilering. Assimilering blir definert av David D. Laitin som:

(...) the process of adopting of the ever changing cultural practices of dominant society with the goal of crossing a fluid cultural boundary separating (minorities) from dominant society.¹⁰

I oppgåva vil eg skilje mellom tvungen og frivillig assimilering.

1.4 Historiografi

1.4.1 Historiografi nasjon og nasjonal identitet

Mange forskrarar har studert nasjon, nasjonalisme og nasjonal identitet. Hettne, Sörlind og Østegård hevdar at omgrepet nasjonal eller etnisk identitet ikkje kom før etter 1950.¹¹

Tidlegare hadde ein snakka om nasjonalkarakter og nasjonal ånd. Mange forskrarar har hevdat nasjonalisme, nasjonal identitet og religion skulle miste si påverknadskraft som fylgje av den økonomiske og politiske utviklinga.¹² Dette vart ikkje tilfellet, og med oppløysinga av Sovjetunionen vart Europa vitne til ei ny sterk oppblomstring av nasjonale kjensler og krav til autonomi. Dette førte til auka interesse for området og mykje ny forsking.

Innanfor forskinga på nasjonar har dei ulike skulane hatt varierande innverknad. Primordialisme, modernisme, etnosymbolisme og konstruktivisme kan nemnast som dei viktigaste skulane. Den primordialistiske tilnærminga går ut på å oppfatta nasjonen som eit opphavleg og naturgitt fenomen, den slumar og må vekkast til live. I dag har dei fleste forskrarar har gått vekk frå den primordialistiske tilnærminga, ettersom dei fleste meiner at

¹⁰ Laitin, *Identity in Formation*, 30

¹¹ Bjørn Hettne, Sverker Sörlind og Uffe Østergård, *Den globala nationalismen*, Andre opplag, (Stockholm: SNS Forlag, 1998), 77

¹² Ibid., 43

nasjonar ikkje er evige. Gamle kan gå under og nye kan oppstå. Sovjetisk og russisk forsking på etniske grupper og nasjonalitetar er framleis sterkt dominert av primordialisme.¹³

Blant modernistane kan ein rekne Walker Connor, Benedict Anderson og Ernest Gellner. Walker Connor tok opp det terminologiske kaoset i bruk av nasjon og stat. Nasjonen var etter hans forståing eit følt fellesskap av felles opphav, som ein utvida familie som forklarar bandet mellom medlemmar. Det følte felles opphavet er ei myte der medlemmane i realiteten oftast stammar frå ulike etniske grupper. Gellner og Anderson vidareutvikla teoriane hans. Anderson argumenterer i boka *Forestilte fellesskap* (først publisert i 1983 og revidert utgåve frå 1991) for at nasjonen er eit moderne fenomen der oppfinninga av trykkepressa gjorde det mogleg å spreie nasjonale bodskap til massane som på denne måten utvikla nasjonale kjensler. Gellner argumenterer i boka *Nations and Nationalism* (1983) at nasjonen er eit produkt av den moderne verda, då etter den industrielle revolusjonen, og at nasjonen oppstod som fylgje av samfunnsmessig, industriell og økonomisk utvikling. Urbanisering og mobilisering av arbeidskraft gjorde at nasjonale kjensler spreidde seg, og ein høyrde til eit større fellesskap enn der ein tidlegare hadde identifisert seg som tilhøyrande region eller by. Korleis nasjonar og nasjonalisme oppstår har vore mykje diskutert i forskingslitteraturen. Gellner er ein av dei som forfektar at det er nasjonale kjensler som skapar nasjonar, og ikkje motsett.

Til etnosymbolistane kan ein rekne Anthony D. Smith. Etnosymbolisme er ein mellomting mellom modernisme og det tradisjonelle synet på nasjon. Nasjonar er moderne einingar, men som samstundes ofte har historiske røter som har sprunge ut frå eit etnisk fellesskap. Det etniske kan vere den skilnadsberande komponenten som ein kan fokusere på for å gi nasjonen aksept i befolkninga under ein nasjonsbyggeprosess. Det etniske kan framleis spele ei viktig rolle for det nasjonale fellesskapet, avhengig av kva for eit fokus nasjonen har. Ein av dei største vanskane har vore å definere kva som skal leggjast i omgrepene nasjon og mange forskrarar har gitt sitt bidrag til nasjonsdebatten. A. Smith definerer nasjon som samstundes både kulturell og politisk.

Rogers Brubaker representerer konstruktivismen som går ut på at nasjonar kan konstruerast dersom staten har behov for ein felles nasjon for å legitimere interessene sine. Ein kan skape ei kjensle av å vere bundne saman, å utgjere eit fellesskap så lenge ein har visse

¹³ Valery Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame*, (London: SAGE Publications Ltd, 1997), 1

skilnadsberande komponentar å bygge på. I boka *Nationalism Reframed* forklarer han korleis ulike faktorar gjorde at dei nasjonale kjenslene i Sentral- og Aust-Europa blei så viktige. Dei nasjonale kjenslene i Aust- og Sentral-Europa vart ikkje slik som i Vest-Europa.¹⁴

Dei to hovudlinjene innan forsking på nasjonar er tanken om eit førestilt fellesskap versus den historiske myten. Dette skiljet er ofte definert som statsborgarleg og etnisk nasjonar. I nasjonar med klare statsborgarlege element er tilhørysle til nasjonen ofte definert etter statsborgarskap som forskarar har argumentert er den type nasjonal identitet ein oftast finn i Vesten. Etnisk tilhørysle gjennom blodsband har forklart dei ulike typane nasjonal identitet ein fann i Aust-Europa. Den historiske myten er at nasjonar er gamle fellesskap basert på etnisk tilhørysle. I Vest-Europa har den historiske myten fått mindre fokus, og ein har ofte veklagt statsborgarskap for å finne ut om ein høyrer til nasjonen. Den nasjonale identiteten er i vestlege land ofte veldefinert, og borgarane har ei sterk kjensle av å vere knytte saman. I Aust-Europa har ein sidan 90-talet opplevd danning av nye statar, og ein treng å skape ein nasjonal identitet i større grad enn i vest der staten har eksistert lenge. Den historiske myten kan fungere som ei legitim årsak til kvifor ei gruppe menneske har sin eigen stat.

1.4.2 Historiografi for volgatyskarane

I sovjettida vart det utgitt få bøker om volgatyskarane, men utover på 70-talet vart det gradvis meir tillate å omtale denne etniske gruppa. Historiske bøker som fokuserte på dei første nybyggjarane og livet i jordbrukskoloniane vart utgitt av tysk-russiske forskarar. Utover på 80-talet auka litteraturmengda om denne gruppa. Ingeborg Fleischhauer og Benjamin Pincus skreiv i 1986 boka *The Soviet Germans: past and present* om volgatyskarane si historie.

1990-talet førte til større innsyn i russiske arkiv. Dette resulterte i meir litteratur om russlandstyskarane og den historiske skjebnen deira. Autonomikrav førte til større fokus på den tyske diasporidentiteten med hans tradisjonar og identitet. Barbara Dietz er ein tysk Aust-Europa-forskar som mellom anna har skrive mykje om russlandstyskarane. I boka *Zwischen Anpassung und Autonomie, Russlanddeutsche in der vormaligen Sowjetunion und*

¹⁴ Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*, First published 1996, Ninth printing, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 2

in der Bundesrepublik Deutschland skriv ho om russlandstyskaranes sin situasjon i Sovjetunionen, Russland og Tyskland og den etniske identiteten deira.

Dansken Jørgen Kühl skreiv i 1997 boka *Tyskere i Øst* om dei tyske minoritetane i dei postsovjetiske republikkane. Om den tyske minoriteten i Russland skreiv han særskild detaljert om deira krav til autonomi på 90-talet.

Etter at det vart synleg at autonomikampen ikkje førte fram, har omfanget av ny litteratur om den tyske minoriteen i Russland opplevd ein stor nedgang. Derimot har litteratur om integrering av russlandstyskarane i Tyskland hatt eit oppsving dei siste 20 åra p.g.a. integreringsproblem av denne gruppa.

1.5 Metode og kjelder

Metoden som vil bli brukt i oppgåva er ein kvalitativ enkelt-casestudie av ein diaspora. Primærkjelder blir i oppgåva intervju med minoriteten sjølv. Sekundærkjelder er all anna litteratur elles. Bruk av kjelder har i stor grad vore avgrensa innanfor tidsrammene og ressursane som ei masteroppgåve tillåt. Litteraturen om nasjon, nasjonalisme og nasjonal identitet har vore tilgjengeleg i Noreg. Litteratur kring nasjon og nasjonal identitet er svært omfattande og p.g.a. oppgåva si avgrensing har eg nytta den litteraturen som hadde størst relevans for denne oppgåva. Det meste av litteraturen som omhandlar volgatyskarar, måtte bestillast frå utlandet der tilgang og pris har variert. I kapittelet om organisering av ein diaspora har eg hovudsakleg valt å bruke Gabriel Sheffer *Diaspora Politics: At home Abroad* på grunn av hans unike bidrag til feltet.

1.6 Struktur

I oppgåvas første del vil det bli gitt ein innføring i relevant teori som utgjer det teoretiske rammeverk til oppgåva og gjort greie for metoden som var nytta.

Deretter vil oppgåva ta for seg ei kort historisk oversikt for den tyske diasporagruppa, med spesielt fokus på sovjetida og undersøkje om tilhøva for denne gruppa endra seg i takt med brigde i det politiske klima.

For å kunne presentere eit nyansert bilet av identiteten deira, vil eg fyrst gjere greie for korleis sovjetisk nasjonalitetspolitikk har påverka russisk nasjonalitetspolitikk i dag og russisk forståing av nasjonen. Ettersom volgatyskarane i prinsippet kan høyre til både den tyske og den russiske nasjon, vil den nasjonale identiteten i Russland bli drøfta. Det vil så bli gjort greie for Tysklands statsborgarskaplovgiving.

Andre del av oppgåva vil omhandle den nasjonale identiteten til den tyske diasporabefolkninga i Saratov oblast er i dag. Det teoretiske rammeverket vil nyttast for å tolke funna her. For å kunne operasjonalisere og undersøke nasjonal identitet for den tyske minoriteten i dagens Russland, vil nasjonal identitet bli delt i to, som kulturell identitet og politisk lojalitet. For å kunne undersøkje den kulturelle identiteten til gruppa, vil eg sjå på ulike kulturelle element som språk, religion, media, felles historiske hendingar o.l.

For å undersøkje politisk lojalitet vil eg sjå på dei politiske omstenda og forholdet mellom det eksterne heimlandet, vertslandet og diasporagruppa. Det vil bli undersøkt for å sjå om dette har påverka den politiske lojaliteten til diasporagruppa og for betre å forstå situasjonen i Saratov oblast. Deretter vil det bli undersøkt kva for politikk Russland har ført overfor denne gruppa i nyare tid, dvs. etter Sovjetunionens fall og fram til 2012. Eg vil forsøke å finne ut om dette har påverka identiteten til denne gruppa. Eg vil undersøkje korleis russisk og tysk politikk har verka inn på denne gruppa og om det har hatt påverknad på deira kollektive identitet, korleis politiske organsiasjonar som eksisterar og om diasporagruppa er politisk aktiv.

2. Teoretisk rammeverk

I dette kapittelet vil det bli presentert ulike teoriar som vil nyttast til å analysere den kulturelle identiteten og den politiske lojaliteten til volgatyskarane. Eg vil nytte teoriar kring nasjon, nasjonal identitet og diaspora. Ved å nytte ulike teoriar vil det gi betre føresetnader til å gi eit meir nyansert bilet av volgatyskarane sin identitet.

2.1 Nasjonen

Omgrepet *nasjon* nyttast ofte upresist. Ein må derfor definere kva som ligg i det. Omgrepene nasjon og etnisk gruppe nyttast ofte om kvarandre. Anthony D. Smith nemner seks kjennemerke som må liggje til grunn for å kunne seie at det er snakk om ei etnisk gruppe:

A collective proper name, myth of common ancestry, shared historical memories, one or more differentiating elements of common culture, an association with a specific "homeland", a sense of solidarity for significant sectors of the population.¹⁵

Ein nasjonen kan utgjere ein del av ein stat, kongruere med grensene til staten, eller gå ut over grensene til ein enkelt stat.¹⁶ Det viser at stat og nasjon ikkje er synonymt. Eg har valt å bruke A. Smith sin definisjon av nasjon ettersom den er meir grundig enn mange andre definisjonar, sjølv om denne definisjonen tek utgangspunkt i at nasjonen har sitt eige territorium der den kongruerer med statens grenser eller går utover staten sine grenser. Den tyske nasjonen og den russiske nasjonen har sitt eige territorium. A. Smith definerer nasjon fylgjande:

A nation can therefore be defined as a named human population sharing an historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members.¹⁷

Denne definisjonen viser at ein nasjon både er politisk samstundes som kulturell. Etniske grupper deler etter A. Smith sin definisjon det same utgangspunktet som nasjonar. Ei etnisk gruppe treng ikkje vera minoritet i nasjonen, men kan også utgjere majoriteten.¹⁸ Nasjonen

¹⁵ Anthony D. Smith, *National Identity: Ethnonationalism comparative perspective*, (London: Penguin Books, 1991), 21

¹⁶ Jack C. Plano og Roy Olton, *The International Relations Dictionary*, i Walker Connor, *Ethnonationalism: the quest for understanding*, (New Jersey: Princeton University Press 1994), 40

¹⁷ A. Smith, *National Identity*, 14

¹⁸ Connor, *Ethnonationalism*, 101

kan anten vere eit kollektiv av fleire etniske grupper, då talar me om ein multietnisk nasjon, eller nasjonen kan vere eit kollektiv for berre éi etnisk gruppe. Nasjonen kan også vere eit kollektiv hovudsakleg for ei etnisk gruppe, sjølv om det bur andre etniske grupper på det same territoriet.

Nasjonen ber preg av eksklusivitet. Ikkje alle kan få tilhørsle til nasjonen fordi den då mistar sin eksklusivitet. Det er visse krav for å vere ein del av fellesskapet, og Gellner påpeikar at ein kan ikkje berre kjenne tilhørsle sjølv.

Two men are of the same nation if and only if they share the same culture, where culture in turn means a system of ideas and signs and associations and ways of behaving and communication. Two men are of the same nation if and only if they recognize each others as belonging to the same nation.¹⁹

Ein må også godtakast av dei andre medlemmane av nasjonen for å vere ein del av nasjonsfellesskapet.

Brubaker og Cooper poengterer i sin artikkel "Beyond Identity" at det er viktig å skilje mellom sosial og politisk *category of practice* og sosial og politisk *category of analysis*. Dei forklarar korleis *Category of practice* brukast i kvardagslivet av ulike personar for å gi mening til dei sjølve, deira handlingar, kva dei deler med og korleis dei er ulike andre. Ved undersøkje eit fenomen som ei *category of analysis*, kan ein tingleggjere eit omgrep og ta for gitt at det eksisterar. Nasjon kan vere både ei *category of practice* og ei *category of analysis*.²⁰ Appell og krav blir uttryktte på vegne av nasjonen, men ein treng ikkje tingleggjere nasjonen eller ta for gitt at han eksisterer for å kunne analysere slike appellar og krav.²¹ Ein kan analysere nasjonsdiskurs utan å gjere nasjon til ein *category of analysis*. Nasjonen er ikkje ein ting sjølv om mange tek for gitt at den eksisterer. Nasjonen er eit førestilt fellesskap, førestilt fordi dei fleste medlemmane vil aldri møte kvarandre, men vil likevel ha ei kjensle av å høyre til den same nasjonen.²² Nasjonen er ein idé om eit fellesskap.

¹⁹ Ernest Gellner, *Nations and nationalism*, Først utgitt 1983, Andre utgave, (Cornell Paperbacks 2008), 6-7

²⁰ Rogers Brubaker og Frederick Cooper, "Beyond Identity", i *Theory and Society* (29, 2000), 4

http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/18_Beyond_Identity.pdf (oppsøkt 29.3.14)

²¹ Ibid., 5

²² Benedict Anderson, *Forestilte fellesskap: Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*, Norsk utgave, (Oslo: Spartacus Forlag, 1996), 19

Sjølv om fellesskapet er førestilt, kan det på eit gitt tidspunkt krystalliserast og bli ein kraftfull, uimotståeleg røyndom.²³ I tilfelle der dette fellesskapet krystalliserast, har det ei enorm mobiliseringeskraft. Den kjenslemessige tilknytinga til nasjonen kan på slike tidspunkt vere så viktig at menneske er villige til å døy for den.²⁴ I staden for å analysere kva nasjonen *er*, må ein heller prøve å forklare prosessane og mekanismane som leidde til at fellesskapet vart så viktig.²⁵ Fellesskapet vil ikkje vere like viktig til alle tider.

For å definere kva eller kven me er, må ein samstundes definere kva eller kven me ikkje er. Fredrik Barth peikar på at mellom etniske grupper er det sosiale grenser, og desse grensene kan vare ved trass ein høg grad av sosial interaksjon med andre grupper.²⁶ Det er først i kontakt med andre at ein ser kva det er som gjer ein ulik og at særtrekka blir forma. Denne logikken kan overførast til nasjonar. Ein er nøydd å ha ein annan å definere seg opp i mot for å vite kven ein er. Dersom ei gruppe er heilt isolert og det ikkje er kontakt med andre grupper, vil personane i gruppa vere heilt uvitande om kva som gjer dei unike og ulike andre grupper. Særtrekka som blir tekne med i vurdering er ikkje summen av objektive skilnader, men berre dei som aktørane sjølve definerer som signifikante.²⁷ Berre ved å kjenne til andre, vil dei kunne verna om deira ulike identitetar. Desse sosiale grensene mellom ulike grupper vil ikkje vera fullstendig faste, og kommunikasjon på kryss av dei vil førekommme. Grensene vil stå seg så lenge hola i grensa ikkje blir for store, då vil grensene bli utydeleg og til slutt forsvinne.²⁸ Nasjonar er sjølvdefinerte kollektiv som ikkje kan eksistere i eit vakuum, men er avhengige av å ha andre å definere seg mot. Utifrå dette kan ein seie at nasjonen er eit førestilt fellesskap med bestemte kriterii for om det utgjer ein nasjon og medlemmane må godkjennast av kvarandre som tilhøyrande fellesskapet.

2.2.1 To ulike forståingar av nasjonen: statsborgarleg og etnisk

Innan forskingslitteraturen har ein lenge operert med to ulike forståingar, statsborgarlege og etniske nasjonar. Det har òg blitt operert med skilja vestleg og austleg eller liberal og illiberal

²³ Brubaker og Cooper, “Beyond Identity”, 5

²⁴ Anderson, *Forestilte fellesskap*, 138

²⁵ Brubaker og Cooper, “Beyond Identity”, 5

²⁶ Fredrik Barth, *Ethnic groups and boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Copyright Universitetsforlaget 1969, (Prospect Heights: Waveland Press, 1998), 10

²⁷ Ibid., 14

²⁸ Ibid., 21

for å lage skilje og forklare ulike former for nasjonskjensle.²⁹ Skiljet mellom statsborgarlege og etniske nasjonar har hatt størst tyding i forskingslitteraturen og har fått mykje kritikk. Brubaker argumenterer med at desse skilja er for enkle og gir ikkje eit nøyaktig nok bilet av dei ulike formene for nasjonale kjensler.³⁰

Smith gjer eit viktig poeng av at uansett kva form for nasjonskjensle det er snakk om, så inneheld denne alltid både statsborgarlege og etniske element i varierande grad.³¹ Nasjonar med klare statsborgarlege element legger vekt på at det er viktig å bu i og ha nærleik til nasjonen, samt deltaking frå alle medlemmar av nasjonen, uavhengig av etnisitet.³² Nasjonar med klare etniske element er ofte eit fellesskap tufta på felles opphav.³³ Connor kritiserer andre forskrarar for å ikkje å ta med kjensla av slektskap i forsking på nasjonal identitet, og for han er etno-nasjonal synonymt med all nasjonal identitet. Den intuitive kjensla av slektskap eller utvida familie forklarer, ifylge Connor, kvifor nasjonar har ein emosjonell dimensjon.³⁴ Han meiner at ved å ta dette med, gjer ein distinksjon mellom nasjonalt medvit og ikkje-slektskapstufta identitetar som religion eller klasse.

Brubaker forklarar korleis det statsborgarlege og etniske ofte brukast i legitimering av staten og nasjonale krav. Statsborgarlege nasjonar har blitt vurderte som meir inkluderande, då at nasjonen skal vere for alle og der lovgiving for statsborgarskap og språkpolitikk er meir liberale. Etnisk nasjonar blir då ekskluderande fordi nasjonen er til for berre denne etniske gruppa, men legitimeraast ved at dersom det etniske ikkje prioriterast, vil ikkje den etniske kulturen overleve.³⁵

Det er ikkje naudsynt å operere med idealtypane, statsborgarleg og etnisk, men dei kan nyttast til å undersøkje ein nasjonal identitet. Korleis kombinasjonen mellom dei statsborgarlege og etniske elementa er, genererer også ulike former for nasjonal identitet. Dersom dei statsborgarlege elementa er lagt størst vekt på, vil den nasjonale identiteten vere for alle juridiske borgarar av ein stat, medan i nasjonar med klare etniske element, vil nasjonen vere av og for denne etniske gruppa, også dersom dei har statsborgarskap til andre statar.

²⁹ Rogers Brubaker, *Ethnicity without groups*, (Cambridge: Harvard University Press, 2004) 5

³⁰ Ibid.

³¹ A. Smith, *National Identity*, 13

³² Ibid., 117

³³ Ibid., 11

³⁴ Connor, *Ethnonationalism*, 74

³⁵ Brubaker, *Ethnicity without groups*, 134

2.2 Nasjonal identitet

Identitet er eit nøkkelomgrep innan politikk og sosial analyse, men det er likevel ikkje nødvendig å nytte identitet som *category of analysis* ved å tingleggjere omgrepet eller å ta for gitt at identitet er noko alle har, søker, konstruerer eller forhandlar om.³⁶ Nasjonal identitet er kjensla av å høyre til ein nasjon. Den nasjonale identiteten kan endrast. Han er kva medlemmane til kvar tid tillegg den nasjonale identiteten. Nasjonen er eit kollektiv som er i kontinuerleg endring, og å vera til dømes russar i dag er ikkje det same som for 200 år sidan. I dag er dei fleste forskrarar på nasjon og nasjonal identitet samde om at ein blir ikkje fødd med ein nasjonal identitet ved at ein har den i blodet, men at identitetar kan konstruerast, reforhandlast og tilpassast i høve andre sitt forhold til oss og vice versa.

Since belonging to an ethnic category implies being a certain kind of person, having that basic identity, it also implies a claim to be judged, and to judge oneself, by those standards that are relevant to that identity.³⁷

Det same gjeld for nasjonale identitetar som for etniske identitetar. Å definere seg som tilhøyrande ein nasjon og å ha ein nasjonal identitet preger korleis ein person ser på seg sjølv og korleis andre ser på den personen.

Nasjonal identitet er til samanlikning med mange andre kollektive identitetar som for eksempel religiøs identitet meir abstrakt, og det er truleg vanskelegare å reflekterer over den og vera bevisst på sin nasjonale identitet.

Nasjonal identitet ein subjektiv identitet ettersom det er medlemmane sjølve som definerer kva dei er eller ikkje er. Nasjonal identitet kan heller ikkje reduserast til ein enkelt eigenskap, og ein kan ikkje ved å oppfylle eit eller fleire krav til Smiths definisjon av nasjon sei at det dreiar seg om ein nasjonal identitet. Alle kriteria i Smiths definisjon for nasjon må vera til stades for å snakke om ein nasjonal identitet, sjølv om enkelte kjennemerke blir lagde større vekt på enn andre. Språk og religion er òg viktig for nasjonal identitet i den grad det bidrar til sjølvdefinering og til å vise deira særeigenheit. Språk er ofte ein viktig markør for ein felles kultur. Men dersom språk og religion er felles for fleire nasjonar, vil det då ikkje vera like viktig for nasjonal identitet.

³⁶ Brubaker og Cooper, "Beyond Identity", 2

³⁷ Barth, *Ethnic groups and boundaries*, 14

Både i etniske grupper og i nasjonar har medlemmane av kollektiva ein felles kultur. Hettne, Sörlind og Østegård forklarar forholdet mellom etnisk og nasjonal identitet der etnisk identitet kan vere ein underkategori av nasjonal identitet, eller historisk råvare som den nasjonale identiteten er basert på. Vidare at etnisk identitet også kan vere ein konkurrerande identitet som til dømes i statar der etnisk tilhørsle konkurrerer med statleg eller nasjonal tilhørsle. Eller så kan etnisk identitet vere ein overkategori ved at nasjonal identitet behandlast som eit særtilfelle av etnisk identitet.³⁸ Til skilnad frå etnisk identitet, er nasjonal identitet også politisk.

Med Smiths definisjon av nasjonen kan ein sjå at nasjonal identitet kanskje i like stor grad er ein politisk identitet som kulturell med felles økonomi og felles juridiske rettar og plikter for alle medlemmane. Smith seier at nasjonal identitet involverer ei oppfatning av eit politisk fellesskap, uansett kor lite viktig det måtte vere.³⁹ I multietniske nasjonar kan ein vektlegge det politiske framfor det kulturelle ettersom dei ulike etniske gruppene har ulike kulturar og at kultur då ikkje kan spele den samlande rolla. Dersom nasjonen er meir etnisk homogen, vil det kulturelle ofte ha større betyding.

Nasjonal identitet vil også endre seg etter kva nasjonen til ei kvar tid definerer som viktige særeigenheiter ved dette fellesskapet. Det politiske og det kulturelle vil ha ulik betydning til ulike tider, og ved enkelte tidspunkt kan det politiske spele ei større rolle enn det kulturelle, avhengig av kva eigenskapar ved den nasjonale identiteten som blir lagt størst vekt på til ulike tidspunkt.

2.3 Endring av nasjonal identitet

Basert på ein modell av Thomas Schelling har Laitin utvikla ein teori om korleis sosiale identitetar kan tippe eller kaskadere ved å undersøkje eit aspekt av identitet – språk. Språk kan vere ein viktig indikator for identitet dersom alle kommuniserer på det same språket og at dei er medvitne på at dette er ein viktig del av identiteten deira.⁴⁰ Tipping eller kaskadar er vanlege i det sosiale liv og førekjem fordi menneske baserer sine val på det dei trur andre vil komme til å gjere. Tipping inneber at ein går frå ein stabil situasjon til ein annan ny stabil

³⁸ Hettne, Sörlind og Østegård, *Den globala nationalismen*, 77–78

³⁹ A. Smith, *National Identity*, 9

⁴⁰ Laitin, *Identity in Formation*, 22

situasjon, medan kaskadering går gradvis frå at noko verkar utenkjeleg til at det blir eit normalt og daglegdags fenomen.⁴¹

Nasjonale identitetar har potensielle kaskadekvalitetar og kan gå frå å verke gamaldagse til plutseleg å sjølvtenne der nasjonale prosjekt i moderne tid ofte har mål om å innføre folkespråket igjen som ein del av kjerneidentiteten til etterkommarar av menneske som snakka dette språket, men som i dag snakkar eit meir kosmopolitisk statsspråk.⁴² Eg har valt ut to av Laitin sine teoriar om korleis nasjonal identitet kan skifte; ved språkleg assimilering og nasjonal gjenoppvakning.

Laitin forklarar korleis identitet kan endrast dersom ein får auka utbytte av å prioritere eit anna språk i det han kallar konkurransedriven assimilering. Immigrantar som bur i ein stat der majoritetsspråket er annleis enn deira eige, kan ynskje å assimilerast til statsspråket dersom det på arbeidsmarknaden er krav om kjennskap til statsspråket. Immigrantane vil ofte at borna deira lærer statsspråket for å bli meir konkurransedyktige på arbeidsmarknaden. Pionerane får full utteling ved å lære statsspråket sidan dei vil vere dei første som får tilgang til fleire jobbar, etternølerane vil etter kvart oppfatte trenden og fylgje etter. I byrjinga vil prosessen mot ein språkleg tipp gå sakte, men etter kvart som stadig fleire vert assimilerte inn i statsspråket, vil minoritetsspråket vere mindre fordelaktig å lære og nytte. Dersom majoriteten har gått over til å bruke statsspråket, har ein fått ein språktipp.⁴³

I ein nasjonal gjenoppvakning kan frykt for assimilering eller frykt for å miste kulturelle særtrekk føre til at nasjonale kjensler blomstrar opp att. Dersom menneske som identifiserer seg til eit fellesskap byrjar hovudsakleg å bruke folkespråket i familien, i jobb og i kulturelle samanhengar, har kulturelle entreprenørar suksessfullt framkalla ein tipp mot nasjonal oppvaking.⁴⁴ Endra omstende kan gjere at det på nytt blir normalt å snakke folkespråket i visse samanhengar.

Å byrje å nytte eit nytt språk vil ikkje sei det same som at ein har endra sin nasjonale identitet. Likevel kan det å nytte eit nytt språk vere ein kaskade mot ein ny identitet, og dersom ein meistrar språket, vil ein også vera meir mottakeleg til å endre identitet.

⁴¹ Ibid., 21–23

⁴² Ibid., 24–25

⁴³ Ibid., 28–29

⁴⁴ Ibid., 24–25

2.4 Nasjonsbygging

Nasjonsbygging har som mål å skape ein nasjonal identitet. Til skilnad frå statsbygging, som går ut på å bygge institusjonar i ein stat, er nasjonsbygging eit politisk prosjekt med mål om å skape lojalitet til staten ved å konstruere ein felles identitet for alle borgarar av ein stat og å gi borgarane ei kjensle av å høyre til den same nasjonen.⁴⁵ Staten er avhengig av lojalitet frå borgarane for å kunne fungere best mogleg, og i nye statar er den samlande identiteten svært viktig.⁴⁶

Connor argumenterer for at nasjonsbygging (i statsborgarleg forstand) faktisk kan oppfattast som nasjonsøydelegging (i etnisk forstand): for å skape ein nasjonal identitet, må talet på nasjonar reduserast til éin som alle kjenner at dei høyrer til.

Since most of the less developed states contain a number of nations, and since the transfer of primary allegiance from these nations to the state is generally considered the sine qua non of successful integration, the true goal is not "nation-building" but "nation-destroying"⁴⁷

Dersom ein skal skape ein felles nasjon i ein stat, må dei andre nasjonane forsvinne for at ein sit igjen med berre ein samlande identitet. Ettersom Connor meiner etniske grupper med sjølvmedvit, er det eit godt poeng at etnisk identitet kan vere ei utfordring i nasjonsbygging. I eit multietnisk samfunn kan store folkegrupper utvikle eit dobbelt sett av identitetar der dei politisk er stolte av å vera borgarar av ein spesiell stat, medan dei kulturelt sterkt identifiserer seg med deira etniske gruppe.⁴⁸

Statar vil ofte forsøke å integrere eller assimilere minoritetar. Ved integrering kan ein minoritet halde på særtrekka sine utan fullstendig å adoptere den dominerande identiteten og likevel bli akseptert som likeverdig medlem av nasjonen. Dette føreset ein nasjonal identitet som er basert på statsborgarprinsippet om at identiteten famnar alle, uansett etnisitet. Diaspora ynskjer ofte ikkje assimilering og dersom etniske element er svært viktige for den nasjonale identiteten, vil det vere vanskelegare å integrere denne gruppa.

⁴⁵ Kolstø, "Nation-Building in the Former USSR", *Journal of Democracy*, (Volume 7, Number 1, Januar 1996), 1, https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25217/86797_kolstoe.pdf?sequence=1 (oppsøkt 29.3.14)

⁴⁶ Pål Kolstø, *Political construction sites: Nation-building in Russia and the Post-Soviet States*, Oversatt av Susan Høivik, (Boulder, Colorado: Westview Press, 2000), 2

⁴⁷ Connor, *Ethnonationalism*, 42

⁴⁸ Kolstø, "Nation-Building in the Former USSR", 3–4

Utdanningsinstitusjonar er svært viktig i ein nasjonsbyggingsprosess slik at alle gjennom skulegangen, så lenge dei har same pensum og undervisningsspråk får den same kjennskapen til språk, religion, tradisjonar, myter, minne, symbol og historie.⁴⁹ På denne måten sosialisera ein inn i ein nasjonal identitet.

I statsborgarleg nasjonsbygging blir nye politiske tradisjonar og symbol om nødvendig konstruerte slik at dei er felles for alle.⁵⁰ Nasjonal identitet er ofte reflektert i statsborgarskapslovgiving.⁵¹ Fordi nasjonale identitetar er ulike, vil ein også finne store variasjonar i statsborgarskapslovgiving. Tilgang til territoriet er avgrensa ved statsborgarskap og er eksklusivt berre for eit visst tal menneske fordi ikkje alle som ynskjer det kan få statsborgarskap. Statsborgarskap gir samstundes like rettar og plikter innanfor ein stat og er dermed inkluderande uavhengig av etnisk tilhøyrsla. Ein kan ha nasjonal identitet som ikkje er kongruerande med statsborgarskapet. Ein diaspora kan ha ein nasjonal identitet til ein annan nasjon enn der dei oppheld seg.

Av di ein utanfor Vesten ofte finn dei same lojalitetsbanda til staten, dei same tradisjonane og førestellingar om korleis organisere det sosiale fellesskap, må ein vere aktsam med å bruke Vesten som utgangspunkt for å finne løysingar på etnisk/nasjonal heterogenitet innan ein enkelt stat.⁵² Ved nasjonsbygging i multietniske statar er det viktig med identitetar som famnar alle minoritetar. Innanfor ein multietnisk eller multinasjonal stat vil ein statsborgarleg og inkluderande identitet vere mest eigna for å sikre politisk lojalitet frå alle innbyggjarar utan å øydeleggje deira kulturelle ulikskapar, og innbyggjarane må bli gitt politiske rettar på likt grunnlag.⁵³ På den måten kan ein best garantere politisk lojalitet frå minoritetane.

⁴⁹ A. Smith, *National Identity*, 11

⁵⁰ Kolstø, "Nation-Building in the Former USSR", 3

⁵¹ Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, (Cambridge: Harvard University Press, 1992), 14

⁵² Pål Kolstø, "Nasjonalstaten – uegnet i øst?" i *Nytt norsk tidsskrift*, (12 (3), 1995): 13

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25219/86799_kolstoe.pdf?sequence=2 (oppesøkt 29.3.14)

⁵³ Kolstø, "Nation-Building in the Former USSR", 3

2.5 Diaspora

2.5.1 Kategorisering av diasporagrupper

Robin Cohen delar ulike typar av diasporagrupper inn i kategoriene offer-, handel-, kultur-, imperie-, og arbeidsdiaspora. Cohen definerer arbeidsdiaspora slik:

If, however, among overseas workers there is evidence of (a) a strong retention of group ties sustained over an extended period (in respect of language, religion, endogamy and cultural norms), (b) a myth of and strong connection to a homeland, and (c) high levels of social exclusion in the destination societies, a labour diaspora can be said to exist.⁵⁴

Diasporakategoriene er ikkje faste eller gjensidig utelukkande. Som diaspora kan ein høyre til ein eller fleire kategoriar eller skifte kategori dersom tilhøva endrar seg. Ikkje alle som flyttar på seg blir automatisk ein diaspora. Dersom immigrantane sjølv ynskjer å integrerast eller dersom dei blir akseptert, vil ikkje diasporakjensler oppstå.⁵⁵ Kvifor migrasjon førekjem vert påverka av ulike faktorar, og ein snakkar gjerne om *push* og *pull*-faktorar. *Push*-faktorar er eit sett grunnar til kvifor frivillig migrasjon oppstår, ofte der tiltrekkande politiske, økonomiske forhold er å finne i eit potensielt vertssamfunn. *Push*-faktorar er ofte harde sosiale, politiske eller økonomiske tilhøve i heimlandet.⁵⁶ *Push*- og *pull*-faktorar kan styrkast eller svekkast etter kvart som tilhøva i vertsland og heimland endrast.

Ein offerdiaspora karakteriserast av å ha gjennomgådd harde historiske epokar.⁵⁷ Minna om felles lidingar eller traume kan ofte vere ein viktig del av identiteten til ein offerdiaspora.

Alderen til diasporagruppa og statusen til heimlandet påverkar i stor grad strukturen, strategiane og framferda til gruppa. Diasporagrupper hører til ulike historiske epokar, og ein skil mellom eldre, moderne eller gryande diasporaer.⁵⁸ Vidare kan dei delast i to kategoriar: statslause diasporaer og diasporaer med statstilknyting. Ein statslaus diaspora er spreidde segment av ein nasjon som ikkje har vore i stand til å opprette ein eigen stat. Ein diaspora

⁵⁴ Cohen, *Global diasporas*, 57–58

⁵⁵ Ibid., 57

⁵⁶ Sheffer, *Diaspora Politics*, 51

⁵⁷ Cohen, *Global Diasporas*, 27

⁵⁸ Sheffer, *Diaspora Politics*, 75

med statstilknyting er dei gruppene som oppheld seg i vertssamfunn, men som er knytt til eit samfunn av deira eige etniske opphav utgjer majoriteten i ein etablert stat.⁵⁹

I likskap med nasjonar, ber også diasporafellesskap preg av ein viss eksklusivitet, det vil sei at ved å definere nokre inn, definerer ein samstundes andre ut. Å meistre språket til heimlandet er for diaspora ikkje eit nødvendig kriterium for å høyre til eit diasporafellesskap. Snarare er nasjonale verdiar og kulturelle tradisjonar viktigare for tilhøyre eit diasporafellesskap.⁶⁰ Barths grenseteori er også overførbar på diasporafenomenet. Diasporagrupper har sosiale grenser som skil dei frå andre etniske grupper, men personar kan bevege seg på kryss av grensene utan at dei forsvinn. Innan eit diasporafellesskap kjenner medlemmane ulik grad av tilknyting til kollektivet, og Sheffer skil mellom kjernemedlemmar, medlemmar etter ynskje, marginale medlemmar og slumrande medlemmar.⁶¹ Kjernemedlemmane er dei som er fødde inn i eit etno-nasjonalt diasporasamfunn og som openlyst definerer seg som medlemmar av dette kollektivet og er villige til å handle på vegne av kollektivet eller heimlandet. Medlemmar etter ynskje er dei som er etterkommarar av blandingsekteskap eller konvertittar osv. som har valt å høyre til dette kollektivet. Marginale medlemmar har halde på deira etniske, felles identitet, men definerer seg ikkje til fellesskapet, men tek heller ikke openlyst avstand frå diasporakollektivet. Slumrande medlemmar har blitt assimilert eller integrert, men kjenner at røtene deira høyrer til diasporakollektivet og kan ved visse omstende mobiliserast av leiarar eller organisasjonar.⁶² Utifra dette ser ein at kollektivet i monaleg grad varierer i storleik ut frå korleis ein definerer tilhørysle. Fordi andre også kan definere ei diasporagruppe, kan ein vere medlem utan å identifisere seg med kollektivet. På denne måten er det ofte vanskeleg å vite kor mange medlemmar av dei tre sist nemnde medlemskategoriane som høyrer til diasporafellesskapet.

2.5.2 Organisering og strategi i diasporasamfunn

Organisering av diasporafellesskap er svært viktig både for å vare deira identitet i vertslandet, samt å oppretthalde kontakten med heimlandet. Organisering er viktig for å stå i mot press på

⁵⁹ Sheffer, *Diaspora Politics*, 73

⁶⁰ Ibid., 96

⁶¹ Ibid., 100

⁶² Ibid.

identiteten, sikre solidaritet blant medlemmane, trygge økonomiske og kulturelle mål og deira framferd.⁶³

Statslause diasporaer og diasporaer med statstilknyting kan ha svært ulike strategiar for å fremja interessene til diasporafellesskapet som kan spenne frå eit ynskje om full assimilasjon til separasjon frå det dominerande vertslandet med eventuell retur til heimlandet.⁶⁴ Kor radikale strategiane er, påverkast vidare av statusen til diasporagruppa i vertslandet, alderen hennar, den geografiske utbreiinga i vertslandet og om medlemmane kjenner seg trygge nok på sin posisjon til å ta i bruk ulike strategiar.⁶⁵

I fylgje Sheffer kan ein skilje mellom assimilering-, integrering-, *communal-*, *corporatist-* og autonomistrategi og som er dei mest vanlege strategiane til diasporagrupper med statstilknyting.⁶⁶ Målet med assimilatingsstrategi er å bli akseptert som ein fullferdig del av majoritetsbefolkinga med like rettar. Ein integreringsstrategi har som mål om å bli akseptert av majoriteten, men samstundes med godkjenning av deira gruppe. *Communal-* strategiar går ut på å skape eit frivillig og laust rammeverk som kan sikre organisering av diasporamedlemmane, ivaretaking av den etnonasjonale identitet til diasporafellesskapet, ein kontinuerleg og urokkeleg kontakt med heimlandet samt eit stabilt forhold til vertslandet. *Corporatist*-strategien er i stor grad lik *communal*-strategien, men *corporatist*-strategien går ut på at ein opprettar organisasjonar med juridisk og politisk formell status som kan representere medlemmane overfor autoritetane i vertslandet. Autonomistrategien har som mål å oppnå politisk eller kulturell autonomi. Autonomistrategien er avhengig av den kulturelle homogeniteten og den territoriale konsentrasjonen av diasporagruppa samt viljen hjå vertslandet til å overgi makt til slike grupper.⁶⁷ Diasporagrupper kan endre strategi ved endra sosiale, politiske eller økonomiske omstende. Kva strategi diasporaen vil nytte, vil påverke forholdet mellom diasporaen, verts- og heimland.

⁶³ Ibid., 200

⁶⁴ Ibid., 23

⁶⁵ Ibid., 24–25

⁶⁶ Ibid., 162–170

⁶⁷ Ibid., 162–69

2.5.3 Det triangulære samspelet mellom diasporaen, heimlandet og vertslandet

Politikk, økonomi og kultur gjennomgår ein globaliseringss prosess. Internett, massemedia og moderne kommunikasjonsmiddel har ført til større kontakt mellom menneske på tvers av ulike kulturar. Globaliseringa har gjort at det i dag er svært mykje lettare for ei diasporabefolking å halde kontakt med heimlandet sitt. Som eit resultat av brei kontakt får diasporagrupper større kjennskap til heimlandet og utviklinga der.

I dei neste tre avsnitta bygger eg på Rogers Brubaker sin teori om det triangulære samspelet mellom den nasjonaliserande nasjonalismen av nyleg uavhengige eller nyleg rekonfigurerte statar, den nasjonale minoriteten og det eksterne nasjonaliserande heimlandet. Brubaker brukar omgrepene nasjonal minoritet i staden for diaspora. Fordi den nasjonale minoriteten kjenner seg knytt til eit ekstern heimland, er det i denne samanhengen det same. *Nasjonaliserande nasjonalisme* finn stad i nye uavhengige eller nyleg rekonfigurerte statar. Den nasjonaliserande nasjonalismen representerer kjernenasjonen definert etter etno-kulturelle krav og er ulik frå statsborgarskap. Kjernenasjonen kan bli forstått som den legitime ”eigaren” av staten som blir oppfatta som ein stat av og for medlemmane av kjernenasjonen. Sjølv om dei har ”sin eigen stat”, er kjernenasjonen oppfatta som truga kulturelt, økonomisk, eller demografisk inne i staten. Deira svake posisjon blir brukt for å rettferdiggjere prosjekt ved bruk av statsmidlar for å fremja dei spesifikke interessene til kjernenasjonen. *Det eksterne heimlandet* vil seie at ein stat ser det som sin rett og plikt til å overvake tilhøva, promotere velferd, støtte aktivitetar og verne interessene til ”sine” etno-nasjonale brør i andre statar. Slike krav blir framsette dersom etno-nasjonale grupper er sett på som truga av nasjonaliserande politikk og praksis i staten der dei bur. Det eksterne heimlandet står i direkte opposisjon til den nasjonaliserande nasjonalismen. Nasjonaliserande statar hevdar at minoritetsstatus er ei intern sak, motsett hevdar det eksterne heimlandet at rettar og ansvar overfor den etno-nasjonale gruppa overgår territoriale grenser og statsborgarskap.

Heimlandet er i denne forståinga ei politisk, og ikkje ein etnografisk eining. Ein stat blir eit eksternt nasjonalt heimland når ein kulturell eller politisk elite tolkar personar som er busette i og som er statsborgarar av andre statar som tilhøyrande den same nasjon, som felles medlem av ein grensekryssande nasjon. Eliten påstår at denne felles nasjonskjensla gjer staten

ansvarleg ikkje berre for sine eigne, men også for etniske medbrør som høyrer til same nasjon, men som bur i andre statar eller har anna statsborgarskap.

Dei nasjonale minoritetane står mellom den nasjonaliserande staten der dei bur og det eksterne nasjonale heimlandet. Dei har sitt eige nasjonale sjølvmedvit og set politiske krav på vegne av deira gruppe. Minoriteten oppfattar ofte seg sjølve som nasjonal framfor etnisk, og krev statleg godkjenning av sin distinkte etno-kulturelle nasjonalitet og nasjonale-kulturelle eller politiske rettar. Sjølv om nasjonale minoritetar og det eksterne heimlandet begge definerer seg som i opposisjon til den nasjonaliserande nasjonalismen til staten minoriteten bur i, er dei nødvendigvis ikkje harmonisk innstilt overfor kvarandre.⁶⁸

Ein diaspora kan påverke i ulike sfærar av samfunnet og i visse tilfelle ha stor innverknad, avhengig av storleiken på diasporabefolkninga og moglege kanalar dei kan påverke gjennom. Medlemmane av diasporaorganisasjonar blir ofte djupt engasjerte i politiske saker i både vertslandet og heimlandet, men også i regional og internasjonal politikk.⁶⁹ Dei kan forbetre eller forsure forholdet mellom heimland og vertsland.⁷⁰ Det vil vere avhengig av diasporaeliten, diasporaorganisasjonane sin strategi og forholdet mellom verts- og heimland og det politiske klimaet der.

Kva for haldningar heimlandet har overfor diasporagruppa påverkar ambisjonane, identiteten, organiseringa osv. til diasporagruppa. Kor tolerant vertsamfunnet er mot diasporaen har stor innverknad på korleis gruppa ikkje berre kan organisere seg, men også korleis ho kan halde på identiteten sin og oppretthalde kontakten med heimlandet.⁷¹ Tilhøva mellom diasporaen og vertslandet kan i nokre tilfelle vere prega av mistru og fiendskap, og i ytste konsekvens kan returnering til heimlandet vere siste utveg. Frivillig returnering til heimlandet kan sjåast på same måte som emigrasjon frå heimlandet ettersom dei fleste diasporagrupper ser på vertslandet som eit heimland nummer to og ikkje som eit eksil, eller i visse tilfelle som deira einaste heimland.⁷² Uansett kor langt i frå heimlandet diasporaen er busett, blir identiteten i stor grad påverka av politikken til heimlandet, den økonomiske utviklinga der og andre samfunnsmessige endringar.

⁶⁸ Brubaker, *Nationalism Reframed*, 4–7

⁶⁹ Sheffer, *Diaspora Politics*, 199

⁷⁰ Ibid., 174, 176

⁷¹ Ibid., 96

⁷² Ibid., 143

2.5.4 Identitet i diasporafellesskap

Gjennom periodar i historia har enkelte historiske diasporaer blitt fullstendig assimilert eller integrerte i vertssamfunnet. I desse tilfella mista gruppene mange av sine etno-nasjonale særtrekk og kutta kontakten med heimlandet. I nyare tid har nokre diasporagrupper opplevd gjenoppvaking, har reorganisert seg og blitt aktive i verts- og heimlanda sine.⁷³

Diasporakjensler kan forsvinne, dei kan verka å ha forsvunne før dei igjen dukkar opp att på grunn av endra samfunnsmessige og økonomiske forhold.⁷⁴ Tredjegenerasjons-immigrantar kan ta opp att identitet til besteforeldregenerasjonens i eit forsøk på å oppdage røtene sine på ny.⁷⁵

Eit menneske kan ha fleire identitetar så lenge desse identitetane ikkje kjem i konflikt med kvarandre.

Yet when the actions or behaviours consistent with one identity conflict with those of another identity held by the same person, as they do when the two identities represent antagonistic groups on the political stage, people are compelled to give priority to one identity over the other.⁷⁶

Å prioritere identitet vil ikkje seie at det er ein bevisst, drøfta prosess bak valet om kva identitet ein vel, men at dette er eit resultat av ulike faktorar som spelar inn og påverkar identitetsutvikling.

Pål Kolstø diskuterer i artikkelen sin ”The new russian diaspora – an identity of its own” korleis den nye russiske diasporaen kan utvikle doble identitetar og meiner at modellen han legg fram også kan brukast på andre diasporagrupper.⁷⁷ Kultur kan sjåast på som sjølvforståing og politisk identitetar kan uttrykkast gjennom lojalitet.⁷⁸ Kolstø legg fram korleis ein diaspora kulturelt kan identifisere seg med den dominerande kulturen i det eksterne heimlandet, utvikle ein ny identitet med hovudvekt på den opphavlege identiteten eller identifisere med den dominerande kulturen i staten dei bur i, dvs. den nye nasjonaliserande staten. Politisk kan ein diaspora ha lojalitet til det eksterne heimlandet eller

⁷³ Ibid., 75

⁷⁴ Ibid., 111

⁷⁵ Pål Kolstø ”The new russian diaspora – an identity of its own? Possible identity trajectories for Russians in the former Soviet republic”, i *Ethnic and Racial Studies*, Copyright Taylor & Francis (9 (3), 1996), 6, https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25216/86796_kolstoe.pdf?sequence=1 (oppsøkt 29.3.14)

⁷⁶ Laitin, *Identity in Formation*, 23

⁷⁷ Kolstø, ”The new russian diaspora – an identity of its own?” 7

⁷⁸ Ibid., 2

til den nye nasjonaliserande staten der dei bur.⁷⁹ Det kan ta lang tid før nye identitetar har etablert seg, og politiske lojalitetar skiftar gjerne fortare enn kulturell sjølvforståing.⁸⁰ Som nemnt i avsnitt 2.4 nasjonsbygging, er staten avhengig av lojalitet frå alle borgarane. Kulturell identitet og politisk lojalitet er ofte oppfatta som tett knytt til kvarandre og dermed blir kulturell identitet også viktig for staten.

⁷⁹ Ibid., 6–7

⁸⁰ Ibid., 30

3. Metode

I dette kapittelet vil eg gjere greie for oppgåva sitt design og metoden som vart brukt til å samle inn data. Oppgåva er ein kvalitativ case-studie, hovudsakleg basert på djubdeintervju.

3.1 Design

For å finne ut om volgatyskarane framleis hadde ein tysk identitet, viste ein kvalitativ enkeltcase-studie seg som mest eigna for meg til å gi eit detaljert bilet av kor viktig den tyske identiteten er for den tyske diasporaen i Saratov oblast. Kvalitative studiar blir nytta når ein ynskjer å gi ei djup forståing av eit fenomen og blir brukte når ein ynskjer å avdekke essensielle trekk av eit case som kan forklare nøkkelrelasjonar mellom desse trekka.⁸¹ Før innsamling av data hadde eg lese relevant litteratur, sett meg inn i relevante teoriar og operasjonaliserte omgrep. Eg hadde ei førestilling om kva eg kom til å finne og lagde ein intervjuguide for å sjå om det var samanheng mellom data og teori. Case-studiar egnar seg når ein ynskjer å finne ut kva, korleis eller kvifor eit sosialt fenomen førekjem.⁸² For å samle inn informasjon kring eit fenomen er det best å nytte fleiranalyseeiningar.⁸³ Informasjonen blir samla inn frå fleire individ innan ein minoritet gjennom intervju. Intervju er ein av dei viktigaste metodane for å hente inn informasjon til ein kvalitativt case-studie som gjer det mogleg å innhente fyldige og detaljerte skildringar om eit tema.⁸⁴ Funna som blir gjorde i undersøkinga blir tolka opp mot tidlegare undersøkingar og teoriar på området. Teori fungerer som ei hypotetisk utgreiing om kvifor handlingar, hendingar, strukturar eller tankar førekjem og gir eit sterkare design og ein betre føresetnad for å tolke data.⁸⁵ Då kan ein halde på eksisterande teoriar, modifisere vidareutvikla teoriar eller bygge ein heilt ny teori. Målet med undersøkinga mi var ikkje å teste ut ein enkelt teori, men å bruke ulike teoriar for å få ei djubdeforståing av identiteten i eit gitt område.

⁸¹ Charles C. Ragin, og Lisa M. Amoroso, *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method*, 2. Utgave, (Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc. 2011), 134

⁸² Robert K Yin, *Case Study Reaserch: Design and Methods*, 4. Utgave, (Thousand Oaks, California: Sage Publications 2009), 4

⁸³ Ragin og Amoroso, *Constructing Social Research*, 133

⁸⁴ Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen, *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, 4.utgave, 2.opplag, (Oslo: Abstrakt forlag 2011), 135

⁸⁵ Yin, *Case Study Reaserch*, 36

3.2 Geografisk område

Eg valde å gjere feltarbeid i Saratov oblast på grunn av at her ligg eit universitet som har eige studium for tyske-russisk forhold, og historisk er det eit området der dei første tyske immigrantane slo seg ned på slutten av 1700-talet. Dessutan har det tradisjonelt budd mange etniske tyskarar her. Byane Engels og Saratov ligg på kvar si side av Volga med brusamband. Engels var tidlegare hovudstad i Den volgatyske autonome republikk. Intervjuet vart gjennomførte i Saratov, Engels og Marks.

3.3 Rekruttering av informantar

For å få dei første intervjuet, kontakta eg ekspertar på området per e-post. Deretter gjekk eg fram etter snøballmetoden. Snøballmetoden går ut på å kontakte personar som kan mykje om temaet som blir undersøkt og som vidare tilrår personar eigna for intervjudeltaking.⁸⁶ Desse nøkkelinformantane gav meg kontaktinformasjon til moglege respondentar eller kontakta dei på mine vegner og informerte om undersøkinga mi, kven eg var og avtalte intervju. Andre nøkkelinformantar gav meg kontaktopplysningar til moglege respondentar som eg sjølv kontakta gjennom telefon og e-post. Eg valde ut intervjuobjekt i ulike aldersgrupper for å få eit meir representativt utval av den tyske befolkninga i dette området. Eg la vekt på å rekruttere ulike typar respondentar, fagekspertar, aktørar i minoritetsmiljøet og vanlege medlemmar av minoritetsgruppa. For å få eit breitt utval var det sentralt å sikre at alle aldrar vart representerte. Det viste seg å vere ei overvekt av kvinner som ynskte å snakke med meg. Det var derfor viktig å prøve å jamne ut denne ubalansen så godt det lét seg gjere.

3.4 Etikk

Å ivareta det etiske ansvaret ved intervjuet var viktig, av di spørsmål om etnisitet, religion og familiehistorie kan vere eit følsame tema for respondentane. Etnisitet og religion er definert som sensitive opplysningar, men i oppgåva er intervjuobjekta anonymiserte og i lagra data er

⁸⁶ Johannesen, Tufte og Christoffersen, *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, 109

det ikkje mogleg å identifisere enkeltpersonar, og desse opplysningane er derfor ikkje meldepliktige.⁸⁷

I rekrutteringa av informantar opplyste eg om kven eg var og kva informasjonen skulle brukast til. Før intervjeta vart det også tydeleg understreka at informasjonen dei gav ikkje kunne brukast til andre ting enn denne oppgåva og at informasjonen ville slettast når oppgåva var ferdig. Før intervjeta starta, vart kvar respondent spurd om intervjuet kunne takast opp på band, dei vart opplyste om deira rett til å vere anonyme og at dersom dei ynskte, kunne dei la vere å svare på spørsmåla som vart stilte dersom dei ikkje ynskte, og at dei når som helst kunne velje å avbryte intervjuet utan noko form for ubehag. Intervjeta vart tekne opp på band samstundes som det vart notert etter samtykke frå respondenten. Berre eitt intervju vart gjennomført utan bandopptakar etter ynskje frå respondenten. Ingen under 18år vart intervjeta.

Eg var veldig medviten på mi eiga rolle under intervjeta og at eg var den som kontrollerte intervjeta. Det var viktig å posisjonere meg som nøytral og med eit nøytralt kroppsspråk for å ikkje påverke informantane i den eine eller andre retninga og for at dei skulle fortelje slik dei oppfatta sin identitet, og ikkje slik dei trudde eg ville ynskje at dei presenterte den.

3.5 Gjennomføring og vanskar

Eg gjennomførte eit par prøveintervju for å teste om spørsmåla var funksjonelle til å gi meg svar på det eg lurte på. Nokre av spørsmåla vart reformulerte dersom dei ikkje var tydelege nok eller om dei kunne verka provoserande og liknande. Alle intervjeta vart gjennomførde på russisk eller tysk. Eg valde å ikkje bruke tolk, då eg vurderte mine eigne russisk- og tyskkunnskapar som tilstrekkelege. Sjølv om eg med tolk kunne fått ei meir korrekt omsetjing, var aspektet at respondentane skulle kjenne seg trygge under intervjeta viktig, og derfor var ein tredjepart ikkje ynskjeleg. Sidan korkje russisk eller tysk er morsmåla mine, tek eg sjølv sagt høgde for at somme språklege misforståingar kan ha førekommome eller at nyansar i språket ikkje kan ha blitt oppfatta.

Intervjeta vart utført på ulike vis: minigruppessamtale, intervju med to respondentar og intervju med éin respondent. I minigruppessamtalen deltok tre personar der dei kjende

⁸⁷ Ibid., 96

kvarandre godt frå før. Fordelen med ein minigruppesamtale er at respondentane i større grad kan vere villige til opne seg om tema som blir diskuterte. For respondentane kan det også vere lettare å diskutere kjenslemessige tema i ei lita gruppe, og kvar deltakar får meir tid til å uttrykkje sine synspunkt og opplevelingar enn i ei større gruppe.⁸⁸ I minigrupper kan det vera vanskeleg å få fram fleire synspunkt på eit tema enn i større grupper, men sidan respondentane i gruppa kjende kvarandre, var dei villige til å gi ulike synspunkt dersom dei var ueinige. Eitt intervju vart gjennomført med to personar etter ynske frå respondentane. Intervjua vart elles gjennomførde med éin respondent om gongen. Minigruppesamtalen varte i tre timer, medan dei andre intervjeta varte frå ein til to timer. Intervjuguiden var halvstrukturerte, og intervjeta gjekk føre seg som frie samtalar med oppfølgingsspørsmål der det var aktuelt. Intervjuguiden var inndelt i ulike kategoriar med fleire spørsmål til kvar kategori.

Somme av dei eldre respondentane ynskte å fortelje si livshistorie med deportasjon og familiehistorie. Det var utfordrande å halde seg nøytral og finne balansen mellom å ikkje verke kald eller for emosjonelt engasjert når respondentane fortalte.

Intervjeta vart gjennomført på stadar valde av informantane, i kultursenter, undervisningssenter og i stille fellesrom der det ikkje var andre personar tilstade på hotellet der eg budde. Eit intervju med ein ekspert vart gjort per e-post. Totalt gjennomførte eg 19 intervju med heilt til ikkje fleire nye opplysningar kom fram.

3.6 Gyldigheita av data

Når ein studerer eit sosialt fenomen er ein alltid prega av den politiske overtydinga si samt sin eigen moral, og ein vil derfor aldri vere fullstendig nøytral. Ved å vere sjølvkritisk til si eiga rolle, kan ein vere meir objektiv og betre unngå å blande eiga overtyding inn i tolkinga av data. I tilnærminga mi til problemstillinga og innsamla data brukte eg den hermeneutiske sirkel. Hermeneutisk tolking av data vil seie at ein fortolkar informasjonen frå heilskap til del, mellom det ein skal tolke og i konteksten det skal tolkast i, mellom det ein skal tolke og mellom vår eiga forståing.⁸⁹ Korleis delane tolkast er avhengig av korleis ein fortolkar

⁸⁸ Ibid., 105

⁸⁹ Ibid., 365

heilskapen og omvendt. Ved å stadig bevege seg mellom heilskap og del, får forskaren ein meir grundig tolking, og ein justerer potensielle bias.

Nettopp fordi eg skulle snakke med personar med tyske røter, var nokre av respondentane usikre på om deira opplysningar ville vera interessante for meg eller ikkje, og dei påpeikte at dei kan hende ikkje var ”tyske” nok for å ta del i intervjuet. Dei vart forklarde at undersøkinga omhandla folk med tyske røter og målet med undersøkinga var å finne ut kva tankar dei hadde om Tyskland og Russland og kva dei tenkte om det å ha ein tysk, russisk eller kombinert identitet. Nokre av respondentane kan ha overdrive det tyske, men ved å stille spørsmåla fleire gongar formulert på ulikt vis og tolke funna i konteksten og tolke konteksten ut i frå funna, vart dei potensielle biasane justerte. Det er kanskje ein fordel å vere norsk i studiet av den tyske diasporabefolkinga ettersom eg ikkje har ein nær tilknyting til korkje Russland eller Tyskland. Kulturelle skilnadar er alltid viktig å tenkje over når ein samlar inn data. Etter å ha opphalde meg over fleire periodar i Russland, har eg blitt kjend med dei viktigaste skilnadene. Like omgrep kan ha ulik tyding på norsk, russisk og tysk. Derfor vart omgropa som vart brukte i spørsmåla definerte. Dersom respondentane brukte liknande omgrep, bad eg dei definere kva tyding dei la i desse omgropa. Eksempel på slike omgrep var nasjon, etnisitet, identitet, heimland osv.

Omgrepet nasjonal identitet kan ha ulike tydingar for ulike menneske. Derfor valde eg å operasjonalisere identitet ved å spørje om deira kulturelle identitet, og politisk lojalitet fleire gongar formulert på ulike vis for å sikre validiteten i opplysningane. Til alle intervjuet passa eg på at alle respondentane gav svar på dei ulike kategoriane, anten ved at dei sjølve kom innpå dette temaet eller at eg stilte direkte spørsmål om det for å kunne samanlikne svara dei ulike respondentane gav dersom det var mogleg og for å kunne stadfeste eller avkrefte eventuelle mønster.

Rekruttering frå kulturelle senter eller språkinstitusjonar kan ha gitt eit skeivt utval av respondentar, fordi dei er meir engasjerte kring deira identitet. Snøballmetoden sikra likevel eit utval av ulike respondentar med ulike oppfatningar kring identiteten deira.

Avgrensinga med enkeltcase-studiar er at det ikkje kan generaliserast utifrå funna som blir gjort, men berre kan gi eit bilet på korleis identitet er i akkurat dette området. Funna vil ikkje vere representative for alle tyskarar i Russland eller tysk diaspora i andre land, men vil gi eit bilet til volgatyskarane i Saratov oblast.

4. Historie

4.1 Frå invitasjon til jordbrukskoloni

Tsarina Katarina den store eller Katarina den andre var sjølv tysk. Ho såg behovet for å utvikle jordbruket i Russland, samt busetje dei nyleg koloniserte områda med lojale borgarar. Eit invitasjonsmanifest datert 22.07.1763 vart sendt ut, retta mot tyske jordbrukarar og handverkarar med lovnad om fritaking frå skatt og tenesteplikt i militæret, religionsfridom og tildelt felleseigedom for heile kolonien dersom dei ville låg seg ned i Russland, primært i områda rundt elva Volga.⁹⁰ Tilhøva i Tyskland på den tida var prega av pest, landmangel, langvarige krigar og elende og mange utvandra i håp om eit betre liv.⁹¹ Utvandrarane kom frå ulike geografiske område i det som i dag er Tyskland, nord, sør, også Preussen og høyrde til ulike religiøse samfunn, eksempelvis katolikkar, protestantar og mennonittar.

I 1764–73 vart 104 lutherske og katolske busetnader grunnlagde i Volga-området. Desse koloniane skulle vere eit førebilete for korleis russiske bønder kunne modernisere, mekanisere og intensivere jordbruket. I 1768 hadde 27 000 tyskarar slått seg ned ved breiddene av Volga i den første immigrasjonsbølgja, og folketalet vaks raskt.⁹² Seinare slo andre tyske grupper seg ned i Sibir, Ukraina, Kviterussland og ulike område i Kaukasus.⁹³ Frå 1783 vart mir-systemet innført i dei tyske koloniane, det vil seie at jorda vart refordelt til kvar familie etter talet på mannlege familiemedlemmar etter fem år.⁹⁴

I 1874 vart det innført allmenn verneplikt i heile Det russiske imperiet, også for tyskarar.⁹⁵ I dei tyske koloniane var det vanlegvis ikkje sosialt akseptert å inngå ekteskap med personar av anna etnisk bakgrunn. Tyskarane levde i svært lukka samfunn med berre tysk som omgangsspråk, og kontakten med andre etniske grupper vart avgrensa til det ytst naudsynte. Koloniane låg geografisk langt frå kvarandre, og dermed utvikla dei ingen felles kultur eller identitet. Dei vart ofte også inndelte etter religion, ein hadde katolske, protestantiske og mennonittiske koloniar.

⁹⁰ Heinz Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen: Aussiedler zwischen Tradition und Moderne*, (Frankfurt/ New York: Campus Forschung 1997), 20

⁹¹ Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen*, 21

⁹² Ibid.

⁹³ Ingeborg Fleischhauer og Benjamin Pincus, *The Soviet Germans: Past and Present*, Edited with an introduction by Edith Rogovin Frankel, (New York: St. Martin's Press, 1986), 3

⁹⁴ Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen*, 23

⁹⁵ Fleischhauer og Pincus, *The Soviet Germans*, 24

4.2 Sovjetunionen

19.10.1918 vart Den volgatsyke autonome republikk oppretta, og ein fekk tyskespråklege skular, høgskular, teater, forlag og aviser. I 1924 vart det frå sentralt hald bestemt at Engels skulle vere hovudstad i Den tyske autonome republikken sjølv om denne byen vart grunnlagd i 1747 av ukrainarar og ikkje hadde noko tilknyting til tyske kolonistar. Tysk nasjonal sjølvhevding var akseptert på 1920-talet, men utover 1930-talet vart bynamn russifiserte, og utover på 30-talet vart forfylgjinga av religiøse trappa opp. Kollektiviseringa på 1930-talet ramma volgatyskarane hardt av den grunn at mange var hardtarbeidande og hadde oppnådd betre materielle tilhøve samanlikna med andre etniske grupper, og dermed vart mange stempla som kulakkar.⁹⁶ I desse åra oppstod det også hungersnød som forverra situasjonen for mange menneske i Sovjetunionen, deriblant volgatyskarane.

I tida like før andre verdskrig tvilte dei sovjetiske styresmaktene på lojaliteten til russlandstyskarane overfor Sovjetunionen på grunn av deira etniske opphav og meinte at ein ikkje var til å lite på. Mistrua mot russlandstyskarane vaks saman med at Nazi-Tyskland styrka seg. På slutten av 30-talet vart tyskætta journalistar, skribentar og andre kulturpersonar arresterte, og å få pakkar eller brev frå Tyskland kunne vere grunn nok til arrestasjon.⁹⁷ Ikkje-angrepspakta mellom Sovjetunionen og Nazi-Tyskland gjorde at sovjetmakta ikkje openlyst kunne uttrykkje mistru til den tyske minoriteten i perioden 1939–41. Etniske tyskarar tenestegjorde framleis i Den raude armé, men i mindre grad enn tidlegare, og dei som allereie var i militæret, vart i større grad overvaka.⁹⁸ I løpet av andre verdskrig vart det retta skuldingar mot heile den tyske minoriteten i Sovjetunionen om at dei var potensielle spionar og kollaboratørar. Bevis for at volgatyskarar hadde husa spionar eller at dei sympatiserte med Nazi-Tyskland vart nokre gonger fabrikkerte.⁹⁹ Den volgatsyke republikken vart avvikla i 1941.

I august 1941, etter ordre frå Stalin, vart alle med tysk opphav deporterte til Sibir, Kasakhstan, Kirgisistan og Georgia. Mange vart plasserte i arbeidsleirar, arbeidsarmear eller i spesialbusetjingar, og heile gruppa vart stempla som fiendar av folket. Rundt 400 000 personar vart deporterte frå Volga-området og mange døydde under transport som fylgje av

⁹⁶ Heitman, Sidney, "Soviet Emigration Policies toward Germans and Armenians", 1989, i *Soviet Nationality Policies: Ruling Ethnic Groups in the USSR*, Edited by Henry R. Huttenbach, 235–260, (London: Mansell Publishing Limited 1990), 245

⁹⁷ Fleischhauer og Pinkus, *The Soviet Germans*, 63

⁹⁸ Ibid., 63–64

⁹⁹ Ibid., 80

forfrysning og svolt.¹⁰⁰ Alle tyske kulturinstitusjonar vart oppløyste, det tyske språk vart forbode i undervisning, og eigedommane deira vart konfiskerte.¹⁰¹ Likvel heldt ”tyskar” fram å vere ein nasjonal kategori i passet.

I 1955 møtte den vesttyske kanslaren Konrad Adenauer Nikita Khrusjtsjov for å få lauslate tyske krigsfangar. Adenauer ytra samstundes uro for russlandstyskarane som framleis var plasserte i leirar. Seinare same året fekk dei attende sin juridiske status som frie sovjetborgarar. Etter 1955 vart busetjingsrestriksjonane for russlandstyskarane oppheva, men dei kunne likevel ikkje flytte attende til områda rundt Volga eller søkje erstatning for tapt liv eller eigedom.¹⁰² Dei fekk løyve til å flytte til Sibir og Sentral-Asia.¹⁰³ Mellom 1941-56 fekk nesten ein heil generasjon inga utdanning. I 1957 vart morsmålsundervisning på tysk igjen tillate, men mistrua til tyskarane i den sovjetiske befolkninga gjorde at mange ikkje ynskte å nytte seg av dette tilbodet.¹⁰⁴ Russiskundervisninga var obligatorisk, og sidan det å vere tysk var stigmatisert, vart russisk stadig vanlegare å nytte som omgangsspråk også heime. Langt fleire enn tidlegare vart bilinguale. Sjølv om dei fekk betre kjennskap til det russiske språk, avgrensa deira nasjonaliteten i passet deira tilgangen til høgare utdanning, betre arbeidsplassar og samfunnsposisjonar.¹⁰⁵

Etter Adenauers besøk i Sovjetunionen meldte omlag 100 000 tyskarar seg i 1957 ved den tyske ambassaden og konsulat med ynskje om utreise til Vest-Tyskland, men først året etter fekk somme av desse fekk løyve til utreise. Berre familieattforeining vart godteke som utreiseårsak av sovjetiske styresmakter.¹⁰⁶ Utreiselovgivninga i Sovjetunionen var restriktiv, og talet på personar som reiste ut svinga i takt med det politiske klimaet mellom Sovjetunionen og Vest-Tyskland.¹⁰⁷

Khrusjtsjov kom i 1964 med eit nytt dekret som frikjente alle etniske grupper for skuldingane som landsforrædarar dei hadde fått under krigen. Dette dekretet omfatta då også tyskarar i Sovjetunionen, men dei fekk framleis ikkje vende attende til områda rundt Volga, og dei fekk heller ikkje gjenopprettet eit autonomt territorium, og dermed vart rehabiliteringa oppfatta som berre halvvegs. I 1965 tok tyskarane initiativ til å få løyve til å flytte attende til

¹⁰⁰ Ibid., 81

¹⁰¹ Heitman, ”Soviet Emigration Policies toward Germans and Armenians”, 245

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen*, 57

¹⁰⁴ Fleischhauer og Pinkus, *The Soviet Germans*, 126

¹⁰⁵ Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen*, 60–61

¹⁰⁶ Ibid., 59

¹⁰⁷ Ibid., 60

Volga, og å få gjenopprettet ein volgatysk autonom republikk. Dei sendte underskriftslistar til Det øvste sovjet i Moskva og til Sentralkomiteten for Sovjetunionens kommunistparti.¹⁰⁸ Initiativgruppene hadde få medlemmar, og ein autonom republikk vart hovudsakleg diskutert i uoffisielle, smale krinsar, men dei sende likevel fleire delegasjonar til Moskva utan at det førte til noko resultat.¹⁰⁹

Før krigen var analfabetismen blant tyskarane lågare enn hjå andre nasjonalitetar, berre hjå jødane var analfabetisme lågare. Rundt 1970 hadde analfabetismen hjå tyskarane stege til rundt 12 % i Novosibirsk-regionen. Til samanlikning var 2,5 % av befolkninga analfabetar i Sovjetunionen totalt.¹¹⁰ Dersom ein går ut ifrå at desse tala er representative for heile den tyske diasporbefolkninga, er det snakk om ein monaleg auke som kan forklarast med manglande undervisning som fylgje av deportasjonen og opphaldet i arbeidsleirar.

Frå slutten av 60-talet og utover 70-talet byrja det å dukke opp radiosendingar, avisartiklar og TV-reportasjar om og av den tyske diasporaen, samt fleire bøker av forfattarar frå diasporaen.¹¹¹ Willy Brandts nye *Ostpolitik* frå 1969 skapte eit godt forhold mellom Vest-Tyskland og Sovjetunionen og var med på å auke emigrasjonen. Nærare 64 000 tyskarar forlét Sovjetunionen og reiste til Vest-Tyskland mellom 1971 og 1980 som fylgje av avspenningspolitikken under Bresjnev.¹¹² I 1972 kom eit dekret som erklærte at russlandstyskarane igjen kunne busette seg der dei ynskte. Utover 70-talet auka utreise av menneske frå Sovjetunionen. Det vart i internasjonal politikk brukt som kritikk mot tilhøva i Sovjetunionen at så mange ynskte å reise derifrå. Dermed vart utreiserestriksjonane stramma inn og mot slutten av Bresjnev sin periode, samt under Andropov og Tsjernenko, gjekk talet på utreiser ned.¹¹³

Gorbatsjov kom til makta i 1985. Han innførte ny politikk, *glasnost* og *perestrojka*, som skulle forde meir openheit kring tilhøva i Sovjetunionen og ei ombygging av det tunggrinne sovjetiske systemet. Under Gorbatsjov forbetra situasjonen seg for den tyske minoriteten. Utreiserestriksjonane vart lempa på, og det vart lettare å halde kontakt med slektingar i Tyskland. I 1986 tillét sovjetiske styresmakter ”heimreiser” til Tyskland, men

¹⁰⁸ Ibid., 61

¹⁰⁹ Barbara Dietz, *Zwischen Anpassung und Autonomie: Russlanddeutsche in der vormaligen Sowjetunion und in der Bundesrepublik Deutschland*, (Berlin: Dunker und Humboldt 1995), 69–70

¹¹⁰ Fleischhauer og Pinkus, *The Soviet Germans*, 119–120

¹¹¹ Ibid., 145

¹¹² Heitmann, ”Soviet Emigration Policies toward Germans and Armenians”, 247

¹¹³ Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen*, 62

framleis gjaldt det berre dei sokjarane som hadde søkt om å få familieattforeining.¹¹⁴ Som fylgje av *glasnost* og *perestrojka* fekk dei også større religiøs, kulturell og språkleg fridom.¹¹⁵ Med *glasnost*-politikken vart det mogleg å snakke om historia til volgatyskerane med kollektivisering, deportasjon, arbeidsarmear, spesialbusetnadar og deira levekår i dåtidas Sovjetunionen. Dette førte til eit større medvit kring deira etnisitet.¹¹⁶ Diskusjonen om gjenopprettinga av Den volgatyske autonome republikk vart synleg i media og diskutert av langt fleire i den tyske minoritetsgruppa.

Suverenitetsparaden gjekk føre seg i åra 1988–91 då dei ulike republikkane og delrepublikkane i Sovjetunionen unilateralt oppjusterte statusen sin til å bli suverene republikkar og vedtok at dei hadde rett til autonomi, ikkje berre i form av kulturell, politisk, økonomisk autonomi, men også lausriving. Dei tidlegare sovjetrepublikkane erklærte seg uavhengige og fleire republikkar innanfor Den russiske sovjetiske republikk (RSFSR) viste også aspirasjonar mot autonomi. På vegner av nasjonane vart det stilt ulike politiske krav med mål om å oppnå større kulturell, sosial og økonomisk autonomi, noko som hadde vore undertrykt under sovjetperioden.¹¹⁷ Ulike etniske grupper uttrykte at dei ynskte lausriving, sjølv om dette ikkje nødvendigvis var målet, men med radikale krav kunne dei sikre seg større rom for forhandlingar og auka sannsynet for å oppnå større rettar. Også russlandstyskarane vart med på denne bølgja og kravde gjenoppretting av Den volgatyske republikk med kulturell og politisk autonomi.

Organisasjonen *Wiedergeburt*, som betyr *Fødd på ny* eller *Renaissance*, vart stifta i 1989. Det fremste målet til organisasjonen var å gjenopprette Den volgatyske autonome republikk, samt å fremje tysk språk, kultur og tradisjonar, samt å forske på historia og kulturen til russlandstyskarane. Frå 1989–91 førte det til massive protester ved Volga frå folk som hadde flytta til desse områda etter at tyskarane vart deporterte. Hovudsakleg russarar overtok eigedommane som vart konfiskerte etter deportasjonen, og dei var redde for å måtte gi frå seg desse eigedommane dersom tyskarane skulle få vende attende. Inne i organisasjonen *Wiedergeburt* vart det danna to leirar som ikkje klarte å semjast. Den eine leiren ynskte ein langsam veg mot språkleg og kulturell autonomi, då utan eige territorium, medan den andre

¹¹⁴ Heitman, "Soviet Emigration Policies toward Germans and Armenians", 237

¹¹⁵ Ibid., 255

¹¹⁶ Dietz, *Zwischen Anpassung und Autonomie*, 40–41

¹¹⁷ A. Smith, *National Identity*, 138

stod for attreising av Den volgatyske autonome republikken med dei opphavlege grensene frå før 1941.¹¹⁸ Folketeljinga i 1989 viste at det levde 842 295 tyskarar i RSFSR.¹¹⁹

Kaliningrad vart i 1989 foreslått av grupperingar innan organisasjonen *Wiedergeburt* som autonomt territorium for den tyske diasporaen i Sovjetunionen sidan dette historisk sett også hadde vore eit tysk område.¹²⁰ Forslaget vart diskutert seriøst i lang tid, men det vart seinare forkasta både av tyske styresmakter og den tyske diasporaen sidan det historiske tyske nærværet her ikkje hadde noko med dei tyske kolonistane å gjere.¹²¹

I april 1991 vedtok Det øvste sovjet i RSFSR ei lov om rehabilitering av deporterte folk. Der vart det fastslått at dei skulle få attende innverknad over det nasjonale territoriet dei hadde hatt før andre verdskrig, og personar som hadde blitt råka av tvangsdeportasjon, skulle få erstatning.¹²² Denne lova vart likevel aldri implementert.

Eit tysk nasjonalt distrikt i Altaj kraj vart oppretta 1. juni 1991 etter ei avgjersle i Det øvste sovjets presidium av RSFSR. Sommaren 1991 stadfesta Jeltsin ved fleire høve at det skulle gjenopprettast ein autonom republikk ved Volga. I november same år skreiv han og Helmut Kohl under ein avtale om at ein autonom volgatysk republikk skulle gjenopprettast.¹²³ Avtalen sa likevel ingenting om når eller korleis den autonome republikken skulle reetablerast. Ynsket hadde blitt ytra for lenge sidan, allereie i 1964 av ulike russlandstyske initiativgrupper, men under Jeltsin såg det endeleg ut som at det kunne bli oppfylt. Jeltsin hadde andre meir presserende oppgåver, og ingenting skjedde. Mot slutten av 1991 prøvde Jeltsin å foreslå det tidlegare militærrområdet Kasputin Jar i Astrakhan oblast som område for ein tysk autonom republikk, men dette området vart blankt avvist av russlandstyske organisasjonar fordi dei frykta at området kunne vera sterkt forureina etter mange år med militær aktivitet.¹²⁴

¹¹⁸ Dietz, *Zwischen Anpassung und Autonomie*, 73

¹¹⁹ Demoskop Weekly, "Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав по регионам России", (utdan dato) http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php (oppsøkt 29.3.14)

¹²⁰ Dietz, *Zwischen Anpassung und Autonomie*, 76

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid., 32–33

¹²³ Jørgen Kühl, *Tyskere i Øst*, (Århus: Aarhus Universitetsforlag 1997), 403

¹²⁴ Ibid., 404, 407

4.3 Postsovjetisk tid

I 1990-åra opplevde ein som fylgje av Sovjetunionens oppløysing at nye statar vart oppretta. Med oppløysinga av Sovjetunionen endra tilhøva seg for russlandstyskarane. Kvardagen vart prega av økonomisk og politisk uvisse. Utover 90-talet bidrog det tyske innanriksministeriet med økonomisk støtte til svært mange prosjekt i område der det budde mange russlandstyskarar i heile Russland. Desse ulike prosjekta omfatta mellom anna bustadbygging, utbygging av offentlege fasilitetar, infrastruktur, privat næringsliv, landbruk samt innføring av andre støttetiltak.¹²⁵ Samstundes vart utreisestriksjonane som hadde eksistert i Sovjetunionen oppheva, og kulturelle og politiske organisasjonar vaks fram som resultat av større fridom.

I januar 1992 besøkte Jeltsin Saratov der han uttalte at dersom ein autonom republikk skulle oppretta ved Volga, måtte tyskarane utgjere 90% av den lokale befolkninga.¹²⁶ På grunn av dei mange russarane og andre nasjonalitetane som allereie budde her, var det ikkje mogleg å oppnå ein slik prosentdel nokon stad, og i realiteten betydde fråsegna til Jeltsins at det aldri ville bli ein ny tysk republikk. Responsen uttrykt i lesarbrev i aviser viste vonbrot og resignasjon, og mange uttrykte at den einaste sjansen for at tyskarane kunne sikre sin eksistens var ved å emigrere til Tyskland.¹²⁷ Jeltsin kom også med ei pressemelding i januar 1992 om at Russland ikkje hadde gått vekk frå avtalen frå november 1991 om at tyskarane skulle få autonomi og det gjekk fram korleis ein skulle oppnå dette i tre trinn: 1) spesielle distrikter skulle utpeikast for tysk busetjing, 2) desse distrikta skulle seinare få status som tyske nasjonale forvaltningsdistrikt etter at den tyske befolkningskonsentrasjonen var blitt høg nok, 3) og til slutt skulle desse distrikta etter eit visst tidsrom få status som nasjonalt tysk oblast.¹²⁸ Dette skapte misnøye blant tyske politikarar og i den tyske minoriteten fordi den opphavlege avtalen var ein autonom republikk og ikkje eit nasjonalt tysk oblast.

Azovskij tyske nasjonale distrikt vart oppretta 17. februar 1992 i Omsk oblast. I dei to tyske nasjonale distrikta i Altaj og Azovo budde det framleis mange tyskarar som hadde blitt deporterte hit i 1941. På 90-talet opplevde desse regionane tilflytting av personar med tysk opphav frå dei andre tidlegare sovjetrepublikkane.¹²⁹ Desse distrikta låg fjernt frå Volga-

¹²⁵ Ingenhorst, *Die Rußlanddeutschen*, 65

¹²⁶ Kühl, *Tyskere i Øst*, 404

¹²⁷ Ibid., 404–405

¹²⁸ Ibid., 406

¹²⁹ Dietz, *Zwischen Anpassung und Autonomie*, 76

området som var historisk viktig for tysk nærvær i Russland, og derfor vart andre alternativa vurderte som ikkje tilfredsstillande av den tyske minoriteten.

I mars 1992 foreslo Jeltsin to alternativ som kunne vise seg meir eigna for å forbetre forholdet til Tyskland; den eine på arealet til Sovkos 23, det statseigde kollektivbruket i Saratov-området, den andre ved Palasovka-distriktet i Volgograd oblast og den nordlege delen av militærområdet Kasputin Jar.¹³⁰ Også i desse områda var innbyggjarane skeptiske til tysk nasjonal autonomi og den russiske regjeringa frykta etniske konfliktar. Prosessen drog ut og etter kvart vart det klart at det ikkje kom til å bli gjenopprettet nokon autonom tysk republikk.

4.4 Utvandring til Tyskland

Den tyske lovgivinga for statsborgarskap var nokså liberal for dei som kunne syne dokumentasjon på at dei hadde tyske anar, jf. Grunnlovsartikkel 116, *Aussiedleraufnahmegesetz* frå 1990 og *Spätaussiedlergesetz* frå 1992.¹³¹ Mange kunne ved hjelp av nasjonalitetsopplysningane i innanrikspasset, fødselsattestar, delvise tyskkunnskapar og tyske namn vise til at deira forfedrar hadde utvandra frå Tyskland. På det grunnlaget kunne dei søkje om utreisevisum, og med dette visumet søkje statsborgarskap ved framkomst til Tyskland. Tyske styresmakter hadde undervurdert talet på søkerar. Langt fleire enn venta kom til ambassadane og sökte om visum og statsborgarskap. I 1990 fekk ca. 400 000 personar frå Aust-Europa reise til Tyskland, av dei var 147 950 frå Sovjetunionen.¹³²

Tyske styresmakter innførte restriksjonar i lovgivinga frå 1996 som førte til at ein måtte vise til tyskkunnskapar og at søkeren måtte gjennomgå språktesting. 40 % av søkerane fekk avslag som fylgje av manglande språkkunnskapar.¹³³ Kvotar på 225 000 personar per år avgrensa talet på søkerar. Sidan 1988 og fram til i dag har det komme ca. 2,2 millionar

130 Ibid., 75

131 Barbara Pfetsch, "In Russia we were Germans, and now we are Russians: Dilemmas of Identity Formation and Communication among German-Russian Aussiedler". Veröffentlichungsreihe der Abteilung Öffentlichkeit und Soziale Bewegungen des Forschungsschwerpunkts Sozialer Wandel, Institutionen und Vermittlungsprozesse des Wissenschaftszentrums Berlin für Sozialforschung, No. FS III 99-103. (Berlin: November 1999), 11
<http://www.econstor.eu/bitstream/10419/49827/1/312915594.pdf> (oppsøkt 22.04.14)

132 Bundeszentrale für politische Bildung: (Spät-)Aussiedler, 28.11.2012
<http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61643/aussiedler> (oppsøkt 29.3.14)

133 Pfetsch, "In Russia we were Germans, and now we are Russians", 13

menneske frå dei tidlegare sovjetrepublikkane til Tyskland i rammene av *Aussiedler*- og *Spätaussiedler*-programmet.¹³⁴

For å møte bustadbehovet vart det bygd billege bustadar i nye område der tyskarar frå Russland vart plassert, ofte nærmast som i ein getto. Kommunikasjonen føregjekk stort sett på russisk, då det var det språket dei kunne best. Dette førte til at tyskkunnskapane lét vente på seg.

Somme tyskarar frå aust opplevde at realiteten ikkje svarte til forventningane og at det Tyskland dei kom til ikkje hadde noko til felles med det biletet som hadde blitt overlevert gjennom generasjonar og som dei hadde drøymt om. I den tyske befolkninga er den utbreidde oppfatninga at russlandtyskarar ikkje er ”vanlege tyskarar”, men russarar.¹³⁵ Manglande tyskkunnskapar gjorde at mange vart sysselsette i jobbar der kjennskap til språk ikkje var avgjerande for å utføre arbeidet. Ved å jobbe i yrke som t.d. reinhaldar fekk ein lite kontakt med den tyske befolkninga, noko som igjen gav låg grad av inkludering i samfunnet. I enkelte område der det budde mange russlandtyskarar heldt mange fram med å vere arbeidsledige. I denne gruppa var problem med kriminalitet i form av vald, alkoholisme og narkotikamisbruk blant unge større enn i andre grupper.¹³⁶

Integreringa har vist seg å fungere betre dei seinare åra etter at fleire statlege tiltak vart sett inn. Det vart mellom anna sett inn tiltak for å løyse opp ”gettoane”, dvs. nabolag eller større bygningar der det primært budde russlandtyskarar eller russarar isolert frå befolkninga elles. Valdsstatistikken i denne gruppa har gått ned. I 2009 viste ei landsomfattande undersøking at nesten dobbelt så mange fullfører vidaregåande skule no samanlikna med på 90-talet då berre 12 % fullførte.¹³⁷ 24 % er framleis svært lite. Stadig fleire snakkar no godt tysk.

¹³⁴ Beauftragter der Bundesregierung für Aussiedler und nationale Minderheiten, ”Spätaussiedler”, http://www.aussiedlerbeauftragter.de/AUSB/DE/Themen/spaetaussiedler/spaetaussiedler_node.html (oppsøkt 29.3.14)

¹³⁵ Weymarn, B. P. v, ”Russlanddeutsche oder Auf der Suche nach Heimat”, i *Russia beyond the headlines*. 24.07.2013

http://de.rbth.com/gesellschaft/2013/07/24/russlanddeutsche_oder_auf_der_suche_nach_heimat_25093.html (oppsøkt 27.3.14)

¹³⁶ Adam Soboczynski, ”Fremde Heimat Deutschland”, i *Die Zeit* 19.10.2006 <http://www.zeit.de/2006/42/Russlanddeutsche> (oppsøkt 29.3.14); Moritz Gathmann, ”Wieder eingedeutscht mit Max und Moritz”. I *Russia beyond the headlines* 9.08.2012.

http://de.rbth.com/articles/2012/07/13/wieder_eingedeutscht_mit_max_und_moritz_14695.html (oppsøkt 27.3.14)

¹³⁷ Ibid.

4.5 Russlandstyskarar i Russland

Tyske styresmakter subsidierer framleis tyske samfunn, kulturelle og sosiale institusjonar i Russland der dei bur meir kompakt, slik at den økonomiske og sosiale situasjonen i desse områda kan betrast.

I 2011 var det 70 år sidan tyskarane i Sovjetunionen vart deporterte, og i det høve vart det sett opp eit minnesmerket i Engels trass store protestar frå lokale politikarar og folk elles.¹³⁸ Minnesmerket vart sett på som provoserande fordi det vart sett på som ei fortsetjing av det somme meinte var deira urettmessige krav om eit autonomt territorium.

I folketeljinga frå 2002 budde det i Russland framleis 597 200 personar som oppgav tysk som sin nasjonalitet.¹³⁹ Den siste folketeljinga i Russland vart gjennomført i 2010 og viste at det framleis bur 394 138 tyskarar i Russland.¹⁴⁰ Dette er ein monaleg reduksjon på 8 år. Den tyske diasporabefolkinga er spreidd over heile føderasjonen, og litt over halvparten bur framleis i Sibir.¹⁴¹ 1 257 russlandstyskarar fekk i 2011 reise til Tyskland innanfor rammene av *Spätaussiedler*-programmet.¹⁴² I 2012 reiste 1 820 russlandstyskarar til Tyskland innanfor det same programmet.¹⁴³ Framleis reiser mange til Tyskland kvart år, men somme vender attende til Russland. Mange russlandstyskarar som bur i Tyskland ferierar i Russland kvart år. Samstundes opplever Russland tilflytting av personar med tyske røter frå dei tidlegare sovjetrepublikkane.¹⁴⁴

¹³⁸ Trudovoj gorod Engels, “Немецкой автономии нет, но репрессии уже начались“ 2.9.2011. <http://work-engels.ru/archives/7908> (oppsøkt 27.3.14)

¹³⁹ Demoskop Weekly, ”Этнический состав населения и владение языками“ (Перепись населения 2002) http://demoscope.ru/weekly/knigi/ns_r10_11/akrobat/glava3.pdf (oppsøkt 10.5.14)

¹⁴⁰ Federalnaja sluzhba gosudarstvennoj statistiki, “национальный состав населения 2010“, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf (oppsøkt 27.3.14)

¹⁴¹ Tatjana Smirnova, ”Современное состояние идентичности, языка и культуры немцев России“, i *Диаспоры независимый научный журнал* (Москва, 2010), 195

¹⁴² BVA, “Spätaussiedler und ihre Angehörigen: Jahressstatistik 2011“, <http://www.bva.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/BVA/Staatsangeh%C3%B6rigkeit/Aussiedler/Statistik/Jahresstatistik2011.pdf?blob=publicationFile&v=2> (oppsøkt 27.3.14)

¹⁴³ Beauftragter der Bundesregierung für Aussiedler und nationale Minderheiten, “Spätaussiedler“, http://www.aussiedlerbeauftragter.de/AUSB/DE/Themen/spaetaussiedler/spaetaussiedler_node.html (oppsøkt 29.3.14)

¹⁴⁴ Caroline Mascher: “Bleiben oder nicht bleiben?” i *Focus* 19.7.1993 http://www.focus.de/politik/ausland/aussiedler-vartben-oder-nicht-vartben_aid_141806.html (oppsøkt 29.3.14)

5. Tilhørsle til nasjonen

I Aust-Europa, spesielt i tsar-Russland eksisterte det ikkje ein like sterk middelklasse til å skape nasjonale kjensler eller eit planlagt prosjekt leia av den styrande eliten slik som i Vest-Europa. Ulike språkgrupper utvikla seg til sterke nasjonale identitetar utan ein nasjonsbyggjeprosess.¹⁴⁵ Nasjonen vart på denne måten fortsått som etnisk. Denne forståinga av nasjonen var også utbreidd i Sovjetunionen. Sovjetisk tankegods og terminologi påverkar framleis korleis omgrepene nasjonen blir forstått av mange menneske i Russland i dag.

Den russiske nasjonen er i lovverket i stor grad definert etter statsborgarskapstanken, trass fleire etniske element. Den tyske nasjonen vektlegg i hovudsak etnisitet. Utifra dette kan volgatyskarane i teorien høyre til både den russiske og den tyske nasjonen. I dette kapittelet vil det derfor kort bli gjort greie for korleis nasjonen vart oppfatta og korleis tilhørsle til nasjonen har vorte definert i Sovjetunionen og Russland. Tyskland si statsborgarskapslovgiving avgrensar tilgangen til nasjonen sitt territorium. Sjølv om statsborgarskap først og fremst viser til bandet mellom individ og stat, kan det også ha tyding for identitet på den måten at ein med statsborgarskap får tilgang til territoriet til nasjonen med rettar og plikter på lik linje med andre borgarar.

5.1 Det nasjonale spørsmålet og nasjonal identitet i Sovjetunionen

Når Sovjetunionen vart oppretta, eksisterte det mange ulike etniske grupper innanfor territoriet. Språk var det viktigaste kriteriet for å utgjere ein *nasjon*. I dette kapittelet omtalar eg nasjonar etter sovjetisk forståing av omgrepene nasjon, og ikkje etter Smith sin definisjon av nasjon.

Det nasjonale spørsmål omhandla korleis styresmaktene skulle hanskast med dei ulike nasjonane og dei nasjonale kjenslene i unionen. Med unnatak av nokre små grupper, vart kvar etniske gruppe omtala som natsionalnosti (nasjonalitetar) og narody (folk) og vart behandla som *nasjonar*. Nasjonane fekk tildelt sitt nasjonale territorium og rett til å utvikle sine nasjonale kulturar, det vil seie sine etniske kulturar. Det vart oppmoda frå sentralstyresmaktene til bruk av ikkje-russiske språk, og det nasjonale språket skulle erstatte

¹⁴⁵ Andreas Kappeler, *Vielvölkerreich* i Kolstø, "Nation-Building in the Former USSR", 2–3

det russiske innan administrasjon, rettspråk, utdanning og media. Dette var eitt av dei mest tydelege teikna på nasjonsbyggingspolitikken utover 20- og første halvdel av 30-talet.¹⁴⁶ Denne politikken vart kalla *korenizatsija* og kan omsetjast til *rotfesting*, eller *attende til røtene*.

Formålet til *korenizatsija*-politikken var å binde saman alle nasjonane, altså alle etniske grupper, ved å gjere den sosialistiske bodskapen tilgjengeleg for alle ved spreie han på morsmålet til kvar einskild nasjonalitet. Han skulle vera sosial i innhald og nasjonal i form. Denne politikken hadde også som mål å utdanne ein elite til å administrere områda og skape vekst i dei økonomisk og kulturelt uutvikla områda i Sovjetunionen. Styresmaktene i Sovjetunionen meinte at etter kvart som sosialismen vaks fram, ville nasjonar og nasjonale kjensler forsvinne. Arbeiderar i alle land skulle kjenne samhald ut over landegrenser og ikkje assosiere seg med si etniske grupper eller tenkja på kva nasjon dei høyrdet til.

Den 12. partikongressen i 1923 hadde som viktigaste oppgåve å nedkjempe levningane av russisk sjåvinisme som inkluderte oppfatningar av Russland som koloni- og stormakt.¹⁴⁷ Kongressen erklærte at det var ein årsakssamanheng mellom russisk sjåvinisme og nasjonale kjensler hjå andre folkegrupper i unionen. Derfor måtte russisk sjåvinisme, altså russisk nasjonalisme overvinnast og på denne måten ville nasjonalismen til andre folkegrupper miste eksistensgrunnlaget sitt.¹⁴⁸ Russarar fekk derfor ingen spesielle nasjonale rettar innan RSFSR, republikken vart ikkje identifisert med etniske russarar, og dei hadde ikkje eit nasjonal akademi eller eige kommunistparti.¹⁴⁹

I byrjinga hadde Sovjetunionen ingen nasjonal identitet, ikkje noko offisielt språk, eller offisiell kultur.¹⁵⁰ Målet var einskap gjennom ulikskap, kvar nasjon med sin kultur og sitt språk samla i éin union. Til kva nasjon, ein etter sovjetisk definisjon høyrdet til, vart bestemt av etnisitet. Medlemmane av denne nasjonen hadde spesielle rettar berre innan sitt eige territorium der dei etter sovjetisk terminologi utgjorde *titulærnasjonen*. Nasjonalitet vart gitt ved fødsel og oppført i innanrikspasset. Den var ikkje mogleg å endre nasjonalitet, bortsett frå

¹⁴⁶ Gerhard Simon, *Nationalism and Policy Toward the Nationalities in the Soviet Union: From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*, Translated by Karen Forster and Oswald Forster, (Boulder: Westview Press, 1991), 42

¹⁴⁷ Ibid., 73

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Slezkin, Yuri, "The USSR as Communal Apartment: or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism", i *Slavic Review* Vol. 53 No.2. (1994): 434, 443,

http://faculty.washington.edu/charles/562_f2011/Week%209/Slezkin%201994.pdf (oppsøkt 10.4.14)

¹⁵⁰ Ibid., 435

i tilfelle der foreldra hadde ulik nasjonalitet der den eine kunne veljast framfor den andre. På denne måten hadde mange sovjetarar eit dobbelt sett med identitetar. Den politiske identiteten var sovjetisk, medan den kulturelle identiteten var etnisk.

Utover 30-talet vart det tydlegare at nasjonsbygginga var ineffektiv for å utvikle ein internasjonal industri og økonomi.¹⁵¹ Dei nasjonale ambisjonane vart sterkare enn venta. Lokal nasjonalisme, ofte referert til som bourgeoisnasjonalisme, vart slått ned på og var uynskt.¹⁵² På midten av 30-talet innførte Stalin eit nytt slagord: sovjetpatriotisme. Sovjetpatriotisme vart namnet på ideologien som skulle binde alle nasjonane saman. Dei nasjonale kjenslene dei ulike nasjonane hadde skulle erstattast av nye all-sovjetiske verdiar og haldningar.¹⁵³ I 1938 vart russisk innført som obligatorisk fag i alle ikkje-russiske skular i Sovjetunionen og deretter fylgte ei russifisering av heile sovjetsamfunnet.¹⁵⁴ Som eit resultat av den nye politikken vart russarar føretrekte i sentrale posisjonar i heile Sovjetunionen.

I perioden 1954–58 sette Khrusjtsjov inn tiltak for å få til ei desentralisering som gav dei ikkje-russiske elitane og territoria større økonomisk og administrativ fridom.¹⁵⁵ Dei ikkje-russiske elitane fekk styrka posisjonen sin.¹⁵⁶ Elitane i republikkane høyrdet etter kvart først og fremst til titulærbefolkinga. Dei politiske måla vart settet for deira eigen nasjon, ikkje for det større sovjetsamfunnet. På 70-talet var forsøkte Bresjnev å russifisere dei lokale elitane, for dersom elitane var utdanna i russisk og opplærde på russisk vis, ville det bli enklare å kontrollere og styre dei politisk.¹⁵⁷ Russisk språk fekk ei styrka rolle i heile sovjetsamfunnet.

I RSFSR hadde det russiske språket erstatta dei fleste ikkje-russiske språka i det offentlege rom innan 1970, medan ikkje-russiske språk vart nytta heime, i litteratur og til propaganda.¹⁵⁸ Russisk språkleg arroganse skapte protestar utover 80-talet av di mange minoritetar følte at deira nasjonale identitet var truga.¹⁵⁹ Motstanden mot nasjonalitetspolitikken til kommunistpartiet kom til uttrykk i ulike former rundt om i Sovjetunionen, og den nasjonale motstanden fekk ein eksplosiv karakter. Dette førte til at

¹⁵¹ Simon, *Nationalism and Policy Toward the Nationalities in the Soviet Union*, 74

¹⁵² Ibid., 84

¹⁵³ Ibid., 88

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid., 233–234

¹⁵⁶ Slezkine, "The USSR as Communal Apartment", 449

¹⁵⁷ Simon, *Nationalism and Policy Toward the Nationalities in the Soviet Union*, 323

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid., 333

republikkane erklærte seg uavhengige ein etter ein, i det som vart kalla suverenitetsparaden på slutten av 80- og byrjinga av 90-talet.

5.2 Nasjonsbygging og nasjonal identitet i Den russiske føderasjon

Den russiske føderasjon (heretter: RF) vart godkjend av verdssamfunnet som arvtakar av Sovjetunionen. RF måtte skape ein ny nasjonal identitet som var ulik den sovjetiske. Oxana Shevel argumenterer i artikkelen "Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposfully Ambiguous?" for at RF har prøvd seg på ulike nasjonsbyggingsprosjekt med ulik grad av etniske og statsborgarlege element som har vore sjølvmotseiande. Dei har derfor vore vanskelege å formulere og implementere.¹⁶⁰ Ein av dei største vanskane har vore å definere kven som hører til nasjonen. Fire alternativ har vist seg som moglege: ein nasjon for og av etniske russarar, ein nasjon for russisktalande, ein nasjon for austslavarar eller ein nasjon for alle som bur på territoriet.¹⁶¹

Den statlege nasjonalitetspolitikken frå 1996 definerer RF som ei samling av etniske grupper der den russiske etniske gruppa skal spele ei samlande rolle. RF er ikkje ein stat for berre russarar, men ein multietnisk stat der russarar er den største etniske gruppa.¹⁶²

Jeltsin brukte termen *rossijskij*, ei nemning som viser tilknyting til staten, RF, og som er overordna etniske nemningar til skilnad frå *russkij* som viser til etniske russarar. Tishkov foreslo å nytte termen *rossijane* om nasjonen sidan *russkij* er forstått som tilhøyrande etniske russarar.¹⁶³ *Rossijane*, russlenderar, er eit uttrykk som dekkjer alle borgarar i RF. Dette framlegget vart i liten grad realisert.

Vladimir Putin bruker ikkje termen *rossiskij* slik som Jeltsin, men han brukar termen *russkij* om alle, også om diasporagrupper i kronikken sin "Det nasjonale spørsmål" i *Nezavisimaja Gazeta* i 2012. Putin seier her at russarane sitt store kall er å sameine og binde saman sivilisasjonane. Gjennom felles språk, felles kultur og universal forståing skal russiske armenarar, russiske aserbajdsjanarar, russiske tyskarar og russiske tatarar foreinast.

¹⁶⁰ Oxana Shevel, "Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposfully Ambiguous?", *EUROPE-ASIA STUDIES*, Vol. 63, No. 2. (Mars 2011), 179
http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic978083.files/Shevel_Russian%20National%20Building%20from%20Yel'stin%20to%20Medvedev.pdf (oppøkt 30.3.14)

¹⁶¹ Ibid., 185

¹⁶² Ibid., 181

¹⁶³ Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union*, 260

Великая миссия русских – объединять, скреплять цивилизацию. Языком, культурой, «всемирной отзывчивостью», по определению Федора Достоевского, скреплять русских армян, русских азербайджанцев, русских немцев, русских татар. Скреплять в такой тип государства-цивилизации, где нет «нацменов», а принцип распознания «свой–чужой» определяется общей культурой и общими ценностями.¹⁶⁴

Om ein er ein del av nasjonen eller ikkje skal bestemmast av felles kultur og felles verdiar. Vidare skriv Putin i sin artikkel: ”Me er eit mangenasjonalt samfunn, men eitt folk.”¹⁶⁵ Ordet *folk* (народ) kan her tolkast som nasjon. Nasjonen kongruerer då med statens grenser. Putin trekkjer fram at i RF skal det vere einskap gjennom ulikskap.¹⁶⁶ Staten skal vere ei samling av etniske grupper som skal integrerast framfor å bli assimilerte.

Мы будем укреплять наше «историческое государство», доставшееся нам от предков. Государство-цивилизацию, которое способно органично решать задачу интеграции различных этносов и конфессий.¹⁶⁷

Sjølv om etniske grupper lever side om side utan konfliktar er ikkje det eit teikn på at dei har ein overordna identitet eller at dei utgjer ein nasjon.¹⁶⁸ RF har vald ein identitet som er politisk og som er knytt til territoriet, noko som inneber at alle som bur på territoriet tilhøyrer nasjonen. Samstundes som RF har definert seg som ein statsborgarleg nasjon, kan ein argumentere for at landet i dag har ein nasjonal identitet med klare etniske element. Ein kulturell kode skal gjelde for alle. Det russiske skal spela ei leiande rolle, men det russiske er for alle uavhengig av etnisitet. For å utbreie ein felles nasjonal identitet skal undervisning spele ei viktig rolle.

Гражданская задача образования, системы просвещения – дать каждому тот абсолютно обязательный объем гуманитарного знания, который составляет основу самоидентичности народа. И в первую очередь речь должна идти о повышении в образовательном процессе роли таких предметов, как русский язык, русская литература, отечественная история – естественно, в контексте всего богатства национальных традиций и культур.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Vladimir Putin, ”Россия: национальный вопрос”, *Nezavisimaja Gazeta* 23.1.2012, http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html (oppsøkt 29.3.14)

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Connor, *Ethnonationalism*, 52

¹⁶⁹ Putin, Vladimir, ”Россия: национальный вопрос”

Undervisning skal gi kvar person ei grunnleggande forståing av den nasjonale identiteten. Rolla til enkelte fag skal aukast som t.d. russisk språk, russisk litteratur og russisk historie, men i samanheng med andre nasjonale tradisjonar og kulturar. Altså skal minoritetane få lov til å praktisere sine eigne språk, men statsspråket skal vere russisk.

I det postsovjetiske området opplever ein framleis problem med å skilje mellom nasjon og etnisk gruppe. Dette er fordi kvar etnisk gruppe vart definert som ein nasjon med *korenisatzija*-politikken ført på 20-talet. RF er ein ung stat i europeisk samanheng og det tek tid å etablere ein nasjonal identitet og å utbreie ei forståing av at nasjonen er statsborgarleg i befolkninga, særleg med tanke på den historiske arva frå m.a. sovjetida.

RF har ikkje klart å komme fram til ein ny klar nasjonal identitet for alle eller bevisstgjere innbyggjarane om at nasjonen er både for minoritetane og for russarane. Ei forklaring på dette er at det framleis pågår ein identitetskamp innan føderasjonen om RF skal vera ein inkluderande nasjon eller ein nasjon berre for etniske russarar, sjølv om pådrivarane for sistnemnte er i mindretal. I media og andre kanalar blir det framleis diskutert kva som skal vektleggast i den nasjonale identiteten. Det etniske og det statsborgarlege har bevisst vorte definert uklart i offentleg retorikk der det stasborgarlege har blitt brukt for å stå i mot etno-nasjonale krav i RF, og det etniske har blitt brukt for å legitimere statens rett til å forsvare etniske russarar i andre land.¹⁷⁰ Dette gir ei usikker forståing blant folk om kven som utgjer nasjonsmedlemmane. Den nasjonale identiteten er ikkje etnisk russisk, sjølv om mange russarar framleis er tilbøyelige til å tru det.¹⁷¹ Den russiske nasjonale identitet er svakt definert. Det nasjonale spørsmål, det vil seie spørsmålet om korleis integrere dei etniske minoritetane, står fram til i dag uløyst, og dette påverkar naturlegvis også situasjonen for den tyske diasporabefolkninga og andre minoritetar i Russland.

5.3 Den tyske nasjon og statsborgarskapslovgiving

Den tyske statsborgarskapslovgivinga definerer om einskildpersonar i den tyske diasporaen høyrer til den tyske nasjonen. Den avgjer om søkjarane til statsborgarskap høyrer til nasjonen og har rett på tilgang til nasjonens territorium. Tysk statsborgarskapslovgiving definerer tilhørsle til nasjonen etter *jus sanguinis* som betyr blodsrett. Gjennom blodet har ein rett til

¹⁷⁰ Shevel, "Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev", 199

¹⁷¹ Hettne, Sörlind og Østegård, *Den globala nationalismen*, 64

statsborgarskap. Lovgivinga er restriktiv for ikkje-tyske immigrantar, men liberal for etniske tyskarar frå Aust-Europa og det tidlegare Sovjetunionen og viser at den tyske nasjonale sjølvforståinga i stor grad er etnisk.¹⁷² Personar med tysk etnisk opphav frå Aust-Europa som etter 1993 søker immigrasjon til Tyskland definerast som *Spätaussiedler*.¹⁷³ Ektefelle og born av *Spätaussiedler* kan søkje om immigrasjon til Tyskland saman med *Spätaussidler* dersom dei har vore gifte i meir enn tre år.¹⁷⁴

Først må ein få løyve til å migrere til Tyskland frå Bundesverwaltungsamt. For å få dette løyvet, må søkeren prove tysk etnisk opphav og bestå ein språktest.¹⁷⁵ Først må det bli slått fast at søkeren er etterkommar av *Volkzugehörigen*. *Volkzugehörigen* vil seie at søkeren er etterkommar etter personar med tysk nasjonal identitet og som dermed høyrer til den tyske nasjonen. For å høyre til ein av desse kategoriane er det tilstrekkeleg dersom ein av besteforeldra er i denne kategorien.¹⁷⁶ Dette må bevisast gjennom fødselsdokument eller andre liknande dokument der nasjonaliteten til foreldre eller besteforeldre er oppgitt. Vidare er det krav om at søkerane vedkjende seg nasjonaliteten sin, det vil seie at ein lét seg registrere med tysk nasjonalitet i passet osv.¹⁷⁷ RF har i dag avvikla nasjonalitetskategorien i innanrikspasset. Nasjonalitet kan framleis registrerast i fødselsdokument etter ynskje frå foreldra samt andre dokument som ekteskapsattestar eller namneendringsdokument.

Vidare blir kjennskap til tysk språk testa. I september 2013 vart det innført nye reglar for språktesting. Før kunne ikkje søkeren få tyskkunnskapane sin godkjend dersom det var mogleg å prove at ein hadde tileigna seg dei gjennom tyskstudiar. Berre dersom ein hadde lært tysk heime, då frå tyske songar, bøner eller liknande ville ein bestå språkprøven. Språktesten blir gjennomført ved den tyske ambassaden i Moskva, ved det tyske konsulat i

¹⁷² Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, 14

¹⁷³ BMI, “Aufnahme von Spätaussiedlern nach dem BVFG”. 29.05.2013,

http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Spaetaussiedler-Kriegsfolgenrecht/Spaetaussiedlung/spaetaussiedlung_node.html (oppsøkt 27.3.14)

¹⁷⁴ BVA, “Merkblatt zur Einreise von Angehörigen des Spätaussiedlers”, 02.2008

<http://www.germania.diplo.de/contentblob/3665132/Daten/2690552/spaetaussiedlerangehoerigemerkblattbva.pdf> (oppsøkt 27.3.14)

¹⁷⁵ Vertretungen der Bundesrepublik Deutschland in der Russischen Föderation,

”Spätaussiedleraufnahmeverfahren”, (utan dato) <http://www.germania.diplo.de/Vertretung/russland/de/01-konsular/6-emigration/spaetaussiedler.html> (oppsøkt 27.3.14)

¹⁷⁶ Die Bundesregierung, “Allgemeine Verwaltungsvorschrift zum Bundesvertriebenengesetz (BVG-VwV)”, 6.4.2010, http://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_06042010_MII590200044.htm (oppsøkt 27.3.14)

¹⁷⁷ Ibid

Novosibirsk og to gangar i året i Engels.¹⁷⁸ Ein treng ikkje språktest dersom ein kan vise godkjent sertifikat nivå B1 frå ein Goethe-institusjon.¹⁷⁹ Det blir også kravd språktest for ektefelle. Dersom ektefellene har born yngre enn tre år, er ikkje språktest naudsynt. Born av *Spätaussiedler* må også gjennomgå språktest dersom dei er eldre enn 14 år.¹⁸⁰

Når alle desse punkta er oppfylte, får ein løyve til migrasjon og kan søkje visum i kategorien ”migrasjon for permanent opphold”. Avslag blir blant anna gitt til dei som hadde leiarstillingar i Sovjetunionen eller dersom søkeren har sona lengre fengselsstraff for grove lovbroter.¹⁸¹

Ved innreise til Tyskland må søkerane melde seg ved søkeradssenteret Bundesverwaltungsamt i Friedland, Niedersachsen der dei blir fordele til ulike *Bundesland*, vanlegvis dit dei har slektningar.¹⁸² Herifrå kan dei søkje om tysk pass og blir tyske statsborgarar. Russiske vitnemål blir ikkje automatisk godkjende i Tyskland. Dersom det er mogleg å teste kompetansen, får immigrantane tilbod å ta fagprøvar eller embetseksamen som gjer dei kvalifiserte til jobbstillingar.¹⁸³ *Spätaussiedler*-immigrantar får godkjent arbeidsår i utlandet i det tyske pensjonsfondet, men ektefelle og born får ikkje.¹⁸⁴ Elles er dei tyske statsborgarar på lik linje med andre tyskarar. Mange held på det russiske statsborgarskapet etter dei har fått tysk statsborgarskap.

Ideen om ein tysk nasjon er tufta på felles kultur, språk og opphav.¹⁸⁵ For å vere ein del av den tyske nasjonen, er også kjennskap til kultur og språk viktig. Derfor er russlandstyskarane nøydde til å delta i eit todelt integreringskurs.¹⁸⁶ Første del av kurset er opplæring i språk. Andre del er undervisning i Tysklands historie og Tyskland sitt rettssystem.

¹⁷⁸ Vertretungen der Bundesrepublik Deutschland in der Russischen Föderation, ”Spätaussiedleraufnahmeverfahren”,

¹⁷⁹ Ibid

¹⁸⁰ BVA, ”Merkblatt zur Einreise von Angehörigen des Spätaussiedlers”

¹⁸¹ Intervju med Martin Josefus

¹⁸² BVA, ”Aussiedleraufnahmeverfahren” (utan dato)

<http://www.bva.bund.de/DE/Themen/Staatsangehoerigkeit/Aussiedler/aussiedler-node.html> (oppesøkt 27.3.14)

¹⁸³ Intervju Martin Josefus

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, 1

¹⁸⁶ Intervju Martin Josefus

6. Kulturell identitet

I dette kapittelet vil det bli gjort greie for og analysert korleis ulike kulturelle faktorar har påverka og framleis påverkar den kollektive identiteten i det tyske minoritetssamfunnet i Saratov oblast.

Felles kultur er eit viktig kriterium for både nasjonal og etnisk identitet. Det er medlemmane av fellesskapet som sjølve definerer kva for kjenneteikn som skal vektleggjast i deira kulturelle identitet. Diasporabefolkninga kan seiast å ha fire moglege alternativ når det gjeld kulturell identitet. Dei kan identifisere seg med det eksterne heimlandet Tyskland, med vertslandet Russland, skape ein eigen russlandstysk kulturell identitet eller skape fleire ulike regionale russlanstyske kulturelle identitetar. For å finne ut korleis den kulturelle identiteten i Saratov oblast er, må ein sjå på ulike kriterii som kan vere viktige for å slå fast kva for ein kulturell identitet diasporaen i dette områder har og kva for alternativ som eksisterer for kulturell deltaking.

6.1 Kategorisering av gruppa som arbeids- og offerdiaspora med statstilknyting

Fram til andre verdskrigen kan volgatyskarane etter Cohens klassifisering defineraast som ein arbeidsdiaspora fordi dei kom til Russland som handverkarar eller bønder for å modernisera jordbruket. I fylgje Brubaker oppstod nasjonalstaten og moderne nasjonale kjensler på slutten av 1700-talet.¹⁸⁷ Fordi volgatyskarane forlét Tyskland før den nasjonale samlinga, hadde dei ein regional framfor nasjonal identitet og såg seg sjølv ikkje i ein større pan-german samanheng.¹⁸⁸ På det tidspunktet då dei første tyskarane utvandra til Russland hadde ein endå ikkje fått ein ny felles nasjonal identitet i Tyskland.

Dermed fanst det ingen sterk felles tysk identitet blant volgatyskarane eller dei andre tyske minoritetane i Russland, noko som gav eit dårleg grunnlag for å vidareutvikle ei form for nasjonal identitet. Dei fleste identifiserte seg med byen eller landsbygda eller i beste fall

¹⁸⁷ Brubaker, *Nationalism reframed*, 1

¹⁸⁸ Douglas B. Klusmeyer og Demetrios G. Papademetriou, *Immigration policy in the Federal Republic of Germany: Negotiating Membership and Remaking the Nation*, (Berghahn Books, 2009), 56
http://books.google.no/books?id=jiNpLKNTnO4C&pg=PR3&hl=no&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=one_page&q=f=false (oppsøkt 2.4.14)

regionen dei utvandra ifrå. Kontakten med heimlandet var vanskeleg på grunn av den store geografiske avstanden og avgrensa kommunikasjonsmiddel. Etter kvart såg dei på Russland eller Volga-regionen som heimland og ikkje Tyskland.¹⁸⁹

Under andre verdskrig vart heile den tyske diasporagruppa på likt grunnlag utsett for deportasjon, plasserte i arbeidsleirar og spesialbusetnader. Dei opplevde i tillegg til stigmatisering av det tyske at det vart sett i gang tvangstiltak for å assimilere russlandstyskarane inn i sovjetsamfunnet. Dei vart medvitne på at dei hadde ein etnisitet og kulturell bakgrunn som er annleis enn majoriteten, likevel var dei internt i gruppa svært ulike. Krig er svært identitetssakapande. Krig definerer kven me er og kven som er fiendane. For den tyske diasporabefolkninga vart krigen eit vendepunkt for deira identitet. Han definerte den tyske diasporabefolkninga til ikkje å vere ein ynskt del av den sovjetiske befolkninga.

Identiteten deira var under press, og dei prøvde i stor grad å ta vare på religiøse, språklege og kulturelle tradisjonar. Det vart viktig å hjelpe kvarandre uavhengig av religion eller kva geografisk område ein kom i frå. Gjennom felles lidingar og traume fekk dei ei felles historie og felles opplevelingar. Felles opplevde traume vart ein viktig del av identiteten deira. Etter Cohen sin klassifisering er det mogleg å omtale russlands- og volgatyskarane som ein offerdiaspora.

Den tyske diasporabefolkninga vart deportert til ulike delar av Sovjetunionen. Områda dei vart deporterte til påverka identiteten deira på den måten at dei tok opp eller lånte lokale skikkar eller lånte frå desse kulturane og vart påverka av miljøet dei budde i. På grunn av attendeflytterestriksjonar, budde mange i lang tid i områda dei vart deporterte til. Eit menneske kan ikkje la vere å bli påverka av miljøet ein lever i. Kor stor påverknad den omliggjande kulturen har, er avhengig av den kulturelle distansen til dette miljøet.¹⁹⁰ Framleis bur det mange menneske med etnisk tysk opphav i dei geografiske områda den tyske minoriteten vart deporterte til. På denne måten fekk ein kulturelle variasjonar i dei ulike geografiske områda og den tyske diasporaen har hatt vanskar med å skape ein felles identitet.

Den dag i dag er det vanskeleg å omtale russlandstyskarar som ei homogen gruppe. Dei er framleis nokså ulike. Mennonittane er dei som er mest ulike dei andre, sidan mange framleis praktiserer strenge religiøse levereglar. Andre tyske minoritarar som bur mindre kompakt i dei ulike delane av Russland er i større grad assimilerte inn i majoritetsbefolkninga.

¹⁸⁹ Ibid., 56

¹⁹⁰ Kolstø, "The new russian diaspora- an identity of its own?" 12

I dei områda der den tyske minoriteten bur tettare, har dei i større grad teke vare på ein tysk identitet og tyske tradisjonar.¹⁹¹

Etter Sheffer si inndeling i eldre, moderne og gryande diasporagrupper, er dei ein eldre diaspora. Russlandstyskarane høyrer til ein diaspora med eit eksternt heimland og har tilknyting til den tyske staten. Volgatyskarane forlét heimlandet sitt før den tyske samlinga, men det eksterne heimlandet deira er likevel Tyskland fordi deira etniske opphav utgjer majoriteten i denne staten.

6.2 Tilhørsle til diasporagruppa

Den tyske diasporagruppas storleik er i dag registrert til omlag 394 000 personar i heile Russland.¹⁹² Desse menneska er mest sannsynleg for kjernemedlemmar eller medlemmar etter ynskje å rekne fordi dei frivillig identifiserte seg som tyskarar i folketeljinga i 2010.

Kjernemedlemmar er dei som er fødde inn i eit etno-nasjonalt diasporasamfunn og som openlyst definerer seg som medlemmar av dette kollektivet og er villige til å handle på vegne av kollektivet eller heimlandet. Medlemmar etter ynskje er etterkommarar av blandingsekteskap, konvertittar osv. Tilhøyrande ei diasporagruppe kan ein også tale om andre medlemskategoriar, og desse vil ofte ikkje bli rekna i ei folketeljing (sjå avsnitt 2.6.1 om kategorisering av diasporagrupper). Kor mange som er marginale medlemmar eller som høyrer til dei andre medlemskategoriane er vanskeleg å seie. Som Brubaker skriv, kan ikkje nasjonalitet fastsetjast absolutt:

Nationality is not a fixed, given, indelible, objectively ascertainable property; and even subjective, self-identified nationality is a variable across time and context of elicitation, and therefore not measurable as if it were an enduring fact that needed only to be registered.¹⁹³

Der nasjonalitet er frivillig oppgitt, kan personar oppgi ulik nasjonalitet til ulike tidspunkt. Andre medlemskategoriar enn kjernemedlemmar eller medlemmar etter ynskje blir ofte ikkje tekne med i statistikkar i og med at dei gjerne gir opp andre nasjonalitetar i samband med slike undersøkingar. I den siste folketeljinga i 2010 var det frivillig å svare på spørsmåla knytt

¹⁹¹ Intervju med Zinaida Bitsjanina 25.11.13

¹⁹² Federalnaja sluzhba gosudarstvennoj statistiki, "национальный состав населения 2010",

¹⁹³ Brubaker, *Nationalism reframed*, 56

til undersøkinga. 600 000 avstod frå å oppgi nasjonalitet.¹⁹⁴ Ein million avstod frå å vere med i folketeljinga og 2,6 millionar var ikkje heime i perioden undersøkinga vart gjennomført slik at berre kjønn og alder vart registrert frå offentlege register.¹⁹⁵ Det er derfor vanskeleg å fastsetje storleiken til den tyske befolkninga i Russland nøyaktig. Personar med blanda etnisk opphav vil gi opp ulike opplysningar i ulike situasjonar. Døme på slike tilfelle kan vere born av blandingsekteskap.

6.3 Diasporaen i Saratov oblast

Den tyske diasporabefolkninga i Russland kan seiast å ha eit historisk territorium rundt Volga ettersom det var her dei første nybyggjarane slo seg ned. Volga-området opplevde tilflytting av personar med tysk etniske opphav på slutten av 1980-talet, og byrjinga av 90-talet. Mange i den tyske diasporaen i Saratov oblast hadde sitt opphav her, ved at dei anten sjølv var fødde her eller at foreldre eller besteforeldre hadde budd her og derfor ville dei attende. Også håpet om ein ny autonom republikk var årsak til tilflytting. Volga-området synte seg som eit alternativ til å reise til Tyskland.

I dag bur det 7 579 personar med tysk etnisk opphav i Saratov oblast av dei 2,5 millionane som bur i oblastet totalt.¹⁹⁶ Byen Saratov har rundt 873 500 innbyggjarar.¹⁹⁷ Engels er ein langt mindre by enn Saratov med rundt 193 000 innbyggjarar.¹⁹⁸ Byen Marks har ein høgare koncentrasjon av personar med tysk etnisk opphav. Denne byen var ein av dei opphavlege koloniane tyskarane etablerte, og han heitte tidlegare Katarinenstadt. Marks er ein liten by i russisk målestokk med rundt 30 000 innbyggjarar.¹⁹⁹ Byen opplever nedgang i folketalet. Unge menneske flyttar til Saratov eller andre byar for å studere eller jobbe. Både Saratov, Engels og Marks opplevde stor tilflytting av personar med tyske røter frå dei

¹⁹⁴ Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki, "методологические пояснения", 9 Том 1. Численность и размещение населения 2010, 9 http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (oppsøkt 27.3.14)

¹⁹⁵ Ibid., 1–2

¹⁹⁶ Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki, "национальный состав населения 2010",

¹⁹⁷ Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki, "Города с численностью постоянного населения 100 и более тысяч человек", http://www.gks.ru/perepis/tabl_2.htm (oppsøkt 22.4.14)

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki, "Численность населения России, федеральных округов, субъектов Российской Федерации, районов, городских населенных пунктов с населением 3 тысячи человек и более", http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol1/pub-01-05.pdf (oppsøkt 22.4.14)

tidlegare sovjetrepublikkane på 90-talet.²⁰⁰ Respondentane mine fortalte at tyskætta personar frå desse republikkane framleis flyttar til Saratov oblast. I Saratov og Engels bur volgatyskarane mindre kompakt enn i Marks.

6.4 Felles historiske hendingar

Den hendinga som i sterkest grad har påverka volgatyskarane og deira identitetskjensle i Saratov oblast er deportasjonen under andre verdskriga. Dette vart understreka av at alle respondentane som kjende til familiehistoria si ynskte å fortelje om opplevingar til deira familie. For dei eldre respondentane som sjølve hadde opplevd deportasjonen var det tungt å fortelje om dette. Ein eldre respondent sa:

Familien vår vart deportert, mor, far, eg som då var åtte år gammal og vettlesystera mi som var 11 månadar. Uvaska kvegvogner vart brukte til transport. Golva var skitne, og det vart festa hyller til veggane slik at borna kunne sitje på dei under transporten. Far vart sendt direkte til gruvene, og me vart sende til Sibir til ein spesialbusetnad for tyskarar. Transporten tok ein månad, og då me kom fram, måtte alle skrivast på lister. Av grunnar som eg ikkje kjenner til, hamna me ikkje på denne lista. Kvar veke måtte ein møte opp og merke av namnet sitt på lista. Dette måtte ikkje me, og det var heller ingen som etterlyste oss. Mor bestemde derfor at me skulle gå attende til Volga. På vinteren gjekk me ikkje på grunn av snøen, men spurde om losji hjå russarar som tok oss inn. Resten av året gjekk me til fots. Om kveldane lagde me alltid bål på grunn av ulvane i skogen. Det var svært lite mat, me åt det me fann i skogen eller spurte om mat i hus me gjekk forbi. Det meste me hadde gav me til systera mi. Då me nådde Volga, hadde me gått i to år, og fronten gjekk her. Me hadde ikkje mat og tigga smular hjå soldatane som sjølve hadde lite, og på denne måten overlevde me. Seinare fekk me beskjed om at far hadde døydd av svolt i gruvene.²⁰¹

Ein annan respondent fortalte at med tysk mor og russisk far hadde dei ikkje blitt deportert, men kasta ut på gata frå huset dei budde då faren vart send til fronten og at ingen ville ta dei inn fordi dei var tyskarar. Dersom nokon tok dei inn, kunne dei sjølve risikera å få problem.²⁰² Ein tredje respondent fortalte at foreldra aldri hadde fortalt at dei hadde blitt deporterte frå Volga fordi borna ikkje skulle kjenne utryggleik kring opphavet sitt i barndomen. Først når

²⁰⁰ Mascher, Caroline, "Bleiben oder nicht bleiben?"

²⁰¹ Intervju respondent Saratov 1.12.13

²⁰² Intervju respondent Marks 30.11.13

dei vart eldre hadde dei forstått at foreldra var blitt deporterte, men dei hadde aldri fått vite detaljar kring dette.²⁰³

Som nemnt er felles historiske hendingar er ein viktig del av både nasjonal og etnisk identitet i D. Smiths definisjon av både etniske grupper og nasjonar. Ein felles historisk skjebne vart av respondentane nemnt som eit viktige kriterium for å ha ein volgatysk identitet. Tre viktige hendingar som respondentane fokuserte på var deportasjonen, arbeidsarmé og spesialbusetnadane. Ingen av respondentane hadde sjølve blitt sendt i arbeidsarmé, men fortalte om kva foreldra deira hadde opplevd. Arbeidet hadde vore tungt, og det var lite mat. Nokre av dei eldre respondentane hugsa framleis spesialbusetnadane, og erfaringa derifrå var delte. Somme hadde blitt tekne godt i mot av lokalbefolkninga, andre hadde opplevd skepsis og framandfrykt. Dei felles historiske hendingane gir ei sterk fellesskapskjensle ved at ein anten sjølv har vore gjennom dette eller har familiemedlemmar eller kjenningar som opplevde dette.

6.5 Språk som ein del av kulturell identitet

Språk kan vere ein viktig del av identiteten til ei gruppe dersom medlemmane er medvitne om at å kommunisere på nettopp dette språket er viktig for identiteten deira, jamfør kapittel 2.6 Endring av identitet. Ein treng ikkje alltid å snakke språket for å vere ein del av nasjonen. Likevel avgrensar språkkunnskap moglegheita for å søkje om migrasjon til Tyskland (sjå kapittel 5.3 Den tyske nasjon og statsborgarskapslovgiving). På den måten har volgatyskarane utan kjennskap til språk ikkje høve til å vende attende til den tyske nasjonen sitt territorium.

6.5.1 Språk i Sovjetunionen

Ved folketeljingane i Sovjetunionen vart det spurt om både nasjonalitet og morsmål. Nasjon var forstått som etniske grupper med sitt eige språk (sjå avsnitt 5.1 Det nasjonale spørsmål og nasjonal identitet i Sovjetunionen). Nasjonalitet og morsmål måtte svarast på separat, og på denne måten var det mogleg å svare eit anna språk enn det ein brukte i kvardagen. Morsmål

²⁰³ Intervju respondent Engels 28.11.13

var i folketeljinga ikkje klart definert, og dei fleste forstod morsmål som språket til deira nasjonalitet, uavhengig av om dei meistra det eller ikkje.²⁰⁴

På grunn av manglande opplæring i språk i etterkrigstida, vart det tyske språket overført frå generasjon til generasjon munnleg. Tilgang på tyske lærebøker i sovjettida var dårlig, og det gjorde opplæring i skriftspråket vanskeleg.²⁰⁵ I 1959 svarte 75 % av dei som hadde tysk som nasjonalitetskategori i passet at morsmålet deira var tysk.²⁰⁶ I Sovjetunionen var ein avhengig av eit felles språk som alle kunne kommunisere på. Russisk var lingua franca i unionen, og alle måtte lære russisk. Russisk kunne ein bruke på alle arbeidsplassar over heile Sovjetunionen, og derfor valde mange tyske foreldre å sende borna sine på russiske skular, trass i at det var mogleg å få opplæring på morsmålet tysk frå 1957.²⁰⁷ Ved frivillig assimilering, ved at ein til dømes kunne oppnå større fordelar ved å lære seg titulærspråket i republikken der dei budde, føretrekte mange å vere bilinguale, snarare enn monolinguale. Ved å lære seg russisk hadde ein større tilgang til utdanning, større mobilitet på arbeidsmarknaden og større moglegheit til å få betre jobbar. Det gjekk føre seg det som Laitin kalla *konkurransedriven assimilering*. Mange i den tyske diasporaen lærte seg russisk og vart bilinguale. Etter kvart som dei prioriterte det nye språket, gløymde dei gradvis det gamle og vart monolinguale igjen. Dei valde å bli mest mogleg assimilerte inn i det russiske ved å bruke russisk også heime, ikkje berre ute i samfunnet.

6.5.2 Nasjonal gjenoppvakning

Den tyske minoriteten opplevde kaskadering mot ei nasjonal gjenoppvakning på slutten av 80-talet. Fleire torde å vedkjenne seg ein tysk bakgrunn og å offentleg identifisere seg som tyskeætta.²⁰⁸ Også det tyske språket opplevde ei gjenoppvakning. Organisasjonen *Wiedergeburt* kravde oppretting av nasjonale skular med tysk undervisningsspråk og såg

²⁰⁴ Dominique Arel, "Language categories in censuses: backward- or forward-looking". I *Census and Identity: the Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Edited by David I. Kertzer og Dominique Arel, (Cambridge: Cambridge University Press 2002), 105

²⁰⁵ Fleischhauer og Pinkus, *The Soviet Germans*, 55

²⁰⁶ Ibid., 139

²⁰⁷ Kerstin Armbrust, *Ablösung von der sowjetunion: die emigrationsbewegung der Juden und Deutschen vor 1987*, (Münster: Lit Verlag, 2001), 51

http://books.google.no/books?id=tgi5kcyud5sC&printsec=frontcover&dq=Armbrust+Kerstin&hl=no&sa=X&ei=VJZWU7yYMOOnMygP_uYDwDw&ved=0CEUQ6AEwAQ#v=onepage&q=Armbrust%20Kerstin&f=false (oppsoikt 22.4.14)

²⁰⁸ Kühl, *Tyskere i Øst*, 322

utdanning som det viktigaste tiltaket for at tysk igjen kunne bli eit felles morsmål for den tyske diasporaen.²⁰⁹ Eliten i den tyske minoriteten tok til orde for at ein måtte nytte tysk språk i undervisning, heime og på gata, i kulturhus, i butikkar og på radio for å kunne ta vare på sin tyske identitet og for å overleve som etnisk gruppe.²¹⁰ Ved folketeljinga i 1989 svarte 48,8 % av tyskarane i Sovjetunionen at dei rekna tysk som morsmålet sitt. Av dei meistra 45 % også eit andrespråk, då russisk. 1,6 % kunne eit anna språk i Sovjetunionen enn russisk i tillegg til morsmålet tysk.²¹¹ Av di det vart spurt om nasjonalitet og morsmål separat i dei sovjetiske folketeljingane gav mange det same svaret på begge spørsmåla fordi det vart rekna som naturleg og korrekt at nasjonalitet og morsmål skulle kongruere.²¹² Språk kan vere ei sterk kraft for politisk mobilisering og fremjing av krav om territorium.²¹³ Ved folketeljinga i 1989 var debatten om å attreise den tyske autonome republikken aktiv. Dette kan ha ført til at språket vart overrapportert uavhengig av om ein kunne det eller ikkje og for å ha eit meir legitimt krav om territorium.

Mange forventa at tysk igjen skulle bli omgangsspråket. Det tyske språket opplevde ein renessanse på den måten at det ikkje lenger var stigmatisert å bruke det. Framleis var det få som nytta tysk i dagleglivet. Etter kvart byrja mange å sjå at det ikkje ville finne stad ein ytterlegare nasjonal gjenoppvakning og såg på emigrasjon til Tyskland som einaste sjanse til å kunne verna om kulturen sin og språket sitt. Dei som hadde gode tyskkunnskapar, såg ingen framtidsutsikter for å kunne bevare språket, og derfor emigrerte dei. I den augneblinken ein kunne fått ein språktipp, forlét dei sterke kreftene for nasjonal gjenoppvakning Volga. Den nasjonale gjenoppvakninga stoppa opp. Den språklege assimileringa hadde dessutan gått veldig langt.

6.5.3 Språk i dag

Dei fleste volgastyskarane snakkar i dag ikkje tysk. Dei eldre som kan tysk, snakkar gamle dialektar som har blitt munnleg overførde gjennom generasjonar. Desse dialektane har

²⁰⁹ Ibid., 332

²¹⁰ Ibid., 338

²¹¹ Istoritsjeskie materialy, “Население СССР (по данным всесоюзной переписи населения 1989 г.)” http://istmat.info/files/uploads/17594/naselenie_sssr._po_dannym_vsesoyuznoy_perepisi_naseleniya_1989g.pdf (oppsoikt 4.4.14)

²¹² Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union*, 87

²¹³ Arel, ”Language categories in censuses”, 115

tyskarar i Tyskland ofte problem med å forstå, fordi dei nyttar ord som er gått ut av det moderne tyske språket. Ved folketeljinga i 2010 svarte berre 17 personar som ikkje meistrar russisk i Saratov oblast.²¹⁴ Ved folketeljinga i 2010 svarte 1 346 av 7 579 personar som definerte seg som tyske i Saratov Oblast, det vil sei om lag 18 %, at deira morsmål var tysk.²¹⁵ Flesteparten svara at deira morsmål var russisk, og den språklege assmileringo har gått svært langt.

I dag er det fleire unge enn tidlegare som lærer tysk. Mange lærer tysk fordi dei ynskjer å emigrere til Tyskland.²¹⁶ Samstundes er det også fleire som ikkje har nokon kjennskap til det tyske språket. Sjølv om det i dag ikkje lenger er stigmatisering knytt til det å bruke tysk, er det få arenaer der ein kan nytte språket. For diasporaen i Saratov oblast er det forbunde med byrgskap det å kunne tysk i dag. Dei respondentane som beherska tysk, gav uttrykk for det. Somme har eit sterkt behov for å lære seg tysk og for dei har det blitt ein sterk del av identiteten og mellom anna fordi det var språket til forfedrane deira. Dei unge lærer språket i kultur- eller i læresenter og ikkje frå den eldre generasjonen. Fleire av respondentane brukte somme tyske ord for å understreke identitet. I intervjua brukte respondentane ofte tyske ord som har ekvivalentar på russisk for å vise at dei kjende desse orda. Eksempel på slike ord var *Kuchen, Lied, Deutschland, Grossmutter, Gottesdienst* osv.

Av respondentane i Saratov oblast brukte ingen tysk heime. Omgangsspråket i heimen eller med andre familiemedlemmar og andre var utelukkande russisk. Alle meinte at tysk måtte lærast i skulen. Somme meinte at engelsk var viktigare, men at ein også måtte ha tilbod om tysk som valfag i grunnskulen.

Nokre av dei eldre respondentane hadde meistra tysk i barndommen. Då dei byrja på skule, måtte dei lære eit nytt språk. Når dei lærte det nye, gløymde dei det gamle. I dag tek fleire del i språkkurs ved ulike kultursenter for å lære seg tysk på ny. Tre av respondentane tilkjennegav at tysk var deira ”morsmål”, der den eine av dei nyleg hadde begynt å lære tysk medan dei to andre var leie for at dei sjølve ikkje kunne morsmålet sitt. Dei fleste nemnte tyske språk som eit kriterium for tysk identitet. Det var overraskande at dei som nemnte språk

²¹⁴ Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki, ”Население по национальности и владение русским языком по субъектам Российской Федерации”.

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.pdf (oppsøkt 4.4.14)

²¹⁵ Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki, ”Владение языками населением наиболее многочисленных национальностей по субъектам Российской Федерации”

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-07.pdf (oppsøkt 2.5.14)

²¹⁶ Intervju med Irina Argischeva 27.11.13

som kriterium for tysk identitet, sa dei hadde ein tysk identitet, men ikkje meistra språket sjølve. Språk som kriterium for ein tysk identitet var for desse respondentane at ein kjende til nokre tyske ord og ikkje om ein kunne snakka eller forstå det.

Alle respondentane ynskte at born og barneborn skulle kunne språket til forfedrane. Ein av respondentane skulle gjerne ynskje at ein hadde spesielle barnehagar der det vart snakka tysk slik at borna kunne lære språket allereie når dei var svært små.

Ein kan i dag ha morsmålundervisning på tysk på den offentlege skulen dersom det er mange nok til å ynskje dette tilbodet og ved somme skular blir tysk tilbydd elevane som framandspråk.²¹⁷ Ved universitet og høgskular kan ein studere tysk, men denne studieretninga er mindre populær enn engelsk.²¹⁸ Også kveldskurs i tysk er tilgjengelege. Nivået på undervisninga og prisnivå varierer. I dag spelar institusjonar for høgare utdanning den viktigaste rolla for å gi god opplæring i det tyske språk. Samstundes er språkkurs og kulturelle senter alternative måtar for å lære tysk. På grunn av manglande kjennskap til språk kan ikkje det tyske språket vere ein felles plattform for å ta vare på og utvikle identiteten.

6.6 Betydinga av etnisitet

Thomas Hylland Eriksen hevdar at etniske grupper har ein myte om felles opphav og at dei nesten alltid har ideologiar som i varierande grad oppmuntrar til endogami (det å gifte seg innan si gruppe).²¹⁹ I dag har dei fleste i den tyske diasporaen inngått blandingsekteskap. Blandingsekteskap er utfordrande i høve til identitet. Born av blandingsekteskap kan kjenne lojalitet til to ulike etniske samfunn samstundes.

Dei fleste er ikkje lenger etterkommarar av berre russlandstyskarar, men har også andre anar. To av respondentane peika på at dei var ”reinblodstyskarar”. For dei som hadde både tyskætta mor og far var det viktig å påpeike dette. Fem respondentar uttalte at dei var tyske til tross for at berre ein av besteforeldra var tyskætta. To følte seg som ei blanding av tysk og russisk og understreka at dei var både og. Fleire respondentar med foreldre av ulik nasjonalitet sa at foreldra i sovjettida bevisst hadde vald ”russisk” i passet fordi dei meinte at

²¹⁷ Arefjev, A. L. ”Изучение немецкого языка молодежью в России”, i *Demoskop Weekly*, No441-442. 1.-14 november 2010 <http://demoscope.ru/weekly/2010/0441/analit04.php> (oppsøkt 4.4.14)

²¹⁸ Intervju med Irina Argisheva, 27.11.13

²¹⁹ Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Tredje utgave, (London: Pluto Press, 2010), 17

det ville vera lettare for borna. Ein respondent påpeika at han var russerar, men med tyske røter. For denne personen var det slik at den tyske identiteten var ein del av han, sjølv om han samstundes kjende seg som russar. For mange var det viktig å ta vare på historia og ikkje gløyme opphavet sitt.

Ingen svarte at dei var berre russiske. Ein kunne ikkje vere berre russar dersom ein hadde tysk blod i årene. Alle svarte at det viktigaste kriteriet for å vere tyskar eller å ha ein tysk identitet var at ein hadde tysk blod i årene. Røter var faste og gitt av naturen. Dei kunne ikkje endrast, vart det hevda av respondentane. Denne oppfatninga av nasjonen og identitet som noko ein blir fødd med, er ein arv frå sovjetisk terminologi og var utbreidd hjå volgatyskarane i Saratov oblast og som framleis er utbreidd i heile RF. Sovjetisk terminologi går ut på at ein høyrer til nasjonen (les: den etniske gruppa) etter etnisitet som beskrive i 5.1 det nasjonale spørsmål og nasjonal identitet i Sovjetunionen. Etnisitet er framleis svært viktig for veldig mange i RF. Diasporagrupper er utanfor staten, men innanfor folket. Det kan vere ei ytterlegare forklaring på kvifor blodet er så viktig.

Tysk terminologi går ut på at tilhørsle til nasjonen er etnisk opphav, samt kjennskap til kultur og språk. Tyrkarar i Tyskland kunne ifylge informantane ikkje kalle seg tyskarar uavhengig av i kor mange generasjonar dei hadde budd i Tyskland då dei ikkje hadde tysk blod. Dei fleste respondentane brukte sovjetiske terminologi når dei tala om etnisitet eller nasjon. Ein respondent haldt seg til den tyske diskursen. Han nemnte skilnaden mellom tilhørsle til nasjon og statsborgarskap og argumenterte for at tyrkarar kunne ha statsborgarskap, men ikkje ha tilhørsle til nasjonen. Denne respondenten forklarte at ein måtte også ha kjennskap til kultur og språk, men at blod var det viktigaste kriteriet for å høyre til nasjonen.

Mellom etniske grupper er det usynlige grenser. Oss-dei kontrasten mellom den russiske majoriteten og den tyske diasporaen har blitt mindre som fylgje av assimilering og stor grad av blandingsekteskap. I dag er grensene mellom desse gruppene mindre faste enn dei var tidlegare.

6.7 Betydinga av religion

Protestantisme og katolisisme skil seg frå russisk-ortodoks kristendom, og for volgatyskarane er dette ein skilnadsberande komponent i identiteten deira som skil dei frå den russiske majoriteten. Religion kan på denne måten vere med å definere nokon inn og andre ut.

Religionen har i dei volgatyske busetjingane spelt ei viktig rolle i samfunnet og for identitetskjensla. Religionsutøvinga vart undertrykt i sovjetida grunna den ateistiske statsideologien. I løpet av sovjetida fekk kyrkjebygga nye funksjonar som samfunnshus, andre kyrkjer vart rivne eller fall saman grunna manglende vedlikehald. Ofte vart kyrkjetårnet rive for at bygningen ikkje skulle sjå ut som eit gudshus. Den katolske kyrkja i Marks vart først gjort om til kino og ikkje riven før mot slutten av 1980-talet. Ei ny katolsk kyrkje vart vigsla i 1993. Den protestantiske kyrkja står framleis og er prega av forfall, men er framleis i bruk til gudsteneste kvar sundag.

I dag er kristendom, islam, jødedom og buddhisme definerte som tradisjonelle religionar i RF og å praktisere religion er uproblematisk. Kyrkjene i Saratov oblast spelar i dag ei sentral rolle for ivaretaking av identitet. Dei er ein samlingsplass og gir ei fellesskapskjensle. I Saratov by er det både katolske og protestantiske kyrkjer. Den gamle katolske kyrkja huser i dag ein kino. Den nye katolske kyrkja vart vigsla i 2000.²²⁰ Bygginga av den protestantisk kyrkja i Saratov byrja i 2006 med russisk og tysk økonomisk støtte, og er i bruk sjølv om den framleis ikkje er heilt ferdig.²²¹ Innbyggjarane i Engels nyttar kyrkjene i Saratov, fordi avstanden dit er kort.

Dei viktigaste tyske tradisjonane er dei religiøse høgtidene. Religiøse heilagdagar blir feira saman i kyrkjene, i kulturelle senter, eller feira saman heime der ein inviterer både familie og venner. Dei viktigaste tyske religiøse heilagdagane for volgatyskarane er jul og påske. Alle respondentane feirar jul. På julaftan går dei fleste først til kyrkja og feirar deretter med familien heime med gåver og tysk mat. Påske er også ei viktig høgtid for dei fleste. Ein respondent fortalte at familien i etterkrigstida ikkje visste kva tid den tyske påsken var, og fordi dei ikkje kunne spørje nokon ettersom religion var noko ein måtte teia om, hadde dei dermed bestemt at den tyske påsken var tidfesta til ei veke før den russiskortodokse. Det var

²²⁰ Den romersk-katolske kyrkja i Saratov si heimeside, "История с конца 1980-х до настоящего времени Современная история епархии Святого Климента в Саратове" (utan dato)
http://dscs.ru/istoriya_eparxii/sovremenennaya_istoriya (oppsøkt 4.4.14)

²²¹ Den evangeliske-lutherske kyrkja i Saratov si heimeside, (utan dato) <http://gemeinde-saratow.narod.ru/> (oppsøkt 4.4.14)

viktigare å ta vare på tradisjonane, sjølv om dei ikkje vart praktiserte heilt korrekt. Andre eldre respondentar fortalte at dei hadde rekna ut datoene for påsken sjølve. Tidlegare hadde dei fleste eldre feira påske i heimen, men svært stille. Dei sytte for at ingen visste om at dei feira den. I dag feira fleire av respondentane påske med påskehare. Dei hadde lese om korleis det blir feira i Tyskland, der ein legg ut sjokoladeegg og anna godteri i hagen og at borna må leite etter dei.

Også Nikolausdagen og Martinsdagen som er gamle tyske religiøse merkedagar blir markerte. I Marks hadde dei tyske protestantane lært om Nikolausdagen i kyrkja og byrja å feire den. Før visste dei ikkje at dette var ein tysk religiøs merkedag. Desse dagane blir ikkje i like stor grad feira i Tyskland lenger. Nokre få av respondentane feira også pinse.

Tidlegare hadde dei katolske, protestantiske og mennonittiske jordbrukskoloniane lite kontakt med kvarandre på grunn av ulik religiøs tru. I dag er ulik religiøs tilhørsle i mindre grad ei sperre for kontakt mellom medlemmar av det tyske diasporasamfunnet. Likevel blir kontakten gjennom kyrkja avgrensa av at dei går til ulike kyrkjer, og kyrkja er derfor ikkje ein arena der alle kan treffast for vare og å utvikle ein felles identitet. Ingen av respondentane nemnte religion som eit kriterium for å ha tysk identitet. Likevel er religion noko som skil minoriteten frå den russisk majoriteten, og dermed vart felles religion viktig for kontakt med andre medlemmar av diasporagruppa.

Dei fleste respondentane i Saratov og Engels var protestantar, men somme var også katolikkar. I Marks var det eit lite overtal av protestantar. Ingen av respondentane var mennonittar. Fleire respondentar påpeika at dei var protestantar eller katolikkar akkurat som sine forfedre. Religion representerte på denne måten ein kontinuitet med fortida. Mellom den eldre og yngre generasjonen var det eit klart skilje når det gjaldt religion. Dei eldre var anten katolikkar eller protestantar medan dei unge respondentane svarte at dei var russiskortodokse dersom dei var religiøse. At dei yngre i større grad identifiserte seg med den russiskortodokse kyrkja kan vera eit teikn på at det i denne generasjonen har førekommne ein større grad av frivillig kulturell assimilering til russisk kultur. Dei yngre var stort sett mindre religiøse enn dei eldre. Alle respondentane svarte at dei var religiøse, men i varierande grad. To av respondentane svarte at religion var mellom mennesket og Gud og at dei derfor ikkje hadde ein bestemt religion. Religion er derfor ikkje ein samanbindande faktor for heile gruppa fordi dei unge i stor grad identifiserer seg med den russisk ortodokse kyrkja og fordi diasporaen tradisjonelt høyrer til ulike religiøse samfunn, då katolisisme og protestantisme.

6.8 Tilgang til tyskspråkleg media

Media speler ei sentral rolle for korleis kollektive identitetar blir danna, formidla og overlever. Tilgang til media påverkar språkkunnskap og identitetsforming og kan styrke nasjonale kjensler.²²² I dag har den tyske diasporaen tilgang til tysk media og kan gi ut sine eigne nyheitspublikasjonar på tysk. Dei fleste aviser og tidsskrift blir derimot utgitt på russisk eller både russisk og tysk, då dei færreste kan godt tysk.

Avisa *Moskovskaja nemetskaja gazeta / Moskauer deutsche Zeitung*, Moskva si tyske avis, er den meste lesne tysk-russisk avisa i Russland. Ho skriv om politikk, kultur, økonomi og presenterer nyhende om Russland og Tyskland.²²³ Denne avisa vart lesen over heile Russland, også av diasporaen rundt Volga. Ho skriv om dagsaktuelle hendingar som er knytte til Russland og Tyskland og tek opp samfunnsspørsmål og reportasjar av personar frå begge land uavhengig om det har noko med det tyske diasporagruppa å gjere.

Avisa *Nachrichten*, som betyr nyhende, var ei kommunistisk avis først utgitt i Saratov i 1918 under namnet *Vorwärts*. Deretter vart den utgitt i Engels fram til 1941. I dag er *Nachrichten* ei kulturavis som blir utgitt i Engels gjennom det tyske kultursenteret.²²⁴ Avisa skriv om kulturelle nyhende og trykkjer publikasjonar av lokale forfattarar. På grunn av manglande finansiering er utgjevinga mellombels stansa.

Ein respondent fortalte at lokale russiske media også skriv mykje om Tyskland på grunn av den tyske diasporaen her og fordi mange interesserer seg for landet fordi mange frå regionen har emigrert dit. Framstillinga av Tyskland gav eit bilet som ikkje alltid var representativt. Ein av respondentane nemnte ein reportasje om pensjonar i ulike land der Tyskland var det landet som gav dei høgaste pensjonane utan å ta med i reknestykket at levekostnadane også var høgare enn i Russland. Dette er problematisk ettersom mange allereie har ei idealisert oppfatning av landet og ikkje vurderer kritisk informasjonen som blir presentert og at slike reportasjar får fram ei skeiv oppfatning av Tyskland.

²²² Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 127

²²³ Moskovskaja nemetskaja gazeta / Moskauer Detusche Zeitung si heimeside, (utan dato) <http://www.mdz-moskau.eu/> (oppsøkt 4.4.14)

²²⁴ Kultursenteret i Engels si heimeside. "С 1999 года ЦНК выпускает свою газету "Nachrichten", (utdan dato) <http://zdk-engels.ru/ru/nachrichten> (oppsøkt 4.4.14)

Internett spelar i dag ein svært viktig rolle for å utvikle og ivareta identitet. Dei siste åra har stadig fleire i Russland fått tilgang til Internett. Kunnskap om Tyskland har blitt lettare tilgjengeleg gjennom Internett. Mange av respondentane hadde brukt Internett for å finne oppskrifter på tysk mat på russisk. Fleire av respondentane hadde brukt Internett til å finne ut meir om sine røter i digitale arkiv og å finne meir informasjon om historia til volgatyskarane. To av dei yngre respondentar deltok i Internett-forum for å snakke med andre russlandstyskarar eller diskutere emne knytt til volgatyskarane eller russlandstyskarane. Tre respondentar brukte Internett som eit instrument for å sjå tysk fjernsyn.

6.9 Arenaer for kulturell deltaking

I Saratov oblast eksisterer fleire ulike tyske kulturelle senter. Både Saratov, Engels, og Marks har slike senter. I desse held ulike klubbar, organisasjonar og foreiningar hus. Dei arrangerer tyskkurs, konferansar, seminar og feiring av tyske merkedagar som er opne for alle som deler ei interesse for det tyske. Senta er viktige for medlemmane av diasporaen fordi her kan dei møtest på fast basis og på den måten halde på ei samhaldskjensle og å få styrka identiteten sin. Respondentane forklarte at dei møtest i sentra for tysk kultur fordi dei har ein felles historisk skjebne, felles kultur, felles religion, felles språk, og ved å gå til desse sentra får dei utvikle sin identitet saman med sine ”eigne”. Den tyske lesesalen i Saratov er eit informasjonssenter som huser m.a. eit bibliotek med tyske bøker og er ein del av Goethe-instituttet. Den tyske lesesalen arrangerer også ulike kulturelle arrangement med fokus på det tyske, både historisk og moderne og Tyskland.²²⁵ Fleire av respondentane gjekk regelmessig hit for å låne bøker om Tyskland eller for å delta på dei ulike arrangementa.

Blant volgatyskarar spelar korsong ei sentral rolle i kulturen. Song er med på å verna om dei tradisjonane som er spesielle for volgatyskarane. Fleire av dei eldre respondentane song i kor og uttrykte at ved å syngje dei same songane som foreldre hadde sunge til dei, følte dei eit sterkare band til dei tidlegare generasjonane. Dei song tyske songar som hadde vore vanlege i dei tyske koloniane, både religiøse og ikkje-religiøse. Dei eldste respondentane deltok i større grad i kor enn yngre respondentar. Ved det kulturelle senteret i Engels hadde dei korøving to gongar i veka for born.

²²⁵ Den tyske lesesalen i Saratov si heimeside, (utan dato) <http://www.sounb.ru/nchz/rusrsal.html> (oppssøkt 4.4.14)

Det finst også mange klubber for seniorar, born, ungdom osv. Desse klubbane er viktige i arbeidet for å ta vare på tradisjonar og skape samhald mellom medlemmane. Klubbane har varierande medlemstal frå 5 til 50 personar. Samlingsplassen til desse klubbane var ofte i dei kulturelle sentra. Ungdomsorganisasjonen *Jugendring der Russlanddeutschen* (JDR) er representert i Saratov, og deira mål er å fremje tysk språk, kultur og kunnskap om historia til russlandstyskarane blant unge og å auke samarbeidet mellom unge frå Russland og Tyskland.²²⁶ I 2012 arrangerte JDR ein ungdomsleir i Saratov.²²⁷ Ungdomsleiren hadde som mål å samle unge russlandstyskarar og unge frå Tyskland og å auke kunnskap om den tyske minoriteten.

Ein kvinneleg respondent fortalte at ho, saman med nokre venninner, hadde starta ein tysk kvinneklubb der dei diskuterte tysk kultur og snakka tysk saman. Dei møtest med jamne mellomrom heime hjå kvarandre. Transportkostnader ein ville måtte leggje ut for dersom ein skal delta på ulike arrangement, er ein medverkande årsak til at dei vel å treffast privat.

Goethe-instituttet har også læresenter i Saratov. Goethe-Instituttet er viktig for å ta vare på kulturen samt formidle tysk kultur og informasjon om Tyskland. Sidan Goethe-instituttet vart etablert, har det jobba for å spreie kjennskap til tysk kultur og samfunn i andre land. I Russland er oppgåva deira som kulturformidlar spesielt viktig. Mange av russlandstyskarane har liten eller ingen faktisk kjennskap til tyske forhold. Goethe-instituttet fungerer ofte som mellomledd med andre russisktyske organisasjonar. Instituttet har spesielle program retta direkte mot den tyske minoriteten i Russland. Dei ulike programma har som mål å fremje vilkåra til det tyske språket med utdanning og vidareutdanning av representantar for minoriteten, vidareutdanning av lærarar og andre tiltak for betre språkundervisninga. Dei har også program for bibliotek- og informasjonstenestar som skal promotere tysk språk og moderne litteratur ved å gi offentlege bibliotek i Russland i område der den tyske minoriteten bur tett eksemplar av tysk samtidslitteratur.²²⁸ Døme på andre program er ei ungdomsutveksling der elevar med tysk minoritetsbakgrunn deltek på utveksling til Tyskland i to veker og bur hjå vertsfamiliar.²²⁹ Deretter kjem borna frå vertsfamilien til Russland. Ein respondent sa at barnebarnet hadde delteke på ein slik utveksling. Her hadde han lært tysk og

²²⁶ JDR si heimeside, (utdan dato) <http://www.jdr.ru/> (oppøkt 4.4.14)

²²⁷ JDR si heimeside, "Jubiläum im Freundekreis" 23.10.2012, <http://www.de.jdr.ru/?news=33&menu=3> (oppøkt 4.4.14)

²²⁸ Goethe Instituttet si heimeside, "Russlanddeutsche Minderheit", (utan dato) <http://www.goethe.de/ins/ru/lp/kul/usw/rum/deindex.htm> (oppøkt 4.4.14)

²²⁹ Goethe Instituttet si heimeside, "Jugendaustausch 2013 – die besten Projekte stehen fest!" (utan dato) <http://www.goethe.de/ins/ru/lp/kul/usw/rum/de9601100.htm> (oppøkt 4.4.14)

lært om Tyskland. Han hadde hatt det så kjekt i Tyskland at han ikkje ynskte å reise attende til Russland. Når han vart eldre, ville han flytte til Tyskland.

Den største organisasjonen for volgatyskarar i Saratov var *Freundschaft, Vennskap*, som har som mål å formidle tysk kultur. Han held til i eit av kulturhusa i byen. Organisasjonen har ca. 100 medlemmar og har si eiga ungdomsgruppe på ca. 30 medlemmar.²³⁰ Ein respondent var svært aktiv i denne ungdomsgruppa. Ein annan respondent hadde delteke på kurs og seminar i regi av *Freundschaft*, men var ikkje lenger medlem. Organisasjonen har ikkje heimeside på Internett, men har ei gruppeside i det sosiale nettverket *Vkontakte*. Dei andre respondentane nemnte ikkje organisasjonen, og det kan derfor tenkjast at dei var lite eller ikkje aktive i denne organisasjonen.

Fleire av respondentane nemnte betydinga av å oppretthalde tilboda der dei budde. Dei fleste respondentane meinte desse tilboda var svært viktige for å ivareta identiteten og tradisjonane deira. Alle respondentane nyttar eller hadde nyttta eit eller fleire av desse tilboda med varierande grad av deltaking. Dei som sjeldan eller ikkje lenger nyttar desse tilboda forklara at dei viktigaste årsakene til det var tidsmangel eller at dei ikkje fall innhaldsmessig i smak etter deira ynske. Andre aktivitetar for diasporaen som respondentane anten hadde delteke på eller som dei meinte var viktige for diasporafellesskapet var sommarleirar for born og unge, konferansar og seminar. Samhaldskjensla var viktigaste grunn til at respondentane nyttar organiserte tilbod.

6.10 Heimland

På russisk har ein to ord som kan dekkje tydinga av det norske ordet *heimland*. Det eine ordet er rodina (russisk: родина), kan omsetjast til *fødestad*, *heimstad* eller *gamlelandet*.²³¹ Det er også mogleg å omsetja det med ordet *moderland*. Det andre ordet, *otetsjestvo* (russisk: отечество), kan omsetjast til *fedreland*, og blir gjerne oppfatta som noko politisk. Ordet rodina ha ulike konnotasjoner og blir gjerne oppfatta som noko kulturelt. Volgatyskarane sitt historiske heimland er Tyskland. Mange av respondentane hadde flytta til Volga frå Kasakhstan eller Sibir. Andre hadde budd ved Volga heile livet. Berre éin av dei eldre respondentane hadde ikkje blitt deportert. Respondentane nemnte ofte geografiske område

²³⁰ Intervju med respondent 1.12.13

²³¹ Berkov, Valerij, *Stor russisk-norsk ordbok*, s.v. "родина"

som heimland og som kan sjåast på som ei kulturell forståing av kva eit moderland er for denne gruppa. Respondentane gav ulike svar på kva som var deira moderland. Alle dei eldre og dei fleste i mellomste generasjon svarte at deira moderland var Volga-området. Tre respondentar svarte at la vekt på at Volga-området var deira moderland sjølv om dei var fødd andre plassar. Tre respondentar svarte Kasakhstan. Dei forklarte at moderland i denne samanhengen tydde kor ein var fødd. Dei fortalte likevel at dei følte seg mest ”heime” ved Volga og at Volga-området var deira andre heimland. Dei fleste av dei yngre respondentane svarte at Russland var deira moderland.

Familiehistoria lenger attende i tid var ukjent for nesten alle, som for eksempel kor i Tyskland forfedrane hadde utvandra frå eller når dei utvandra og kor dei først hadde busett seg. At volgatyskarane ikkje følte ei heimlandskjensle til korkje det historiske Tyskland eller dagens Tyskland vitnar om at dei har ein kollektiv identitet seg imellom og i liten grad kjenner seg territorielt knytt til det moderne Tyskland enn til Volga-området.

6.11 Førestilt heimland

Volgatyskarane har budd i Volga-området i om lag 250 år. Somme kulturelle aspekt får gjerne auka betyding når ein oppheld seg utanfor det ein definerer som sitt historiske heimland. Ved Volga praktiserer dei tradisjonar slik dei veit dei vart praktiserte i jordbrukskoloniane tidlegare og slik dei trur dei blir praktiserte i Tyskland i dag. Ved å ha kjennskap til desse tradisjonane og praktisere dei, kjenner ein seg knytt til dei tidlegare generasjonane, til resten av gruppa og eit større fellesskap. I Russland har volgatyskarane laga seg eit førestilt heimland i eit bilete av det gamle heimlandet. Dermed vektlegg dei den tyske identiteten på ein anna måte enn tyskarar i Tyskland. Diasporaen tek dei komponentane ein har og bygger vidare på dei.

Gjennom Internett har matoppskrifter blitt lett tilgjengeleg og mattradisjonar blir ein viktig del av identitet til volgatyskarane. Som nemnt i 6.8 Tilgang til tyskspråkleg media, fløymer nettet over av oppskrifter på tysk mat skrive på russisk. Eit døme på den betyding mat har i deira identitet er korleis morsdagen vart feira i Saratov under felterbeidet mitt. Morsdag blir i Tyskland vanlegvis feira som ein familieday, på same måte som i Noreg. I Saratov vart morsdag feira under ei samling for den tyske diasporabefolkninga i eit

kultursenter. Der framførte eit kor tyske songar, det vart halde ulike presentasjonar, diktopplesing, servering av kaker og gåver til alle mødrer som var til stades. Dei feira morsdag slik dei trur det blir feira i Tyskland. Deltakarane på morsdagsfeiringa gjorde meg merksam på at det som andre ville kalla vanlege kaker, faktisk var tyske kaker. Med større kjennskap til den ytre verda, blir ein meir medviten på å ta vare på ”sin” kultur og søker etter å finne ”sin autentiske kultur”.²³² Dei har flytta ut av samfunnet og er bevisst på det dei definerer som ”sin” kultur. Dei grip fatt i desse små markørane for sin identitet, som dei deler og som er ulik frå andre grupper. Dette fordi dei er reist ifrå sitt historiske heimland, men ynskjer å ta vare på tradisjonane derifrå. Ting som var veldig naturleg tidelegare, og som ein ikkje tenkte over, får ein viktig posisjon. Desse små tinga får stor tyding, til dømes at kakene var nettopp tyske. Mattradisjonar var viktige for mange. Dei eldste respondentane lagde i større grad tysk mat enn dei unge.

6.12 Nettverk i Tyskland

At respondentane har eit stort nettverk der personane i det same nettverket hadde tyske røter, viste seg å vere viktig for ivaretaking av ein tysk kulturell identitet. Dei fleste respondentane legger vekt på ikkje-organiserte nettverk som viktigast for å verna om og praktisera tysk kultur, religion og tyske verdiar. Familienettverk i Tyskland viste seg å vere dei klart viktigaste for om respondentane har kontakt på tvers av landegrensene. Alle respondentane kjenner nokon som har emigrert til Tyskland og som dei held kontakt med.

Kontakt med personar i sitt nettverk, då familie og venner går først og fremst føre seg gjennom Internett der *Skype* er det viktigast verktøyet for å halde på kontakten. Frekvensen av kontakt varierer hjå dei ulike respondentane frå fleire gongar i veka til ein gong i månaden. Kontakt med eige nettverk går også ofte gjennom sosiale nettverk som *Odnoklassniki*, *Vkontakte* eller *Facebook*. Dei yngre respondentane er dei som med oftast nyttar sosiale medium. Kva nettverk ein har i Tyskland spelar ei stor rolle for korleis ein oppfattar situasjonen der og korleis ein vurderer sin situasjon i Russland. Dei som gjennom eige nettverk har kontakt med personar som er godt integrerte i Tyskland, har eit sterkare ynske om å flytte dit. Dei som har eit veldig lite nettverk, har også ei langt meir positiv innstilling til å flytte dit. Dei som har eit nettverk av personar som ikkje er like godt integrerte, er langt

²³² Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 103

meir positive til å bli i Russland. Storleiken på nettverket påverkar også i positiv retning ynskje om å flytte til Tyskland. Ved å ha slektingar i Tyskland er det lettare å reise på besøk og å halde kontakt med ”det tyske”.

Eg reiser til Tyskland kvart år fordi foreldra mine bur der. Menneska der er svært hyggjelege, og sjølv om eg snakkar därleg tysk, er alle høflege attende. Eg kjenner meg vel i Tyskland og kunne tenkt meg å flytte dit, men livet mitt er her.²³³

Nettverk i Tyskland påverkar ynskje om å reise dit. Samstundes har familiesituasjon i Russland størst påverknad på om respondentane er villige til å flytte dit.

6.13 Ein tysk identitet som ressurs eller belastning

Då respondentane vart spurde om å stille til intervju, var det tydeleg at mange var usikre på om dei skulle delta. Ingen av respondentane var redde for å seie at dei stamma frå tyske nybyggjarar. Under intervjeta tok det likevel tid før dei våga å opne seg om eiga familiehistorie og liknande.

Alle respondentane fortalte at dei ein eller fleire gongar hadde blitt utsette for diskriminering på grunn av sine tyske røter. Dei fleste respondentane hadde oftast opplevd diskriminering i barndommen der andre born eller vaksne hadde tiltala dei med ukvensord. Somme av dei eldre og middelaldrane respondentane hadde opplevd diskriminering i form av avgrensa tilgang til utdanning. Somme respondentantar forklarte diskrimineringa med at i sovjetperioden hadde tyskarane vore ein ytre fiende. Propagandaen hadde ført til at andre folkegrupper i Sovjetunionen hadde eit svært negativt bilet av tyskarar. På 90-talet endra dette seg. Med hjelpesendingar frå Tyskland som spesielt tiltenkt den tyske diasporaen, men også befolkninga elles, fekk russarane i Saratov oblast eit meir positivt syn på tyskarar. Likevel hadde fleire respondentar fått høyre at dei burde reise attende dit dei høyrde heime. Dei med tysk opphav kunne søkje om emigrasjon til Tyskland og respondentane hevda at diskrimineringa kom av at russarar var sjalu fordi det var lettare for diasporaen å reise til Tyskland og få betre økonomiske levekår. Dei fleste respondentane meinte det hadde blitt mindre diskriminering etter at Sovjetunionen vart oppløyst og gradvis mindre utover 90-talet.

²³³ Intervju med respondent 28.11.13

Ein respondent sa at han framleis vart utsett for diskriminering, då ved at han ofte fekk høyre ukvensord knytt til sitt etniske opphav. For denne respondenten var den tyske identiteten ei belastning. Trass i diskrimineringa ville han ikkje leggje skul på den tyske identitet sin. Ingen av dei andre respondentane hevda at dei i dag opplever noka form for diskriminering på grunn av etnisiteten sin. I dag er det for dei aller fleste ikkje lenger ei ulempe å vera tysk, men snarare ein stort fortrinn. Alle respondentane gav på ulike sett uttykk for at det er betre å vere tysk.

Respondentane vart bedne om kort å forklare kva bilete dei hadde av Tyskland og tyskarar. Alle hadde eit veldig positivt syn på Tyskland. Då eg spurde om korleis volgatyskarane skilde seg frå den russiske majoriteten, nemnte mange stereotypiar. Som Hylland Eriksen påpeikar:

(...) Stereotypes are crucial in defining the boundaries of one's own group. They inform the individual of the virtues of his or her own group and the vices of others, and they thereby serve to justify thinking that "I am an X and not an Y".²³⁴

Ved å gi ei gruppe karakteristikkar som er typiske for ei gruppe og ved å gi seg sjølve dei same karakteristikkane, kjenner ein større grad av tilhøyrslle til gruppa. Stereotypiane som volgatyskarane sjølv brukte om tyskarar, då inkludert også seg sjølve var at tyskarar er meir arbeidssame, meir musikalske, punktlege og effektive. Somme av respondentane hevda at tyskarane var betre enn russarar til det meste. Tysk kvalitet vart også trekt fram.

Stereotypiar brukt om andre grupper er ofte av nedsetjande karakter, men dette er ikkje alltid tilfelle. Stereotypiar kan også vera av positive karakter.²³⁵ Basert på samtalar med den russiske befolkninga i Saratov oblast, vil eg hevde at dei også hadde eit svært positivt bilet av dagens Tyskland og den tyske diasporaen. Dette kan naturlegvis påverke dei til å akseptere volgatyskarane som ein av sine eigne. Også russarar nemnte stereotypiske karakteristikkar når dei vart spurte om korleis volgatyskarane skilde seg frå den russiske majoriteten. Russarane som vart spurde framheva til dømes tysk kvalitet og at volgatyskarar var flinke til å arbeide og refererte til bygningar dei tyske nybyggjarane hadde bygd og som framleis hadde god kvalitet. Den viktigaste skilnaden dei nemnte mellom den tyske diasporaen og den russiske majoriteten var namn, då oftast etternamn, men også fornamn. Nokre få russarar såg ingen skilnad på volgatyskarane i forhold til dei sjølve. Russarane såg på volgatyskarane som mindre kulturelt

²³⁴ Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 30

²³⁵ Ibid., 29

særeigne enn dei gjorde sjølve. Dette kan forklarast med at intervjeta med den tyske diasporabefolkninga varte lenger og at spørsmåla vart grundigare gjennomtenkt av respondentane enn i samtalane med russarane. Det er også få volgatyskarar igjen i Saratov oblast, og det kan vere at dei spurde russarane ikkje personleg kjende nokon i den tyske diasporabefolkninga og derfor ikkje kunne nemne nokon skilnader.

For nokre av respondentane er ein tysk identitet korkje ei ressurs eller ei lastning. Nokre respondentar meinte at det å ha kjennskap til to kulturar alltid var ein fordel. Andre påpeika at det å kunne reise til Tyskland var noko positivt. Ein tysk identitet er for mange ein veldig stor ressurs. Å ha slektingar i eit anna land som er økonomisk sterkare enn sitt eige, vart rekna som ein sosial ressurs.

Ein av respondentane påpeika at somme har også ei urealistisk oppfatning av Tyskland og det tyske og i kva grad dette var ein stor ressurs. Han hevda at mange av dei som reiste hadde ei innstilling om at alt var betre i Tyskland, men at dette ikkje var riktig. Tyskland blir sett på som eit paradis. Fokuset er på dei enkeltinga som er betre der enn i Russland, utan at heile biletet blir analysert og vurdert. Denne respondenten understreka betydinga av å bu der ein er og gjere det beste ut av situasjonen same kva. Respondenten var fortvila over talet på unge utdanna menneske som reiste til Tyskland utan garantiar for å få jobb.

Fordi ein diaspora bur utanfor staten, men ”innanfor” folket, vektlegg han ofte den nasjonale identiteten i større grad enn folket innanfor. Nasjonal identitet kan for somme vera ein ressurs, og dermed legg ulike menneske ulik vekt på den. Nettopp fordi den tyske identiteten er meir ein ressurs enn ei lastning kan gjere at mange vil prioritere den.

6.14 Oppsummering

Den tyske diasporabefolkninga i Saratov oblast er godt integrert i det russiske samfunnet. Volgatyskarane har utvikla ein særegen kultur der har dei lånt kulturelle aspekt frå den russiske majoritetskulturen. Kulturelt identifiserer dei seg med det historiske heimlandet og diasporagruppa, og ikkje med det moderne Tyskland. Dei er bevisste på at dei har ein eigen kultur som dei ikkje deler med tyskarar i Tyskland. Deira kulturar har utvikla seg ulikt, likevel deler dei same utgangspunkt og har derfor nokre fellesnemnalar. Dei fleste eldre respondentane og dei i mellomste generasjon hadde sterkest heimlandskjensle til Volga-

området, dei unge såg på Russland som heimlandet sitt. Den tyske diasporaen i Saratov oblast har ein felles kulturell identitet der eit sett av kulturelle særtrekk er særeigne for dette fellesskapet. For å tale om ein felles kulturell identitet må medlemmane av kollektivet vera medvitne på at desse særtrekka er ein praksis i nett dette kollektivet og som gjer at medlemmane har ein felles identitet.

Dei viktigaste kriteria for å kunne hevda at ein har ein tysk kulturell identitet var etnisitet, tilhørysle etter avstamming og at ein er bevisst på det og tilkjennegir det. Andre viktige kulturelle særtrekk for den volgatyske identiteten var felles historiske hendingar, der deportasjonen, arbeidsarmé og spesialbusetnader var dei viktigaste hendingane respondentane nemnte.

Religion var eit skilnadsbærande særtrekk som skil volgatyskarane frå den russiske majoriteten, men religion var ikkje viktig for om ein hørde til diasporafellesskapet grunna at det religiøse fellesskapet igjen var inndelt i protestantar og katolikkar som møttest på ulike arenaer og at dei unge var russiskortodokse. Av den grunn var ikkje religion viktig for å høyre til diasporagruppa og kyrkja var ikkje ein samlingsplass for heile diasporagruppa.

Språk vart også nemnt som eit kriterium for å ha ein tysk identitet. Nokre eldre hugsar framleis dei gamle dialektane. Enkelte unge har lært seg høgtysk på skule, ved institusjonar for høgare utdanning eller gjennom andre kurs. Likevel er det svært få som meistrar tysk. På 90-talet venta mange at det tyske språket igjen skulle få auka bruk, og at ein ville få ein språktipp mot det tyske og at tysk språk igjen skulle nyttast som kvardagsspråk av diasporaen. Det tyske språket har fått eit løft, men det fekk aldri ein omfattande språkleg gjenoppvakning. Framleis lærer mange tysk og det er mogleg å lære tysk gjennom mange og varierte tilbod. Motivasjonen hjå unge for å lære tysk ligg først og fremst i at det mogleggjer immigrasjon til Tyskland, men det opplevast også som ein måte å gjenoppdage røtene sine på.

Dei kulturelle tilboda i Saratov er mangfaldige. Flesteparten av respondentane nytta eitt eller fleire av desse tilboda. Dei kulturelle sentra spelar ein viktig rolle for kor korleis identiteten blir ivaretaken og gir ei sterk samhaldskjensle i diasporagruppa.

7. Politisk lojalitet

Politisk lojalitet er i denne samanhengen forstått som lojalitet til eit politisk avgrensa territorium, ikkje til ein ideologi. Politisk lojalitet kan ofte, men ikkje alltid, koplast til statsborgarskap. Menneske kan vere lojale til ein stat samstundes som dei har ein kulturell identitet som skil seg frå majoriteten, jamfør kapittel 2.4 Nasjonsbygging. Lojaliteten ein minoritet har overfor staten der han held til, kan ikkje takast for gitt på same måte som lojaliteten majoriteten kjenner til staten.²³⁶ Som diaspora har volgatyskarane to alternative politiske lojalitetar. Lojalitet til det eksterne heimlandet, då FT, eller lojalitet til vertslandet, då RF. Politisk lojalitet kan skifte raskare enn kulturell identitet.²³⁷ På same måte som andre identitetar er situasjonsavhengige, er også politisk lojalitet det.

Diasporaorganisasjonar har ofte som mål å pleie relasjonen både med heimlandet og vertslandet.²³⁸ Forholdet mellom heimlandet, vertslandet og diasporaen vil ha innverknad på den politiske lojaliteten til diasporagruppa. På denne måten vil organisering indirekte påverke deira politiske lojalitet. Derfor vil forholdet mellom diasporagruppa, vertslandet og heimlandet bli analysert. Deretter vil dei største politiske organisasjonane som eksisterer nemnast.

7.1 Det triangulære samspelet mellom Russland, Tyskland og den tyske diasporagruppa

Identiteten til volgatyskarane har ikkje fått utvikla seg i eit vakuum, men har blitt påverka av sovjetisk, russisk statleg diskurs og av forholdet mellom RF, FT, og diasporaen. Brubaker sin triangulære samspel-teori om nasjonaliserande nasjonalisme, det eksterne heimlandet og ein nasjonal minoritet kan nyttast på forholdet mellom RF, FT og russlandstyskarane.²³⁹ Relasjonane mellom vertsland, heimland og diaspora kan vere potensielt konfliktfylt, men særleg potensielt konfliktfylt dersom landa er naboland. Tyskland og Russland ligg geografisk langt frå kvarandre, og dette kan ha meverka til å gi eit meir stabilt forholdet mellom dei to landa frå slutten av 1980-talet og fram til i dag.

²³⁶ Kolstø, "The new russian diaspora- an identity of its own?" 16

²³⁷ Ibid., 7

²³⁸ Sheffer, *Diaspora Politics*, 26

²³⁹ Brubaker, *Nationalism reframed*, 57

På slutten av 1980- og første del av 90-talet handla samspelet mellom russlandstyskarane, RF og FT i stor grad om gjenoppretting av ein autonom republikk. I dette underkapittelet bygger eg derfor vidare på 4.2 Sovjetunionen og 4.3 Postsovjet.

Tyske styresmakter tok på seg ansvaret med å forhandle først med Sovjetunionen og deretter med RF om å gjenopprette ein autonom volgatysk republikk.²⁴⁰ Slik synte FT seg i stor grad som eit eksternt nasjonalt heimland. Den volgatyske autonome republikken eksisterte i 23 år, frå 1918 til 1941. Fordi dei var ei etniske gruppe med eige språk, hadde tyskarane ifylgje sovjetisk nasjonalitetspolitikk rett til eige territorium. Volgatyskarane hadde hatt det, men vart fråteke det som fylgje av krigen. Fleire av respondentane meinte at dei framleis har rett på sitt eige territorium, men var usikre på om det lèt seg gjennomføre. Som Tishkov seier, er territorium spesielt viktig for grupper som har opplevd eit kollektivt traume.

The collective experienced trauma gave rise to a special sensitivity toward the territorial issue among repressed groups, and put a special halo around the idea of a homeland.²⁴¹

Somme av respondentane mine meinte at å få attende den autonome republikken ville vere ein kompensasjon for uretten den tyske diasporaen hadde opplevd i Sovjetunionen. Krava ein minoritet har til eigarskap over det dei ser som sitt territorium kan bli sett på som trugande og illegitime av staten.²⁴² RF kunne ikkje avfeie kravet som illegitimt på grunn av press frå det eksterne heimlandet FT og fordi volgatyskarane hadde hatt autonomi tidlegare. For å ikkje komme i konflikt med minoriteten eller FT, valde RF å la prosessen trekke ut i langdrag.

Det mislukka forsøket på å gjenopprette ein autonom republikk ved Volga var eit feila samspel mellom FT, RF og diasporagruppa. I det triangulære samspelet la dei tre partane ulik motivasjon til grunn for handlingane sine, og det gjorde at ein ikkje kom til noko resultat. Russland som nasjonaliserande nasjonalisme ville ikkje gi autonomi til denne gruppa på grunn av dei mange andre etnisitetane som budde i området. FT ynskte ikkje å presse RF for hardt sidan det kunne forhindre forholdet mellom statane. Organisasjonen *Wiedergeburt* hadde monopol på å vere talerøy for russlandtyskarane heilt fram til slutten av 90-talet, og i denne organisasjonen ville fleirtalet ha ein autonom republikk ved breiddene av Volga.²⁴³ Medlemmane av den tyske diasporaen var usamde om kor den autonome republikken skulle

²⁴⁰ Kühl, *Tyskere i Øst*, 402

²⁴¹ Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union*, 170

²⁴² Brubaker, *Nationalism reframed*, 50

²⁴³ Kühl, *Tyskere i Øst*, 334, 345–346

liggje, og heller ikkje alle ynskte at ein tysk autonom republikk skulle opprettast.²⁴⁴ Diasporagruppa var derfor ikkje tilstrekkeleg konsolidert for å få gjennom eit krav om ein autonom republikk.

Det politiske forholdet mellom FT og RF overfor den tyske diasporabefolkninga har vore stabilt. Det tyske utanriksdepartementet og det tyske innanriksdepartementet samarbeider med det russiske ministeriet for regional utvikling i høve til diasporaen for å betre levekåra for diasporaen i RF.²⁴⁵ Samspelet har dei siste åra hatt som mål å minske emigrasjon til FT. Trass eit godt samarbeid mellom RF og FT for å støtte heile regionar der den tyske minoriteten bur tett, har emigrasjonen til FT halde fram.²⁴⁶ Tiår med ei liberal statsborgarskapslovgiving og mangel på bilateralt samarbeid før 1990 er i fylgje Wolff hovudårsaka til at ein ikkje greier å oppretthalde folketalet i dei tyske diasporasamfunna i Russland.²⁴⁷ Eit godt samspel mellom RF og FT har ikkje vore nok for å stogge emigrasjon. For dei personane som har vore villige og hatt sjanse til å emigrere har dette valet vore gunstig.²⁴⁸ Ulike faktorar har påverka grunnane til at mange har emigrert. FT var på 90-talet og er framleis eit økonomisk sterkare land enn RF.

I byrjinga av 90-talet var *push*-faktorar som manglande økonomisk og politisk stabilitet blant dei fremste grunnane til at mange med tysk opphav ynskte å forlate RF. For eliten i diasporagruppa var den manglande retten til kulturell autonomi ein *push*-faktor. Utan autonomi hadde ein dårlagare grunnlag for å vare på kulturen sin. Dei mest ressurssterke valde å reise, og det førte til at eliten vart redusert. Diasporaeliten hadde til ein viss grad greidd å skape kaskaderingar mot ei nasjonal gjenoppvakning ved at mange på 90-talet vart meir medvitne på den tyske identiteten. At så mange flytta gjorde at dei tyske samfunna i RF vart mindre kompakte. Fellesskapskjensla ein hadde vart gradvis redusert. Leiarane og dei mest ressurssterke reiste, og dei som vart att følte seg isolerte. Dette påverka identiteten deira. At så mange var villige til å reise har gitt eit inntrykk av at RF var eit land utan framtidssikter for russlandstyskarane.

²⁴⁴ Ibid., 436–437

²⁴⁵ Auswärtiges Amt, “Beziehungen zu Deutschland”, oppdatert 03.14, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/RussischeFoederat/Bilateral_node.html#doc336004bodyText_5 (oppøkt 4.4.14)

²⁴⁶ Stefan Wolff, “Germany and German Minorities in Europe”, (University of Birmingham. November 2003), 9 <http://www.stefanwolff.com/files/Germany%20and%20German%20Minorities%20in%20Europe.pdf> (oppøkt 3.4.14)

²⁴⁷ Ibid., 16

²⁴⁸ Ibid.

Tre respondentar hadde byrja prosessen med å emigrere til FT. Så langt hadde dei ikkje søkt, men dei tok språkkurs og hadde førebudde naudsynte dokument. Dei var budde på å reise frå familie og venner for å byrje eit nytt liv i eit anna land. Dei nemnte manglande framtidsutsikter for å ta vare på ein tysk identitet og manglande økonomiske framtidsutsikter i RF, samt eit ynske om å leve blant sine ”eigne” som årsaker til at dei ville reise. Sjølv om RF har vore eit fritt og ope land i over 20 år, er det framleis dårleg kjennskap til situasjonen i FT blant mange. Kontakt med FT er framleis avgrensa for mange på grunn av lange avstandar og høge reisekostnader. To av respondentane som ynskte å emigrere hadde vore der éin gong. Den tredje respondenten hadde aldri vore i FT. For desse tre var økonomiske framtidsutsikter og å ta vare på den kulturelle identiteten deira viktigare enn politisk lojalitet.

Utreiseårsakene har endra seg, og på 2000-talet vart familieattforening hovudgrunn.²⁴⁹ Mange har reist til FT, og fleire ynskjer framleis å flytte etter. I dag er den politiske og økonomiske situasjonen i RF langt meir stabil enn på 90-talet. Etter kvart som forholda i RF stabiliserte seg har *push*-faktorane vorte svakare, medan *pull*-faktorane vart viktigare som årsaker til emigrasjon. *Pull*-faktorane er framleis dei same for å reise til FT. Mange ser på den høgre levestandarden i FT som stor motivasjon for å reise ut. Også sjansen før høgare utdanning blir vurdert som betre i FT enn i RF. Dei som har oppnådd mykje i RF har i dag færre incentivar for å reise. FT vart av respondentane sett på som eit politisk og kulturelt meir velutvikla land enn RF. Ingen av respondentane kunne nemne negative trekk ved FT. FT har også arbeidsløyse og andre sosiale problem, men nesten alle respondentane meinte at desse problema var minimale samanlikna med utfordringane ein har i RF.

Fleire av respondentane sa at dei kanskje ville komme til å emigrere ved eit seinare høve og nemnte pensjonsordningar som ein *pull*-faktor. Det å kunne reise til FT påverkar identiteten positivt, ein har noko å falle attende på. To av respondentane svarte at dei tidlegare hadde hatt planar om å emigrere til FT, men den eine hadde endra avgjerd fordi at utan språkkunnskapar ville ikkje tilværet bli enkelt. Dersom ein ikkje kunne kommunisere med andre, ville det gi ei kjensle av å vera framand i Tyskland. For dei som ynskte å reise, men som ikkje får løyve, hadde avslaget ein negativ påverknad på den politiske lojaliteten. Ein respondent hadde tidlegare søkt om migrasjonsløyve og fått avslag. Respondenten følte at den tyske stat ikkje tok ansvar for nasjonsmedlemmane og at statsborgarskapslovgivinga berre i selektiv grad vart følgd.

²⁴⁹ Smirnova, ”Современное состояние идентичности, языка и культуры немцев России”, 196

Etter at debatten om ein ny autonom republikk stilna, har FT framleis opptrødd som eit eksternt nasjonaliserande heimland, men i mindre grad enn tidlegare. Modellen til Brubaker var truleg meir gyldig tidlegare enn den har i dag. Han kategoriserer FT som eit stabilt, eksternt nasjonaliserande heimland fordi diasporaen er garantert immigrasjon og statsborgarskap og rett til fri utreise frå dei tidlegare sovjetrepublikkane.²⁵⁰ Samstundes peikar han også på at det å kunne immigrere til FT gjer at ein mest truleg ville komme til å sjå slutten på tyskætta nærvær i Aust-Europa etter fleire hundre år. FT si innstramming av emigrasjonslovgivinga frå 1996 med testing av språkkunnskapar og tysk tilhøyrslse gjorde at talet på emigrantar gjekk ned. Mange ynskte heller ikkje å emigrere, og det finst framleis ein tysk diaspora i RF, men som geografisk er veldig spreidd.

I dag er ikkje autonomi lenger eit krav blant volgatyskarane. Det verkar stadig mindre sannsynleg at dei nokon gong vil få det. Likevel finst det enkelte eldsjeler som trur på det endå. Ein respondent var framleis positivt innstilt til ein autonom republikk ved Volga. Då ikkje med dei gamle grensene, men med eit mindre territorium. Denne respondenten meinte at dersom den tyske kulturen og den tyske identiteten ved Volga skulle kunne bli tatt vare på, er ein autonom republikk naudsynt. Dei andre respondentane har i dag inga tru på at ein ny tysk autonom republikk kom til å bli oppretta ved Volga. Fleire gav uttrykk for at autonomi ville vere å føretrekkje, men at det ville vere vanskeleg å gjennomføre og refererte til motstanden på 90-talet. Enkelte hadde flytta til Volga-området fordi dei var positivt innstilte til at her ville ein få sjølvstende. Andre følte at sidan andre etniske grupper i RF hadde fått eit autonomt territorium, har også volgatyskarane rett på det. Enkelte eldre respondentar meinte at fordi dei ikkje hadde blitt gitt attende territoriet, var ikkje den russiske staten lojal mot dei. For dei eldre er manglande autonomi med på å svekkje deira politiske lojalitet til RF. For dei andre var autonomispørsmålet mindre eller ikkje viktig.

7.2 Forholdet mellom diasporaen og det eksterne heimlandet

Diasporaen blir påverka av den økonomiske utviklinga og det politiske klima i heimlandet. Den tyske diasporaen i RF har ingen sterk posisjon i og med at heimlandet ikkje er avhengig av ressursane til diasporaen. Tvert i mot mottar diasporaen økonomisk støtte frå FT. Store finanzielle bidrag blir gitt for å støtte ulike prosjekt med mål om å auke levestandarden og gi

²⁵⁰ Brubaker, *Nationalism reframed*, 57

bistand til russlandstyskarane. Frå tysk side blir det satsa på diplomati og finansielle bidrag også i Saratov oblast. Eit tysk konsulat vart oppretta i Saratov i 1994 med formål å ta i mot søknader om emigrasjon som primæroppgåve. Konsulatet vart lagt ned i juni 2004.²⁵¹ I dag er konsulatet erstatta med eit visumsenter som skal ta i mot visumsøknader.

Årsaka til den økonomiske støtta til desse områda er at FT ikkje ønskjer stor tilflytting på grunn av store kostnadar og plassmangel. FT prøver å avgrense innvandringa ved å stramme inn statsborgarskapslovgivinga og å støtte økonomisk regionar i RF der diasporaen bur. Ved å investere store pengesummar i område i RF der den tyske diasporaen bur meir kompakt, skapar det ei oppfatning i diasporaen av at FT har ansvar for å hjelpe russlandstyskarane. Det er ikkje realistisk å tru at den tyske diasporaen i RF vil overleve som ei etnisk-kulturell gruppe til tross for diplomatisk og økonomisk innsats frå tyske side for å forbetre situasjonen for denne minoritetten, meiner Stefan Wolff.²⁵² Wolff har eit godt poeng sidan assimileringa har gått svært langt og vil den nok vere vanskeleg å snu.

Fleire respondentar uttrykte forventning om at FT skal halde fram med økonomisk støtte så lenge russlandtyskarar bur i RF fordi dei er tyske. Andre respondentar var samstundes svært takksame for alt FT hadde gjort for diasporaen. Ein av respondentane hadde tidlegare fått gratis helsehjelp ved sjukdom i barndommen gjennom eit tysk prosjekt. Det kulturelle senteret i Engels hadde fått fleire bidrag frå FT, og utan tysk støtte ville ressursane til det kulturelle senteret vore langt meir avgrensa. Ein respondent forklarte at for alt det dei hadde der, kunne dei takke FT og tyske organisasjonar.

I tysk media er det i dag langt mindre interesse for russlandstyskarane enn tidlegare.²⁵³ Jo mindre interessert heimlandet er i diasporaen, jo lågare prioritet vil diasporaen gi ein tysk identitetet.²⁵⁴ Den delen av diasporaen som har tilstrekkeleg tyskkunnskapar til å fylgje med i tyske media, vil oppfatte den minka interessa for russlandstyskarane. Berre tre av respondentane las regelmessig nyhende i tyske media. Dei som ikkje har nok språkkunnskapar til å halde seg orienterte i tysk media, vil ikkje registrere dette og framleis sjå på FT som eit eksternt heimland og halde fram med å prioritere den tyske identiteten. Å

²⁵¹ Russland-Aktuell, "Deutsche Konsulat in Saratow wird geschlossen", 10.10.2003. http://www.aktuell.ru/russland/politik/deutsches_konsulat_in_saratow_wird_geschlossen_1881.html (oppsøkt 4.4.14)

²⁵² Wolff, "Germany and German Minorities in Europe", 15

²⁵³ Intervju med Martin Josefus

²⁵⁴ Kolstø, "The new russian diaspora- an identity of its own?" 17

oppfatte den minkande interessa kan vere med å svekkje den politiske lojaliteten til FT og styrke lojaliteten til RF.

Dei russlandstyskarane som reiser ut kan på den eine sida bli integrerte i FT og få fulle juridiske rettar og bli likeverdige borgarar. På den andre sida kan mange risikera å bli ståande utanfor det tyske fellesskapet. Det er ikkje nok å kjenne seg som ein del av nasjonen ettersom nasjonen har ein viss eksklusivitet. For å vere ein del av nasjonen må ein også bli godteken av dei andre nasjonsmedlemmane. Mange tyskarar i FT ser på russlandstyskarane som russarar (som nemnt i 4.5 Utvandring til Tyskland). Den tyske diasporaen har ein eigen identitet der dei har lånt moment frå russisk kultur og sit inne med ei historie og kollektive opplevingar frå Sovjetunionen som dei ikkje deler med tyskarar i FT.

Ein respondent svarte at heimlandet hans var Tyskland sjølv om han aldri hadde vore der. Det russiske ordet *rodina*, moderland, heimland eller fødestad, er som oftast forstått som kulturelt (sjå avsnitt i kulturell identitet 5.7), men kan også ha politiske konnotasjoner. Ordet *rodina* stammar frå ordet rod (род) som opprinnelig betyr ætt eller slekt.²⁵⁵ For denne respondenten var moderlandet ein politisk eining. Han oppfatta Tyskland som heimlandet sitt fordi han såg seg som ein del av den tyske nasjonen, og det er der ”folket hans” bur.

For somme er tilhørsle og røter viktig også for lojaliteten. Tre respondentar svarte at dersom det hadde oppstått ein potensiell konflikt mellom RF og FT, ville dei støtta FT, men poengterte likevel at dette var avhengig av situasjonen. Dei som svarte at dei ville ha valt FT framfor RF, svarte at dei ikkje hadde kjennskap til tysk politikk, men at dei måtte velje Tyskland fordi dei høyrd til den tyske nasjonen. To av desse sa at dei samstundes følte lojalitet til RF.

7.3 Forholdet mellom diasporaen og vertslandet

Vertslandet har ført ulike politikk overfor russlandstyskarane, og dette har naturlegvis påverka forholdet mellom dei. Assimilering, både tvungen og frivillig, førekom i Sovjetunionen. Tvungen assimilering fungerer ofte mot sin hensikt.²⁵⁶ I Sovjetunionen vart

²⁵⁵ Berkov, *Stor russisk-norsk ordbok*, s.v ”род”

²⁵⁶ Connor, *Ethnonationalism*, 139

russlandstyskarane aldri fullstendig assimilerte til majoritetskulturen. Det vart tydeleg på slutten av 80-talet då tysk identitet vart viktigare for diasporaen enn nokon gong før.

I kva grad etno-nasjonal identitet skulle samanfalle med statsborgarskap var sentralt eit sentralt spørsmål etter oppløysinga av Sovjetunionen.²⁵⁷ Dette spørsmålet er ein framleis oppteken av i RF. Kven høyrer til staten? Mange veit ikkje. RF har ført ulike nasjonsbyggeprosjekt, der ingen av dei har blitt suksessfullt implementert og greidd å skape ein klar nasjonal identitet. Vladimir Putin har uttalt at den russiske nasjonen skal vera ein nasjon for alle dei ulike folkeslaga på territoriet. I sin kronikk i *Nezavisimaja gazeta* nemnte Putin russlandstyskarane eksplisitt og omtalte dei som ein del av det russiske folket.²⁵⁸ Den russiske nasjonale identiteten kan derfor seiast å vere inkluderande for russlandtyskarane. Volgatyskarane i Saratov oblast oppfattar framleis nasjonen som etnisk og at ein gjennom blodet automatisk høyrer til nasjonen slik den vart definert i sovjetisk terminologi. Ei etnisk forståing av nasjonen er for dei fleste medlemmane av den tyske diasporabefolkninga ikkje problematisk på den måten at dei aller fleste er etterkommarar av tysk-russiske foreldre, og derfor kan kjenne tilhørysle til begge nasjonar. Dei som ynskjer fullstendig assimilering oppnår dette utan å risikera at dei ikkje bli godtekne som ein del av den russiske befolkninga ettersom dei aller fleste kan flytande russisk, har god kjennskap til russisk kultur. Dei har ikkje ytre trekk som skil dei frå den russiske majoritetsbefolkninga og det vil gjere det enklare å bli godtatt av dei andre nasjonsmedlemmane. Alle medlemmane av diasporagruppa i RF har russisk statsborgarskap.

I RF har politikken overfor den tyske diasporaen vore av ein meir inkluderande karakter enn den sovjetiske. Graham Smith gjer eit poeng av at dersom ingen territorial autonomi vil bli gitt desse russlandstyskarane, vil det føre til assimilering inn i russisk kultur og at identiteten deira vil gå tapt.²⁵⁹ I dei tyske distrikta i Azovo og Altaj fekk den tyske minoriteten kulturell og territorial autonomi med sjølvstyre.²⁶⁰ Volgatyskarane har ikkje fått autonomi trass i den opphavlege avtalen frå november 1991 om at ein autonom republikk skulle gjenreisast ved Volga. Denne vart som nemnt ikkje overheldt.

²⁵⁷ Brubaker, *Nationalism reframed*, 43

²⁵⁸ Putin, Vladimir ”Россия: национальный вопрос”, i *Nezavisimaja Gazeta* 23.1.2012 http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html (oppsøkt 29.3.14)

²⁵⁹ Graham Smith, *The Nationalities Question in the Post-Soviet States*, Edited by Graham Smith. 2 edition, (London: Longman Group United Limited, 1996), 475

²⁶⁰ Kühl, *Tyskere i Øst*, 418

RF har i lovverket ulike lover for å sikre tilhøvet for diasporaen. Den føderale lova om ”nasjonal-kulturell autonomi” fra 2002 med endringar frå 2013 gir minoritetar på territoriet til RF rett til å organisere seg for å løyse spørsmål om korleis ta vare på identiteten sin, utvikle språket samt å fremje utdanning og nasjonal kultur.²⁶¹ Desse organisasjonane blir registrerte og er offentlege. Den tyske diasporaen kan praktisere tysk språk og sin kultur, men som alle andre minoritetar er dei nøydde til å lære russisk og ha kjennskap til russisk kultur. RF har ulike program direkte retta mot den tyske minoriteten for å støtte kultur, økonomi og andre sosiale behov. Desse programma vart i svært liten grad oppfylt i perioden 1997–2006.²⁶² Ineffektivitet var viktigaste årsak.

Programmet ”Det føderale målprogrammet for sosialøkonomisk og etno-kulturell utvikling for russlandstyskarane 2008–2012” har som viktigaste mål å byggje bustadar, å sørge for infrastruktur, å byggje skular og kulturelle senter, å realisere andre etnokulturelle prosjekt og å auke deltaking av unge i desse prosjekta for russlandstyskarane i områder der den tyske minoriteten bur tett.²⁶³ Saratov oblast vart inkludert i programmet og blir rekna som eit område der den tyske minoriteten bur kompakt. Programmet fekk løyvd 1,448 milliardar rublar for perioden 2008–2012.²⁶⁴ I Saratov oblast vart det i 2009 bygd fem bustadsblokker med 18 leilegheitar i kvar.²⁶⁵ I Engels vart det kulturelle senteret restaurert i 2009. Det vart i tillegg til barne- og ungdomsarbeid også gitt støtte til andre sosialt viktige arrangement for auke samhaldskjensla blant volgatyskarane. I 2010 vart det bygd sju blokker med 18 bustadseiningar i kvar i byen Krasnyj Kut i Saratov oblast.²⁶⁶

I det russiske lovverket står Lov om rehabilitering av offer for politisk undertrykking frå 1991 med endringar frå 2011. Personar som i sovjetperioden opplevde politisk undertrykking, mista livet eller opplevde fridomstap i form statsborgarskapinndragning,

²⁶¹ KonsulantPljus, ”федеральный закон о национально культурной автономии”, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=148832> (oppssøkt 5.4.14)

²⁶² Hugo Wormsbecher, ”Russlanddeutsche: Wolgarepublik dank Putin?” i *Russland-Aktuell*, 16.03.2006 http://www.aktuell.ru/russland/kommentar/russlanddeutsche_wolgarepublik_dank_putin_270.html (oppssøkt 4.4.14)

²⁶³ KonsulantPljus, ”Постановление Правительства РФ от 05.03.2008 N 142 (ред. от 03.11.2012) "О федеральной целевой программе "Социально-экономическое и этнокультурное развитие российских немцев на 2008 - 2012 годы"", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_137559/?frame=1 (oppssøkt 5.4.14)

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Ministerstvo ekonomitsjeskogo razvitiya Rossijskoj Federatsii, ”Федеральная целевая программа: Социально-экономическое и этнокультурное развитие российских немцев на 2008-2012 годы” 9.3.2010 http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/econreg/investproject/doc20100309_07

(oppssøkt 3.4.14)

²⁶⁶ Ibid.

deportasjon, opphold i spesialbusetnad, tvangsarbeid med begrensa fridom eller liknande grunna av blant anna nasjonalitet, søkje om rehabilitering.²⁶⁷ Offeret sjølv, etterkommarar eller offentlege organisasjonar kan søkje om rehabilitering. Personen som har fått rehabilitering eller etterkommarane hans får eit dokument som stadfestar avgjerdsbla. I lokal presse blir det også regelmessig kunngjort personar som har blitt rehabiliterete. Ved rehabilitering får vedkommande personar eller etterkommarane utbetalt kompensasjon.²⁶⁸ Ein respondent fortalte korleis bestefaren under andre verdskrig hadde blitt arrestert for å spreie tysk propaganda og seinare avretta. Familien hadde først i 2003 klart å få han rehabilert og fjerne desse skuldingane som hadde vist seg å vere falske.²⁶⁹

Dersom retten samtykkjer i at den rehabiliterete personen tapte sin eigedom som resultat av politisk undertrykking, kan den rehabiliterete, etterkommarar eller andre slektningar søkje om kompensasjon gjennom lova for rehabilitering for politisk undertrykking. Den rehabiliterete personen kan då få tildelt den tidlegare bustaden eller få ein liknande i bustad i området der han før han vart utsett for undertrykking. Etterkommarane eller andre slektningar kan også få attende eigedom dersom dei kan prove at dei budde saman med den rehabiliterete før han vart utsett for politisk undertrykking.²⁷⁰ Respondentane i Marks kjende til fleire som hadde forsøkt å få attende eigedom som hadde blitt konfiskert i samband med deportasjonen. Ein respondent hadde på vegne av ein slektning forsøkt å få kompansasjon for tapt eigedom. Prosessen kravde mange ulike dokument, utgifter og tid. Når ein endelig fekk kompensasjonen på nokre få tusen rublar, stod det ifylge respondentane mine, ikkje i samsvar med kostnadane knytt til prosessen eller verdien på bustaden. I fylge ”Lova om rehabilitering om undertrykte folkegrupper” frå 1991 med endringar frå 1993 får personane som vart deporterte og som hadde budd i spesialbusetningar høgare pensjon.²⁷¹ Desse ulike lovane skal sikre tilhøva for diasporaen og gi kompensasjon for tidlegare urett kan vere med på å styrke deira politiske lojalitet til RF.

²⁶⁷ KonsulantPljus, ”Закон РФ от 18.10.1991 N 1761-1 (ред. от 30.11.2011) О реабилитации жертв политических репрессий” http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_122496/ (oppsøkt 5.4.14)

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Intervju respondent Saratov 29.11.13

²⁷⁰ KonsulantPljus, ”Закон РФ от 18.10.1991 N 1761-1 (ред. от 30.11.2011) ”О реабилитации жертв политических репрессий”

²⁷¹ KonsulantPljus, ”Закон о реабилитации репрессированных народов (в ред. Закона РФ от 01.07.93 N 5303-1)” <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=4434> (oppsøkt 5.4.14)

Den tyske minoriteten er for liten og for spreidd til å øve monaleg påverknad på politikken vertslandet. Vertslandet er i dag vennleg innstilt til diasporaen. Dei har i dag rett til å organisere seg, rett til kontakt med det eksterne heimlandet, og dei har reisefridom.

Haldninga til diasporaen overfor vertslandet er meir kompleks. Somme eldre såg på RF som ei fortseting av Sovjetunionen og dermed er staten ansvarleg for å gi oppreising for tidlegare urett. Nokre av dei eldre respondentar var fortvilte over at dei ikkje automatisk hadde fått kompensasjon for tapt eigedom i samband med deportasjonen. Dei meinte at RF hadde ansvar å gi russlandstyskarane ein verdig kompensasjon for dette. Andre ynskte ikkje snakke om lojalitet. Fleire av respondentane uttalte at dei ikkje hadde tilstrekkeleg kjennskap til politikk til å kunne uttale seg om korleis dei meiner RF opptrer i høve til minoriteten. Alle respondentane svarte at dei følte seg som likeverdige borgarar av RF på lik linje med den russiske majoriteten eller andre minoritetar. Dei fleste gav på ulike vis uttrykk for at dei var stolte av å vere borgar av RF. På enkelte område var respondentane usamde i korleis den russiske stat vert styrd. Dei yngre respondentane og respondentane i mellomste generasjon sa at Russland var landet deira fordi det var her dei budde og derfor var dei lojale mot Russland. Det var altså eit skilje mellom generasjonane for kor sterkt lojalitet dei kjende til RF.

Idrett kan vere viktig i nasjonal identitet og kan vere ein indikator på politisk lojalitet. Sport har stor symbolverd fordi utøvarane representerer nasjonen og brukar flagget som er eit symbol på nasjonen. Ved å bruke symbol som flagg og nasjonalsong, blir den nasjonale identiteten styrka ved at medlemmane av nasjonen kjenner tilhørsle og at dei har ein felles identitet.²⁷² Respondentane vart spurde om kven dei heia på i fotball og ishockey-kampar dersom Russland og Tyskland spelte mot kvarandre. Berre to respondentar svarte at dei då ville ha heia på Tyskland, medan resten ville heia på Russland. Utifra sport kan ein seie at dei fleste hadde sterkare politisk lojalitet til RF enn til FT.

7.4 Organisering av russlandstyskarane

I RF eksisterer det mange organisasjonar som representerer den tyske diasporabefolkinga innan mange ulike sfærar som politikk, økonomi, kultur språk osv. Talet på organisasjonar har blitt redusert dei siste 20 åra.²⁷³ Betring av den økonomisk situasjonen og sosiale posisjonen

²⁷² A. Smith, *National Identity*, 16–17

²⁷³ Intervju Arkadij German 27.11.13

kan vere årsak til nedgang i tyske diasporaorganisasjonar. Mange ser ikkje behov for å oppnå betre omstende eller å få styrka sine rettar. I kva grad dei ulike organisasjonane er politiske, varierer. Dei fleste politiske organisasjonane er også samstundes kulturelle.

I 2011 eksisterte det i fylgje Henrik Martens, president i organisasjonen for føderal nasjonal-kulturell autonomi for russlandtyskarane, omlag 450 ulike tysk-russiske organisasjonar i RF.²⁷⁴ Dei største politiske organisasjonane opererer ofte ikkje med medlemstal, men tek på seg ansvaret å representere alle i det tyske diasporafellesskapet i RF.

7.4.1 Ulike politiske organisasjonar

Den største politiske organisasjonen for russlandstyskarar i Russland er *Federalnaja natsionalno-kulturnaja avtonomija rossijskikh nemtsev*, som er ein offentleg føderal organisasjon som arbeidar for kulturell autonomi til russlandstyskarane. Han har hovudkontor i Moskva og avdelingar i andre område i RF. Organisasjonen sitt fremste mål er å gjenopprette ein autonom republikk ved Volga fordi, ifylgje organisasjonen, Den volgatyske autonome republikken er eit symbol på tysk nærvær i RF og er derfor viktig for identiteten til russlandstyskarane. Derfor er det viktig at han gjenopprettast fordi utan eit nasjonalt territorium kjenner ikkje russlandstyskarane seg rehabilert. Organisasjonen støttar også medlemmane sine og deira interesser vis-á-vis føderale, regionale og lokale styresmakter. Han samarbeider med statlege organisasjonar og institusjonar i sivilsamfunnet i RF. Han jobbar også for å styrke den rettslege statusen til den tyske diasporaen med rehabilitering, og for å lette visumordningane for russlandstyskarar som ynskjer å reise til FT, samt rådgiving for russlandstyskarane.²⁷⁵ Organisasjonen har representasjon i Saratov, men har ikkje heimesider eller anna informasjon på Internett, og organisasjonen er truleg passiv i Saratov.

Ein annan organisasjon er *Mezjdunarodnyj sojuz nemetskoy kultury*, som kan omsetjast til Internasjonal union for tysk kultur. Unionens viktigaste mål er å fremje tysk kultur, identitet og samhaldskjensle for russlandstyskarane og å auke samarbeidet på tvers av dei ulike russlandstyske organisasjonane og dei ulike kulturelle sentra. Dei organiserer festivalar, tyske dagar, utstillingar av historisk materiale og kunst, leier seminar, vitskaplege

²⁷⁴ Natalja Sjvabauer, "В Екатеринбурге представители немецкой диаспоры провели фестиваль", i *Rossijskaja Gazeta*, 13.11.2011, <http://www.rg.ru/2011/11/13/reg-urfo/nemci.html> (oppsøkt 4.4.14)

²⁷⁵ RusDeutsch, "Федеральная национально-культурная автономия российских немцев (ФНКА РН)", <http://www.rusdeutsch.ru/?menu00=1&menu=21> (oppsøkt 4.4.14)

konferansar, gir ut bøker om russlandstyskarane s historie, kultur, og publiserer aviser og tidsskrifter.²⁷⁶ Dei ynskjer også å styrke sjølvstyre i dei ulike diasporaorganisasjonane og å auke samarbeid mellom RF, FT og andre russiske og internasjonale organisasjonar. I tillegg til det kulturelle arbeidet er det grunn til å definere denne organisasjonen som politisk fordi han arbeider for samarbeid organisasjonane mellom.

Landsmannschaft der Deutschen aus Russland (LMDR), som kan omsetjast til *Landsforeininga for tyskarar frå Russland*, er ein representasjons-organisasjon hovudsakleg for alle russlandstyskarar som bur i Forbundsrepublikken Tyskland, men er også ein hjelpeorganisasjon og ei kulturforeining for russlandstyskarar verda over.²⁷⁷ Organisasjonen talar på vegner av russlandstyskarar som framleis bur i dei tidlegare sovjetrepublikkane ettersom dei meiner dei er nekta nasjonal representasjon i desse landa. LMDR prøver å fremje interessene til den tyske minoriteten i det tidlegare Sovjetunionen, då spesielt rett til fri utreise, religionsfridom, rett til bruk av det tyske språket, kulturell autonomi og oppreising for deportasjonen i 1941 og seinare urett.²⁷⁸

Den tyske minoriteten har framleis politiske leiarar på føderalt nivå, men manglar lokale eller regionale leiarar. Politisk ville det vore lettare å ha færre organisasjonar som representerte heile den tyske diasporabefolkninga i Russland. Færre og sterke organisasjonar på føderalt nivå vil lettare kunne få gjennomslag for krav og forslag ved å representer alle. Likevel er det store variasjonar innan diasporagruppa ettersom kulturelle identitetar varierer mellom dei ulike geografiske områda diasporamedlemmane bur. Store kulturelle skilnadar gjer det vanskeleg med etnisk konsolidering og politisk mobilisering. Mindre støtte frå dei ulike politiske institusjonane har ført til færre organisasjonar.²⁷⁹

Mine respondentar såg på diasporaorganisasjonane som viktige for kollektivet, men ingen av dei var medlemmar i politiske diasporaorganisasjonar. Enkelte av dei meinte dei ikkje hadde føresetnad til å delta i slike organisasjonar, andre peika på mangel på tid, nokre svarte at dei fleste organisasjonane held til i Moskva, og avstanden dit var for lang. Respondentane gav uttrykk for ein manglande politisk vilje til å organisere seg fordi mange

²⁷⁶ RusDeutsch, "Международный союз немецкой культуры", (utan dato) <http://www.rusdeutsch.ru/?menu=6&z=1&level2=> (oppesøkt 4.4.14)

²⁷⁷ LMDR si heimeside, "Ziele", (utan dato) <http://lmdr.de/bundesverband/ziele/> (oppesøkt 4.4.14)

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Intervju Arkadij German 27.11.13

ser på autonomi som uoppnåeleg. Fleire svarte at omstenda slik dei var, var gode og at dei derfor ikkje hadde behov for å vere medlem i nokon organisasjon.

7.5 Strategien og fokuset til diasporagruppa

Sjølv om den tyske diasporaen utgjer ein liten del av den totale befolkninga i RF, ser ein at diasporagruppa ikkje har forsvunne. Den tyske diasporagruppa i RF har derimot endra storleik og fokus.

I sovjetperioden førte dei fleste i diasporagruppa ein assimileringstrategi. Mange ynskte å assimilerast inn i det russiske og å skjule sitt tysketniske opphav då det avgrensa mobiliteten deira på arbeidsmarknaden og den sosiale posisjonen. Diasporaen var i stor grad assimilert. Frå slutten av 80-talet førte diasporagruppa ein autonomistrategi med mål om å opprette kulturell og politisk autonomi. Utover 90-talet organiserte gruppa seg politisk i større grad på grunn av dei endra samfunnsmessige forholda. Fokuset til gruppa var først og fremst politisk og gruppa syntet seg meir konsolidert enn ho gjer i dag. I dag er gruppa meir opptatt av å halde på den kulturelle identiteten sin. Den historiske arven og vernet av kultur var viktigaste prioriteten for den tyske diasporaen i Saratov oblast. I *corporatist-strategi* er målet ein stabil kontakt med heimlandet, vern av etno-nasjonale identitet, organisering av medlemmane, samt ein organisasjon med formell status vis-á-vis vertslandet sitt juridiske og politiske system. I dag kan den tyske minoriteten ha kontakt med Tyskland, og organisasjonen for nasjonal-kulturell autonomi har formell status som diasporaorganisasjon. Det finst også fleire organisasjoner som skal sikre at deira identitet blir teken i vare. Tilhøva ligg til rette for at gruppa kan føre ein *corporatist-strategi*. I Saratov hadde diasporaen låg grad av organisering, og kontakt med heimlandet går hovudsakleg gjennom private kanalar. I integreringsstrategi er målet å bli akseptert av majoriteten, og med anerkjenning av deira gruppe. Dette har diasporagruppa oppnådd i Saratov oblast.

7.6 Oppsummering

Politisk lojalitet er situasjonsavhengig og kan skifte raskare enn kulturelle identitetar. Etter oppløysinga av Sovjetunionen brukte tyske styresmakter diplomati og auka økonomisk støtte

til Russland for å gjere tilhøva for russlandstyskarane betre. Trekantforholdet mellom RF, FT og diasporaen har vore stabilt.

Den tyske diasporaen i Saratov oblast er i dag godt integrerte. I dag har dei like rettar på lik linje med andre etniske grupper. At den autonome republikken aldri vart gjenopprettet, blir framleis oppfatta som illojalt frå staten av enkelte. At den autonome republikken aldri vart reetablert, førte til at gruppa vart kraftig redusert grunna emigrasjon til FT. Den store emigrasjonen påverka i stor grad identiteten til dei som vart att. Dei følte seg isolerte, og det uttrykte at RF og Volga-regionen var utan framtidsutsikter for den tyske diasporaen.

Emigrasjonen heldt fram av ulike årsaker som økonomisk motivasjon, ynske om å ta vare på språk og kultur og familieattforeining. For mange er den tyske identiteten framleis ein sterk ressurs på den måten at dei har noko å falle attende på. For dei i diasporagruppa som hadde fått avslag på emigrasjon, var dette svært sårt og avslaga blir sett på som eit svik frå FTs side.

I det russiske lovverket har RF prøvd å sikre politisk lojalitet frå den tyske minoriteten ved å gi dei rett til å organisere seg og ved å gi kompensasjon for tidlegare urett.

Blant respondentane mine tyder mykje på at dei fleste har politisk lojalitet til RF forutan tre som sa dei var lojale til FT, og der to av dei var dobbelt lojale. Lojaliteten til desse to var situasjonsavhengig. Nokon av dei eldre respondentane hadde svak politisk lojalitet til Russland. For dei representerte ikkje RF eit nytt regime, men ein forlenging av det gamle med ein diskriminerande politikk overfor tyskarane fordi dei korkje hadde blitt gitt autonomi eller tilstrekkeleg økonomisk oppreising. Diasporaen har i RF høve til å fylgje ein *corporatist*-strategi. Manglande politisk organisering i blant mine respondentar viser at gruppa her har vald ein integreringsstrategi. Fokuset til diasporagruppa har gått frå å i stor grad vera politisk til å verta hovudsakleg vere kulturelt. Fleire respondentar svarte at forholda slik dei var, var gode og at dei derfor ikkje hadde behov for å organisere seg.

8. Konklusjon

I denne oppgåva har eg undersøkt den nasjonale identiteten til volgatyskarane i dagens Russland. I dette kapittelet vil eg summere opp funna mine og analysere funna med bruk av teoriane eg har nytta.

Volgatyskarane kom til Det russiske imperiet som arbeidrarar og vart ein arbeidsdiaspora. På tidspunktet dei utvandra hadde ein endå ikkje fått ein felles nasjonal identitet i det som i dag er Tyskland. Gjennom fleire hundreår med svært avgrensa kontakt med Tyskland har volgatyskarane teke opp moment frå russisk kultur i sin kulturelle identitet, men samstundes klart å halde på dei tyske tradisjonane sine i større eller mindre grad. I Sovjetunionen vart det sett i verk tiltak for å assimilere den tyske minoriteten. Under andre verdskrig var dei kollektivt utsette for traume. Desse kollektivt opplevde truama vart ein viktig del av deira identitet og det er derfor grunnlag for å omtale dei som ein offerdiaspora. Dei er i dag ein diaspora med statstilknytning fordi deira etniske gruppe utgjer majoriteten i den tyske staten. Fordi det å vere tyskar var stigmatisert, og fordi det avgrensa tilgang til høgare utdanning og betre jobbar ynskja mange å assimilerast. Det føregjekk det som Laitin kalla konkurransedriven assimilering. Diasporagruppa prioriterte ein assimilatingsstrategi. Volgatyskarane vart aldri fullstendig assimilerte inn i befolkninga elles, men grensene mellom den volgatyske minoriteten, den russiske majoriteten og andre folkegrupper i området der dei bur, har blitt mindre tydelege. Med oppløysinga av Sovjetunionen vart tilhøva i Russland på 90-talet var prega av økonomisk uvisse. Mange emigrerte for å få betre økonomiske kår. På slutten av 1980- og byrjinga av 90-talet fann det stad ein nasjonal gjenoppvakning der fleire vart meir bevisste sin tyske identitet. Denne gjenoppvakninga kaskaderte mot at det igjen vart akseptert å praktisere tyske tradisjonar, tysk språk og kultur. Det vart viktig for svært mange med tysk etnisk opphav. Diasporaen sette politiske krav til territorial autonomi, og gjenoppretting av Den tyske autonome republikken vart viktig for diasporagruppa. Gruppa prioriterte ein autnomistrategi. Eliten i gruppa meinte at utan autonomi ville dei ha dårlege vilkår for å ta vare på ein tysk identitet. Då det vart klart at Den tyske autonome republikken ikkje ville gjenopprettast, valte mange å emigrere til FT. Store delar av diasporaeliten forlét Russland i 90-åra då ein var på nippet til å snu den språklege gjenoppvakningsprosessen om til ei nasjonal gjenoppvakning. Ein oppnådde aldri ei fullstendig nasjonal gjenoppvakning eller ein språkleg tipp slik at tysk igjen vart kvardagsspråket i Saratov oblast. Kvifor mange emigrerte var ikkje berre økonomisk motivert.

Opplysinga av Sovjetunionen gjorde det lettare for den tyske diasporaen i Russland å ha kontakt med Tyskland. Kontakten har ført til større kjennskap kring både gammal og moderne tysk kultur. Etter at kontakten med Tyskland vart tettare, har somme teke i bruk gamle kulturelle tradisjonar frå Tyskland som dei ikkje hadde kjennskap til tidlegare, til dømes påskeharen og Nikolausdagen. Den kulturelle identiteten til volgatyskarane kan seiast å ha blitt styrka etter større kontakt med det eksterne heimlandet, men denne identiteten deler dei ikkje med tyskarar i Tyskland. Gamle religiøse tradisjonar er dei tradisjonane som i størst grad har blitt ivaretakne og som framleis blir praktiserte. Nokre av dei er felles for volgatyskarane og tyskarane i Tyskland i dag, som til dømes jul- og påskefeiringa. Diasporagruppa har òg teke opp meir morderne tyske tradisjonar og praktiserte slik dei trur dei blir praktiserte i Tyskland utan at det nødvendigvis er slik, som t.d. morsdag.

Deira tyske kultur har sterkest band til diasporagruppa og i ein viss grad til det historiske heimlandet Tyskland fordi mange av tradisjonane som dei framleis praktiserer hadde dei med seg herifrå. Dei fleste av respondentane mine har ei sterkt heimlandkjensle til Volga-området. Dei kjenner seg sterkare knytt til dette området enn til Tyskland. Det er få som identifiserer seg kulturelt med det moderne Tyskland.

Felles historiske hendingar er ein viktig del av den kollektive identiteten til diasporaen. Dei viktigaste historiske hendingane er kva diasporagruppa vart utsett for i samband med andre verdskrig. Respondentane fortalte om deportasjon, arbeidsarmé og spesialbusetnadar og kva deira familie hadde blitt utsett for i denne tidsperioden. At alle hadde vore i gjennom det same, eller hadde familiemedlemmar eller kjende andre som hadde opplevd dette, gir ei sterkt fellesskapskjensle og solidaritet. Minna om desse kollektive opplevelingane deler dei ikkje med tyskarar i tyskland eller den russiske majoritetsbefolkinga. Dei er med på å oppretthalde grensene mellom den russiske majoriteten og den tyske minoriteten.

Dei fleste snakkar ikkje tysk, sjølv om tysk språk blir sett på som ein viktig del av identiteten. Kjennskap til tyske ord er sett på som viktigare enn å meistre språket. Kvar dagsspråket til alle respondentane i forskinga mi er russisk. Framleis er det mange som lærer tysk. Dei fleste unge som lærer tysk i dag, gjer det fordi dei ynskjer å flytte til Tyskland. Difor er det grunn til å tro at kjennskapen til tysk vil bli endå dårlegare blant dei som ikkje har planar om å flytte til Tyskland og som vel å bli verande i Russland. Dette kan i sin tur føre til ei styrka assimilering av volgatyskarane.

Religion er framleis eit skilnadsberande særtrekk som skil den tyske minoriteten frå den russiske majoriteten. Fleire respondentar gav uttrykk for at dei fekk ei kjensle av historisk kontinuitet ved at dei var protestantar eller katolikkar akkurat som forfedrane sine. Fleire unge fortalte at dei var russiskortodokse, og det kan tolkast som eit teikn på at denne generasjonen i større grad er kulturelt assimilert med russisk kultur. Fordi diasporaen var inndelt i katolske og protestantiske kyrkjesamfunn, vart ikkje religion nemnt som eit kriterium for å ha ein tysk identitet. Kyrkja er heller ikkje ein felles arena for å kunne ta vare på identiteten fordi diasporaen gjekk til ulike kyrkjer og fordi fleire av dei unge gjekk i den russiskortodokse kyrkja. Religion spelar likevel ei viktig rolle for samhaldskjensle for dei som går i katolske eller protestantiske kyrkjer.

Gruppa har skifta fokus og i dag er den tyske identiteten annleis enn den var for 20 år sidan. Då var gruppa engasjert i politiske spørsmål om å få gjenopprettet ein tysk autonom republikk. Den kollektive diasporidentiteten var meir politisk. I dag er den tyske identiteten først og fremst kulturell, og ivaretaking av tradisjonar og kultur er i dag viktigast.

Den tyske kulturelle identiteten er sterkare hjå dei eldre enn hjå dei unge. Dei eldre har betre kjennskap til tyske tradisjonar og praktiserer dei i større grad enn dei unge. Dei eldre har også betre kjennskap til dei historiske hendingane diasporagruppa blei utsett for, og fleire av dei eldre hadde sjølve vorte utsette for deportasjon og hadde budd i spesialbusetnad. Alle dei eldste svara at Volga-området var deira heimland. Dei unge var interesserte i besteforeldra si historie, men dei unge kan seiast å i større grad vera assimilert til russisk kultur sidan dei var russiskortodokse dersom dei var kristne. Dei yngre respondentane såg Russland som sitt heimland.

I Saratov oblast finst det mange arenaer for kulturell deltaking tilgjengeleg for den tyske diasporaen. Volgatyskarane i Saratov oblast lever relativt spreidd i område der det bur mange andre nasjonalitetar. Dei ulike møteplassane for kulturell deltaking spelar ei svært viktig rolle for å behalde den kulturelle identiteten og skaper ei samhaldskjensle i diasporagruppa. Både FT og RF har støttar desse ulike kulturelle møteplassane økonomisk.

Ein minoritet sin lojalitet til staten kan ikkje takast for gitt på same måte som majoriteten sin lojalitet. RF har prøvd å betre tilhøvet til den tyske diasporagruppa og sikre den politiske lojaliteten deira. Den tyske minoriteten er fullstendig integrert i det russiske samfunnet. Gjennom det russiske lovverket er det lagt til rette for repatriering av personar

som vart utsette for politisk undertrykking i sovjetperioden på grunn av mellom anna nasjonalitet, oppreising til undertrykte folkegrupper og ei lov om nasjonal-kulturell autonomi som garanterer at russlandstyskarane skal få halde på den kulturelle identiteten sin, sitt språk og sine tradisjonar samt retten til å organisere seg. Det finst fleire politiske organisasjonar for russlandtyskarane, men ingen av respondentane var medlemmar i desse organisasjonane.

Forholda ligg til rette for at diasporaen kan nytte ein *corporatist*-strategi. Manglande politisk organisering i diasporaen i Saratov Oblast gir dermed grunnlag til å hevde at diasporagruppa har prioritert ein integreringsstrategi. Tre respondentar sa at dei hadde ein politisk lojalitet til FT, to av dei var samstundes lojale til RF. Desse to fortalte at dei hadde ein dobbel politisk lojalitet fordi dei hadde tysk blod, samstundes som dei var lojale til Russland fordi det var her dei budde. Dei som sa dei var lojale til både FT og RF presiserte at lojaliteten var situasjonsavhengig og at den ikkje var absolutt. Det er mogleg å seia at dei andre respondentane er politisk lojale til RF. Alle respondentane svarte at dei kjende seg som likeverdige borgarar av RF. Sport kan vere ein indikator for lojalitet. I sportslege samanhengar ville alle respondentan, forutan to, heie på Russland.

At minoriteten ikkje vart gitt territorial autonomi ved Volga, vart av somme eldre tolka som illojalt av RF. Under intervjuet gav dei eldre respondentane uttrykk for ein svakare lojalitet til RF fordi somme oppfatta RF som ei forlenging av det gamle undertrykkjande sovjet-systemet fordi dei korkje hadde fått tilstrekkeleg kompensasjon for det dei hadde vorte utsette for i sovjet-tida eller gitt territorial autonomi.

Nasjonal identitet er kjensla av å høyre til ein nasjon. Denne identiteten er både politisk og kulturell. Den er forandringsbar og vil endrast etter kva medlemanne av nasjonen tillegg den. Menneske kan endre sin nasjonale identitet og nasjonal identitet treng ikkje vere noko alle har. For å vere ein del av nasjonen, må ein også godkjennast av dei andre nasjonsmedlemanne. Den russiske nasjonale identiteten er svakt definert fordi det statsborgarlege og det etniske har blitt brukt selektivt for å legitimere den statlege politikken. Russiske styresmakter har ikkje greidd å gi folk flest ei forståinga av nasjonen som eit fellesskap for alle uavhengig av etnisitet. Den russiske nasjonale identiteten blir framleis oppfatta som etnisk av store delar av befolkninga i RF, også av den tyske diasporagruppa. I RF har mange framleis ei primordialistisk oppfatning av at nasjonal identitet er noko som fylgjer blodet og som ein blir fødd med og som er evig og uforanderleg. Denne forståinga av identitet kan sporast attende til Sovjetunionen der kvar etnisk gruppe med eige språk vart

definert som ein nasjon og at menneske vart tildelt ein identitet ved fødselen. Alle respondentane viste til tysk blod som viktigaste kriterium for å ha ein tysk identitet. Dei fleste ekteskap er i dag blandingsekteskap. Desse kan dermed definere seg til å høyre til begge etniske grupper og ha ein russisk nasjonal identitet, uavhengig om dei oppfattar den som statsborgarleg eller etnisk. Etterkvart som fleire blir etterkommarar av blandingsekteskap kan i sin tur vere med på å svekkje skilnadene og styrke assimileringa ytterlegare. Det er heller ingen ytre kjenneteikn som skil dei frå majoriteten og det gjere det lettare å bli godtatt av dei andre nasjonsmedlemmane. Den russiske nasjonale identiteten er i dag knytt til statsborgarskap, men med klare etniske element. Alle som bur på territoriet og som er russiske statsborgarar, er ein del av nasjonen, men alle må ha kjennskap til russisk kultur og språk. Presidenten Vladimir Putin nemnte russlandstyskarane i sin kronikk om det nasjonale spørsmål i 2012 om å tilhøyre nasjonen. Den russiske nasjonale identitet kan derfor seiast å vera inkluderande for russlandstyskarane.

Nasjonale identitetar er tufta på både politiske og kulturelle element. Etter å ha undersøkt den kulturelle identiteten og den politiske lojaliteten, vil eg hevde at dei fleste respondentane har ein svak tysk nasjonal identitet fordi dei færreste identifiserte seg både kulturelt og politisk med Tyskland. Dei fleste hadde som nemnt tidlegare, ein kulturell identitet som var knytt til diasporagruppa eller det historiske heimlandet. Dei fleste respondentane var lojale mot Russland, enkelte med ein sterk lojalitet, andre med ein svakare, men likevel har dei aller fleste ein sterkare lojalitet til Russland enn til Tyskland. Dei er medvitne om at dei er ulike tyskarar i Tyskland og ulike den russiske majoriteten i RF. Det gir grunn til å hevde at deira tyske diasporaidentitet var for dei fleste ein etnisk identitet og ikkje ein nasjonal identitet.

Eit menneske kan ha to identitetar samstundes så lenge desse ikkje er i konflikt med kvarandre. Minoritetar kan ha etniske identitetar som er ulik den nasjonale identiteten. Volgatyskarane kan på denne måten ha ein tysk etnisk identitet samstundes som dei har ein russisk nasjonal identitet. Fordi volgatyskarane i stor grad er assimilerte inn i den russiske majoritetskulturen og fordi nesten alle var politisk lojale mot Russland, vil eg argumentere for at mange av volgatyskarane i Saratov oblast i dag har ein russisk nasjonal identitet. Høg grad av kulturell og språkleg assimilering har gitt den tyske diasporaen god kjennskap til russisk kultur og språk. Dei fleste respondentane er også politisk lojale mot RF. Det er mogleg å hevde at mange av respondentane har ein dobbel identitet der dei kulturelt identifiserer seg

med si etniske gruppe samstundes som dei er stolte av å vere borgarar av RF. RF er ein ung stat i europeisk samanheng og nasjonsbyggjing er ein tidkrevande prosess. Etter kvart kan den statsborgarlege identiteten få sterkare utbreiing i befolkninga, kan fleire ville prioritere ein russisk nasjonal identitet.

Ei gruppe vil aldri vere fullstendig homogen, og det vil derfor vere variasjonar inne i gruppa. Dessutan er det viktig å ikkje sjå på nasjonal identitet som noko absolutt, eller at eit menneske berre kan ha éin nasjonal identitet eller at alle har ein nasjonal identitet.

Medlemmane av diasporaen kan prioritere dei ulike identitetane i ulike grad og i ulike situasjonar eller relasjonar. Dersom identitetane kjem i konflikt med kvarandre, vil ein ofte måtte prioritere den eine eller den andre identitet før eller sidan. For diasporaen er ikkje ein russisk nasjonal identitet i konflikt med ein tysk etnisk identitet, fordi forholdet mellom dei to statane er stabilt. Den kulturelle assimileringa har gått langt, og assimileringa er venta å halde fram. Etter kvart som fleire vel å prioritere ein russisk identitet, vil det truleg verta vanskelegare å halde fast ved ein tysk etnisk identitet.

Årsakene til at mange held fast ved ein tysk identitet er mangfoldige. For mange er ein tysk identitet eit band til forfedrane. For dei eldre er det ”tyske” ei årsak til kva dei har gått igjennom i samband med andre verdskrig og i sovjetida. For dei yngre er denne identiteten viktig fordi den er ein del av besteforeldra si historie. Fleire unge gav uttrykk for at dei følte eit ansvar for å vidareføre den tyske identiteten ettersom det er ein måte å heidre besteforeldra og det dei måtte gå igjennom i sovjetida på bakgrunn av sitt etniske opphav. Det er derfor viktig for mange å ikkje gløyme denne delen av familiehistoria.

Tysk politikk, representert ved statsborgarskapslovgivinga og politikk overfor den tyske minoriteten i RF, har hatt innverknad på kvifor mange vel å halde fast ved ein tysk identitet. FT har gitt mykje økonomisk støtte til ulike prosjekt i område i Russland der den tyske minoriteten bur kompakt. Dette har gitt ei forventning i diasporaen om at Tyskland har eit ansvar for russlandstyskarane fordi dei er ein del av det tyske folk. Realiteten er at FT støttar desse områda økonomisk fordi staten ikkje ynskjer ytterligare tilflytting pga. kostnadane ved integrering og plassmangel i FT. Kortsiktig har den tyske politikken vore med på betre levekåra og styrke identiteten til den tyske diasporaen. FT garanterer statsborgarskap til dei som kan vise til tysk etnisk opphav og som delvis meistrar språket.

Statsborgarskapslovgivinga er nokså liberal for tyskætta personar, og mange ser sjansen til å emigrere ved seinare høve som ein garanti. Med den tyske identiteten har dei noko å falle

attende på dersom tilhøva i RF på ny skulle endre seg til det negative. Slik blir den tyske identiteten ein økonomisk ressurs. Sjølv om dei fleste er politisk lojale til Russland blir mange framleis motiverte til å flytte frå Russland. Migrasjonen held fram trass i at forholda i RF har forbetra seg. Høgare levestandard og betre økonomiske tilhøve held fram å vere ein *pull*-faktor fram heilt til i dag. Andre ynskjer også å flytte etter til familie som allereie hadde utvandra. FR held fram med finansiell støtte til Russland, sjølv om støtta gradvis har vorte redusert etter kvart som situasjonen vart betre. Den store emigrasjonen har påverka identiteten til dei som vart att. At så mange har reist, har gitt ei oppfatning av at Russland er utan framtidutsikter for den tyske diasporaen. Emigrasjonen har gjort dei russlandstyske samfunna mindre kompakte, og som igjen har redusert fellesskapskjensla. Langsiktig har den tyske statsborgarskapslovgivinga ført til at emigrasjonen held fram og har svekka den tyske identiteten og fellesskapskjensla.

Økonomisk motivasjon speler ei viktig rolle for kvifor mange held fast ved ein tysk identitet. For andre spelar det emosjonelle ei viktig rolle for kvifor dei har vald å ivareta ein tysk identitet. Det emosjonelle påverkar folk på ulikt vis, og dermed vil ulike menneske vektlegge den tyske identiteten ulikt. Samstundes kan identitetar gi sosial prestisje. Det tyske er kjend for å vere eit kvalitetsstempel i Russland. Dette gjeld også menneske. Å vera tyskætta vart av respondentane vurdert som betre enn å vera russar. Dette kan ha innverknad på kvifor enkelte vel å halde fast ved den tyske identiteten. Ein tysk identitet er for dei fleste ikkje lenger eit hinder for diasporaen i RF. Den tyske identiteten er på desse ulike visa ein ressurs, og derfor vel mange å halde fast ved den.

Fordi nasjonal identitet er ein kollektiv identitet, vil det vera variasjonar innan ei gruppe, og medlemmane av gruppa vil vektlegge sin etniske eller nasjonal identitet i ulik grad. Deira nasjonale identitet kan endrast. Utifrå kva for identitet dei prioriterer, kan diasporamedlemmane i Saratov Oblast definere seg som tyske, russiske og som ein del av diasporagruppa. Det er mogleg å hevde at fleste av respondentane har prioritert ein russisk nasjonal identitet, samstundes som dei held fast ved sin tyske etniske identitet. På same tid er dei svært medvitne om at deira diasporagruppe er ulik tyskarar i FT og russarar i RF.

Litteraturliste

Anderson, Benedict. *Forestilte fellesskap: Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Norsk utgave. Oversatt av Espen Andersen. Oslo: Spartacus Forlag, 1996.

Arefjev, A. L. "Изучение немецкого языка молодежью в России". I *Demoskop Weekly* No441–442. 1.-14 november 2010.
<http://demoscope.ru/weekly/2010/0441/analit04.php> (oppsøkt 4.4.14)

Arel, Dominique. "Language categories in censuses: backward- or forward-looking". I *Census and Identity: the Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Edited by David I. Kertzer og Dominique Arel. Cambridge: Cambridge University Press 2002.

Armborst, Kerstin. *Ablösung von der sowjetunion: die emigrationsbewegung der Juden und Deutschen vor 1987*. Münster: Lit Verlag, 2001.
http://books.google.no/books?id=tgi5kcyud5sC&printsec=frontcover&dq=Armbors+t+Kerstin&hl=no&sa=X&ei=VJZWU7yYMOOnMygP_uYDwDw&ved=0CEUQ6AEwAQ#v=onepage&q=Armborst%20Kerstin&f=false (oppsøkt 22.4.14)

Auswärtiges Amt. "Beziehungen zu Deutschland". Oppdatert 03.14.
http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/RussischeFoederation/Bilateral_no_de.html#doc336004bodyText5 (oppsøkt 4.4.14)

Barth, Fredrik. *Ethnic groups and boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Copyright Universitetsforlaget 1969. Prospect Heights: Waveland Press, 1998.

Beauftragter der Bundesregierung für Aussiedler und nationale Minderheiten, "Spätaussiedler". (utan dato).
http://www.aussiedlerbeauftragter.de/AUSB/DE/Themen/spaetaussiedler/spaetaussiedler_node.html (oppsøkt 29.3.14)

Berkov, Valerij. *Stor russisk-norsk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget 2011.

Brubaker, Rogers. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press, 1992.

_____ *Nationalism Reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Camebridge: Cambridge University Press, first published 1996. Ninth printing 2009.

_____ *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.

Brubaker, Rogers og Frederick Cooper: "Beyond Identity", i *Theory and Society* (29, 2000): 1–47.

http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/18_Beyond_Identity.pdf (oppsøkt 29.3.14)

BMI. "Aufnahme von Spätaussiedlern nach dem BVFG". 29.05.2013.

http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Spaetaussiedler-Kriegsfolgenrecht/Spaetaussiedlung/spaetaussiedlung_node.html (oppsøkt 27.3.14)

Bundeszentrale für politische Bildung. "(Spät-)Aussiedler". 28.11.2012.

<http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61643/aussiedler> (oppsøkt 29.3.14)

BVA. "Aussiedleraufnahmeverfahren". (utan dato)

<http://www.bva.bund.de/DE/Themen/Staatsangehoerigkeit/Aussiedler/aussiedler-node.html> (oppsøkt 27.3.14)

_____ "Merkblatt zur Einreise von Angehörigen des Spätaussiedlers". 02.2008.

http://www.germania.diplo.de/contentblob/3665132/Daten/2690552/spaetaussiedler_an gehoerigemerkblattbva.pdf (oppsøkt 27.3.14)

_____ "Spätaussiedler und ihre Angehörigen: Jahresstatistik 2011".

http://www.bva.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/BVA/Staatsangeh%C3%B6rigkeit/Aussiedler/Statistik/J_Jahresstatistik2011.pdf?blob=publicationFile&v=2 (oppsøkt 27.3.14)

Cohen, Robin: *Global diasporas: An introduction*. First published 1997. Londond: UCL Press 1999.

Connor, Walker. *Ethnonationalism: the quest for understanding*. New Jersey: Princeton University Press, 1994.

Demoskop Weekly. "Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав по регионам России". (utan dato) http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php (oppsøkt 29.03.14)

_____ "Этнический состав населения и владение языками" (Перепись населения 2002) http://demoscope.ru/weekly/knigi/ns_r10_11/akrobat/glava3.pdf (oppsøkt 10.5.14)

Den evangeliske-lutherske kyrkja i Saratov si heimeside. (utan dato) <http://gemeinde-saratow.narod.ru/> (oppsøkt 4.4.14)

Den romersk-katolske kyrkja i Saratov si heimeside. "История с конца 1980-х до настоящего времени Современная история епархии Святого Климента в Саратове", (utan dato) http://dscs.ru/istoriya_eparkii/sovremenennaya_istoriya (oppsøkt 4.4.14)

Den tyske lesesalen i Saratov si heimeside. (utan dato) <http://www.sounb.ru/nchz/rusrsal.html> (oppsøkt 4.4.14)

Die Bundesregierung. "Allgemeine Verwaltungsvorschrift zum Bundesvertriebenengesetz (BVG-VwV)" 6.4.2010. http://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_06042010_MII590200044.htm (oppsøkt 27.3.14)

Dietz, Barbara. *Zwischen Anpassung und Autonomie: Russlanddeutsche in der vormaligen Sowjetunion und in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin: Dunker und Humboldt 1995.

Eriksen, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Tredje utgave. London: Pluto Press, 2010.

Federalnaja sluzjba gosudarstvennoj statistiki. "Владение языками населением наиболее многочисленных национальностей по субъектам Российской Федерации".
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-07.pdf (oppsøkt 2.5.14)

_____"Города с численностью постоянного населения 100 и более тысяч человек".
http://www.gks.ru/perepis/tabl_2.htm (oppsøkt 22.4.14)

_____"методологические пояснения" Том 1. Численность и размещение населения 2010.
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (oppsøkt 27.3.14)

_____"Население по национальности и владение русским языком по субъектам Российской Федерации".
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.pdf (oppsøkt 4.4.14)

_____"национальный состав населения 2010".
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf (oppsøkt 27.3.14)

_____"Численность населения России, федеральных округов, субъектов Российской Федерации, районов, городских населенных пунктов с населением 3 тысячи человек и более".
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol1/pub-01-05.pdf (oppsøkt 22.4.14)

Fleischhauer, Ingeborg og Benjamin Pincus: *The Soviet Germans: Past and Present*. Edited with an introduction by Edith Rogovin Frankel. New York: St. Martin's Press, 1986.

Gellner, Ernest. *Nations and nationalism*. Først utgitt 1983. Andre utgave. Cornell Paperbacks 2008.

Gathmann, Moritz. "Wieder eingedeutscht mit Max und Moritz". I *Russia beyond the headlines* 9.08.2012.
http://de.rbth.com/articles/2012/07/13/wieder_eingedeutscht_mit_max_und_moritz_14695.html (oppsøkt 27.3.14)

Goethe Instituttet si heimeside. "Russlanddeutsche Minderheit". (utan dato)
<http://www.goethe.de/ins/ru/lp/kul/usw/rum/deindex.htm> (oppsøkt 4.4.14)

_____ "Jugendaustausch 2013 – die besten Projekte stehen fest!" (utan dato)
<http://www.goethe.de/ins/ru/lp/kul/usw/rum/de9601100.htm> (oppsøkt 4.4.14)

Heitman, Sidney. "Soviet Emigration Policies toward Germans and Armenians", 1989. I *Soviet Nationality Policies: Ruling Ethnic Groups in the USSR*. Edited by Henry R. Huttenbach, 235–260. London: Mansell Publishing Limited 1990

Hettne, Bjørn, Sverker Sörlind og Uffe Østergård, *Den globala nationalismen*. Andre opplag. Stockholm: SNS Förlag, 1998.

Ingenhorst, Heinz, *Die Russlanddeutschen: Aussiedler zwischen Tradition und Moderne*. Frankfurt/ New York: Campus Forschung 1997.

Istoritsjeskie materialy. "Население СССР (по данным всесоюзной переписи населения 1989 г.)".
http://istmat.info/files/uploads/17594/naselenie_sssr_po_dannym_vsesoyuznoy_perepisi_naseleniya_1989g.pdf (oppsøkt 4.4.14)

JDR si heimeside. (utan dato) <http://www.jdr.ru/> (oppsøkt 4.4.14)

_____ "Jubiläum im Freundekreis" 23.10.2012. <http://www.de.jdr.ru/?news=33&menu=3> (oppsøkt 4.4.14)

Johannesen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen, *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4.utgave, 2.opplag. Oslo: Abstrakt forlag 2011.

Klusmeyer, Douglas B og Demetrios G. Papademetriou: *Immigration policy in the Federal Republic of Germany: Negotiating Membership and Remaking the Nation*. Berghahn Books, 2009.
http://books.google.no/books?id=jiNpLKNtNo4C&pg=PR3&hl=no&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false (oppsøkt 2.4.14)

Kolstø, Pål. "Nasjonalstaten – uegnet i øst?" i *Nytt norsk tidsskrift*, (12 (3), 1995): 266–274.
https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25219/86799_kolstoe.pdf?sequence=2 (oppsøkt 29.3.14)

_____ "Nation-Building in the Former USSR". *Journal of Democracy*, (Volume 7, Number 1, Januar 1996): 118–132

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25217/86797_kolstoe.pdf?sequence=1 (oppsøkt 29.3.14)

_____ *Political construction sites, nation building in Russia and the Post-Soviet States: Nation-building in Russia and the Post-Soviet States.* Oversatt av Susan Høivik. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000.

_____ "The new russian diaspora- an identity of its own? Possible identity trajectories for Russians in the former Soviet republic". I *Ethnic and Racial Studies*. Copyright Taylor & Francis (9 (3), 1996): 609–639.

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25216/86796_kolstoe.pdf?sequence=1 (oppsøkt 29.3.14)

KonsultantPljus. "Закон о реабилитации репрессированных народов (в ред. Закона РФ от 01.07.93 N 5303-1)".

<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=4434> (oppsøkt 5.4.14)

_____ "Закон РФ от 18.10.1991 N 1761-1 (ред. от 30.11.2011) О реабилитации жертв политических репрессий".

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_122496/ (oppsøkt 5.4.14)

_____ "Постановление Правительства РФ от 05.03.2008 N 142 (ред. от 03.11.2012) О федеральной целевой программе Социально-экономическое и этнокультурное развитие российских немцев на 2008 - 2012 годы".

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_137559/?frame=1 (oppsøkt 5.4.14)

_____ "федеральный закон о национально культурной автономии".

<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=148832> (oppsøkt 6.4.14)

Kultursenteret i Engels si heimeside. "С 1999 года ЦНК выпускает свою газету Nachrichten". (utan dato) <http://zdk-engels.ru/ru/nachrichten> (oppsøkt 4.4.14)

Kühl, Jørgen. *Tyskere i Øst*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 1997.

Laitin, David. *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the New Abroad*. Itacha: Cornell Paperbacks, 1998.

LMDR si heimeside. "Ziele". <http://lmdr.de/bundesverband/ziele/> (oppsøkt 4.4.14)

Mascher, Caroline. "Bleiben oder nicht bleiben?" i *Focus* 19.7.1993
http://www.focus.de/politik/ausland/aussiedler-bleiben-oder-nicht-bleiben_aid_141806.html (oppsøkt 29.3.14)

Ministerstvo ekonomitsjeskogo razvitiya Rossiijskoj Federatsii. "Федеральная целевая программа: Социально-экономическое и этнокультурное развитие российских немцев на 2008-2012 годы". 9.3.2010.

http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/econreg/investproject/doc2010_0309_07 (oppsøkt 3.4.14)

Moskovskaja nemetskaja gazeta / Moskauer Detusche Zeitung si heimeside. (utan dato)
<http://www.mdz-moskau.eu/> (oppsøkt 4.4.14)

Pfetsch, Barbara: "In Russia we were Germans, and now we are Russians: Dilemmas of Identity Formation and Communication among German-Russian Aussiedler". *Veröffentlichungsreihe der Abteilung Öffentlichkeit und Soziale Bewegungen des Forschungsschwerpunkts Sozialer Wandel, Institutionen und Vermittlungsprozesse des Wissenschaftszentrums Berlin für Sozialforschung*. No. FS III 99-103. Berlin: November 1999.

<http://www.econstor.eu/bitstream/10419/49827/1/312915594.pdf> (oppsøkt 22.04.14)

Putin, Vladimir. "Россия: национальный вопрос". I *Nezavisimaja Gazeta* 23.1.2012.

http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html (oppsøkt 29.3.14)

Ragin, Charles C. og Lisa M. Amoroso. *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method*. 2. Utgave. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc. 2011.

RusDeutsch. "Федеральная национально-культурная автономия российских немцев (ФНКА PH)". (utan dato) <http://www.rusdeutsch.ru/?menu00=1&menu=21> (oppsøkt 4.4.14)

"Международный союз немецкой культуры". (utan dato)
<http://www.rusdeutsch.ru/?menu=6&z=1&level2=> (oppsøkt 4.4.14)

Russland-Aktuell. "Deutsche Konsulat in Saratow wird geschlossen". 10.10.2003.
http://www.aktuell.ru/russland/politik/deutsches_konsulat_in_saratow_wird_geschlossen_1881.html (oppsøkt 4.4.14)

Sheffer, Gabriel. *Diaspora Politics: at home abroad*. First printed 2003. Paperback editon. New York: Cambridge University Press, 2006.

Shevel, Oxana "Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposfully Ambiguous". *EUROPE-ASIA STUDIES* Vol. 63, No. 2. (Mars 2011): 179–202
http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic978083.files/Shevel_Russian%20Nationa%20Building%20from%20Yelstin%20to%20Medvedev.pdf (oppsøkt 30.3.14)

Simon, Gerhard. *Nationalism and Policy Toward the Nationalities in the Soviet Union: From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*. Translated by Karen Forster and Oswald Forster. Boulder: Westview Press, 1991.

Sjvabauer, Natalija. "В Екатеринбурге представители немецкой диаспоры провели фестиваль". I *Rossijskaja Gazeta*, 13.11.2011. <http://www.rg.ru/2011/11/13/reg-urfo/nemci.html> (oppsøkt 4.4.14)

Slezkine, Yuri. "The USSR as communal apartment: or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism". I *Slavic Review* Vol. 53 No.2. (1994): 414–452.
http://faculty.washington.edu/charles/562_f2011/Week%209/Slezkine%201994.pdf (oppsøkt 10.4.14)

Smirnova, Tatjana. *Современное состояние идентичности, языка и культуры немцев России*. Диаспоры независимый журнал Москва, 2010.

Smith, Anthony D. *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic*. Malden: Blackwell Publishing, 2008.

_____ *National Identity: Ethnonationalism comparative perspective*. London: Penguin Books, 1991.

Smith, Graham, *The Nationalities Question in the Post-Soviet States*. Edited by Graham Smith. 2 edition. London: Longman Group United Limited, 1996.

Soboczynski, Adam. "Fremde Heimat Deutschland". I *Die Zeit* 19.10.2006
<http://www.zeit.de/2006/42/Russlanddeutsche> (oppsøkt 29.3.14)

Språkrådet si heimeside. "Transkripsjon av russisk". 6.2.05
<http://www.sprakradet.no/upload/Rettskriving%20og%20ordlister/russ.pdf> (oppsøkt 2.4.14)

Tishkov, Valery. Ethnicity, *Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame*. London SAGE Publications Ltd, 1997.

Trudovoj gorod Engels. "Немецкой автономии нет, но репрессии уже начались". 2.9.2011. <http://work-engels.ru/archives/7908> (oppsøkt 27.3.14)

UiO si heimeside. "Retningslinjer for henvisning". Revidert 14.1.09. <http://ub-prod01-imgs.uio.no/UB/sitat/chicago.pdf> (oppsøkt 2.5.14)

Vertretungen der Bundesrepublik Deutschland in der Russischen Föderation.
"Spätaussiedleraufnahmeverfahren" (utan dato)
<http://www.germania.diplo.de/Vertretung/russland/de/01-konsular/6-emigration/spaetaussiedler.html> (oppsøkt 27.3.14)

Weymarn, B. P. v, "Russlanddeutsche oder Auf der Suche nach Heimat". I *Russia beyond the headlines*. 24.07.2013

http://de.rbth.com/gesellschaft/2013/07/24/russlanddeutsche_oder_auf_der_suche_nach_heimat_25093.html (oppsøkt 27.3.14)

Wolff, Stefan. "Germany and German Minorities in Europe". University of Birmingham.
November 2003
<http://www.stefanwolff.com/files/Germany%20and%20German%20Minorities%20in%20Europe.pdf> (oppsøkt 3.4.14)

Wormsbecher, Hugo. "Russlanddeutsche: Wolgarepublik dank Putin?" I *Russland-Aktuell*.
16.03.2006.
http://www.aktuell.ru/russland/kommentar/russlanddeutsche_wolgarepublik_dank_putin_270.html (oppsøkt 4.4.14)

Yin, Robert K: *Case Study Research: Design and Methods*. 4. Utgave. Thousand Oaks,
California: Sage Publications 2009.

Vedlegg

Informantar:

Zinaida Bitsjanina, tilsett i Moskauer deutsche Zeitung, Moskva, 25.11.13.

Irina Argischeva, leder av Goethe læresenter i Saratov, Saratov, 27.11.13.

Arkadij German, professor i historie ved Saratov statlige universitet, Saratov, 27.11.13.

Martin Josefus, saksbehandler Bundesverwaltungsamt Köln. Avdeling: Grundsatzreferat für das Aussiedleraufnahmeverfahren und Fragen der deutschen Staatsangehörigkeit (e-postintervju).

Respondent 1 Engels 28.11.13

Respondent 2 Saratov 28.11.13

Respondent 3 Saratov 28.11.13

Respondent 4 Saratov 28.11.13

Respondent 5 Saratov 29.11.13

Respondent 6 Saratov 29.11.13

Respondent 7 Saratov 29.11.13

Respondent 8 Saratov 29.11.13

Respondent 9 Marks 30.11.13

Respondent 10 Marks 30.11.13

Respondent 11 Marks 30.11.13

Respondent 12 Marks 30.11.13

Respondent 13 Marks 30.11.13

Respondent 14 Saratov 1.12.13

Respondent 15 Saratov 1.12.13